

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03278

Y.L. PERETS ALS SOTSYALER
DIKHTER

Shakhne Epstein

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שכנא עפשטיין

י. ל. פ. ר. ז.

אלם

מאציאלער דיכטער

אידישער פערלאג
פיר ליטעראטור
און וויסענשאפט.

MAX N. MAISEL
PUBLISHER

מאקס נ. מייזעל
424 גרענד סטריט,
ניו יארק.

424 GRAND ST.
NEW YORK

1916

Class
893
Lowell City Library.
Book
33
Ac.
83189

COPYRIGHT

MAX N. MAISEL, PUBLISHER

1916.

947
893
—
83

אינלייטונג

וועגען י. ל. פּרץ איז שוין פארהאן א גאנצע ליטעראטור. ווען מען שטודירט זי אבער דורך, ווארפט זיך גלייך אין די אויגען, אז איין זייט פון פּרץ'ס שאַפּען איז שטאַרק פּערנאַבלעסיגט. די אַלע אָבזאַנדלונגען רעדען הויפטזעכליך וועגען פּרץ'ס קינסטלערישער בעדייטונג; זיי לעגען אָבער וועניג געוויכט אויף דעם סאָציאל-לען אינהאלט פון זיינע ווערק, ווי אזוי אין זיי איז פּערקערפּערט דאָס גאנצע אידישע לעבען, דאָס לעבען פון די פּערשיעדענע שיכט-טען פּונ'ם אידישען פּאָלק.*

די איינציגע, וואס האָט זיך אָנגעשטעלט אויף דער סאָציאלער זייט פון פּרץ'ס שאַפּען, איז שרה ראַבינאָוויטש אין איהר ארטי-קעל, „דער האַנדעלס-קלאַס און אַרבייטער-קלאַס אין פּרץ'ס ווערק“, געדרוקט אין רוסישען זשורנאַל „יעוורייסקי מיר“ פון יאָהר 1909.** די אַרטיקלען פּרץ'ס ווארפט אַן די שרייבערין אַ בילד פון פּרץ' אַלס סאָציאלען דיכטער, ווי ער שילדערט דאָס לעבען פון די אידישע האַנדעלס-לייט און אַרבייטס-מענשען. זי ווייזט אַן, אז פּרץ האָט אַנאַליזירט די עקאָנאָמישע פּערהעלטניסען פון אַט די ביידע שיכטען און אויף דעם גרונד אַרויסגעבראַכט דעם אונטערשיעד אין זייער פּסיכאָלאָג-גילע.

ראַבינאָוויטש שטעלט זיך אָבער אַב מעהר אויף דעם האַנד-דעלס-קלאַס אַיידער אויף דעם אַרבייטער-קלאַס. איהר אַרטיקלעל איז ניט פּאָלקאָמען. דאָס איז מעהר אַ סכעמע, אַן אָנגעצייכענע-טער פּלאַן פון אַ גרעסערער אַרבייט, און די כאַראַקטערען, ספּעציעל

---

* דער בעקאַנטער ליטעראַטור-פּאָרשער ב. באַראַכאָו האָט אין זשורנאַל „ליטעראַטור און לעבען“, מאי 1915, צוזאַמענגעשטעלט זעהר אַ ווערטהפולען קאָמפּאַלאַג פון אַלע, וואס איז געשריבען געוואָרען וועגען פּרץ' אין אידיש און אַנדערע שפּראַכען, פון אַלע זיינע ווערק אין פּער-שיעדענע אויסגאַבען און זייערע איבערזעצונגען.

** דער אַרטיקלעל איז איבערזעצט אין אידיש אין „ליטעראַטור און לעבען“, מאי, 1915; ער איז אָבער פּערקירצט און שלעכט בעי-אַרבייט.

פון די ארבייטס־מענשען, ווערען ניט בולט ארויסגעבראכט; זיי זיינען מעהר ניט אָנגעדרייט אין אלגעמיינע שטריכען. דער ארט־קעל פערדיענט אבער א בעזונדערע אויפמערקזאמקייט, ווייל דאס איז די ערשטע התחלה אין דעם פרט, און א התחלה א גאנץ גע־לונגענע.

דער פערפאסער פון דער פאָרליעגענדער שטודיע האָט זיך בע־נוצט מיט אייניגע שטעלען פון ראבינאָוויטש'עס ארטיקעל, ווייל דאָס איז געווען אונפערמיידליך צוליעב דער געמיינזאמקייט פון דער טהעמע. אינגאנצען גענומען איז אבער די שטודיע דורכאויס אזעלכע שטענדיגע ארבייט, וואָס אַנאַליזירט בלויז פּרָז'עס בעציי־הונג צו דער אַרבייט־ער־בעוועגונג, צום סאַציאַליזם, און הויפטזעכליך זיי־נע שילדערונגען פונ'ם אַרבייט־ער־לע־בען. די אנדערע פאָלקס־שיכטען ווערען דאָ נור בעריהרט אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל דאס איז אונבעדינגט נויטיגט, כדי בולט'ער ארויסצוברענגען די פּסיכאָלאָגיע פון דעם ארבייט־ער־קלאַס.

דאָס איז, פילייכט, אן איינזייטיגע ארבייט, אבער זעהר א נויטיגע. ביי די אומות העולם איז מען שוין געוואוינט צו נעהמען א ספעציעלען זיינקעל אין דעם שאפען פון א פאָלקס־קינסטלער, ווייל דאָס גיט א מעגליכקייט צו ערלערנען דעם קינסטלער גרינד־ליך. איז שוין צייט, אז מען זאָל דאָס זעלבע טהאָן אויך ביי אונז. אונזערע קינסטלער, איבערהויפט פּרָז, זיינען שוין גענוג פערשיעדענארטיג און טיעף, אז מען זאָל אנאליזירען בעזונדערע זייטען פון זייער שאפען. דאס וועט קלאָר מאכען פיעלע זאכען אין זיי, געבען א שליסעל זיי בעסער צו פערשטעהן.

די אידישע ארבייט־מאסען האָבען אלע מאָל געזעהן אין פּרָז'ע א לעהרער און וועגווייזער; וועט פאַר זיי געוויס זיין וויכטיג צו וויסען, ווי אזוי אונזער „דיכטער פונ'ם גאנצען פאָלקס" האָט זיך בעצויגען צו זייערע ליידען און פריידען, צו זייערע שטרעבונגען און אידעאלען, צו זייער קאמפף פאַר א שעהנער, ליכטיגער צוקונפט; ווי אזוי ער איז אריינגעדורנגען אין זייער לעבען. דורך דעם וועט פּרָז זיי ווערען נאָך נעהענטער, נאָך טייערער, און זיי וועלען איהם אלץ מעהר און מעהר לעזען און שטודירען.

דער פערפאסער פרעמענדירט ניט צו האָבען אויסגעשעפּט דעם מאַטעריאַל אינגאנצען. ער קוקט אויף זיין ארבייט בלויז ווי אויף אַ פּערזוך צו בעלייכטען די סאַציאַלע זייט פון פּר'ס שאַפּען, וועלכער מען האָט אזוי וועניג אויפּמערקזאַמקייט געשענקט, ספּעציעל כּונגע צו די שילדערונגען פון ארבייטער־לעבען. ער פּרד בירט זיך דאָ צו געבען אַ בילד פון פּר'ן נײַט אַלס קײַנסט־לער, נאָר אַלס פּרײַהײַטס־גײַסט, אַלס מען־שען, וואָס האָט געלעבט מיט'ן פּאָלק און פּאַר'ן פּאָלק, און אויב אָט די אויפגאַבע איז, פּילייכט, ניט ערפּילט פּאַלשטענדיג, דאַרף מען ניט פּערגעסען, אז יעדער אָנפאַנג איז שווער...

אנאליזירענדיג פּר'ס שילדערונגען פונ'ם ארבייטער־לעבען, זיינען זיי ניט גענומען געווארען כּראַנאָלאָגיש, לויט דער צייט, ווען זיי זיינען פּערפּאָסט. פּר' אַליין האָט ניט צוגעגעבען קיין בעדייטונג דער כּראַנאָלאָגיע, און אין די פּערשיעדענע אויסגאַבען זיינען זיינע ווערק אויסגעמישט, קלאַסיפּיצירט לויט די טהעמעס. מעהר ניט די פּעראַנען, וואָס האָבען נאָכגעפּאָלגט זיין ליטעראַרישע טהעטיגקייט, זייסען, וואָס ער האָט געשאַפּען פּריהער און וואָס שפּעטער.

פון אַ קולטור־היסטאָרישען שטאַנדפּונקט איז געוויס וויכ־טיג צו וויסען, ווען אַ קינסטלער האָט געשאַפּען די אָרער יענע זאָך, ווייל דאָס גיט אַ בעגריף וועגען דער עפּאָכע; כּדי אָבער צו מאַכען זיך אַ פּאַרשטעלונג וועגען דער קאָנצעפּציע פון קינסטלער'ס שאַפּען, וועגען זיין וועלטאַנשוואַונג, וועגען זיין קוק אויפ'ן לעבען, איז וויכטיג פּעסעצושטעלען די איינהייטליכקייט פון זיינע סוזשעמען און כאַראַקטערען. דאָס האָט געטהאָן דער פּערפּאָסער. אַלע פּר'ס זאַכען, וואָס געהען אַרײַן אין דער דאָזיגער שטודיע, האָט ער קלאַסיפּיצירט לויט די כאַראַקטערען, און גאַנץ אָפט זוערען ציטירט פּריהער ווערק פון די שפּעטערדיגע יאהרען איידער פון די פּריהערדיגע יאהרען, אַמאָל אויסגעמישט. דאָס איז געווען נויטיג, כּדי צו מאַכען דאָס בילד פון פּר'ן אַלס סאָציאַלען דיכטער בולט'ער, דיטליכער, כּדי צו בעווייזען, ווי אזוי אין זיינע ווערק שפּיעגעלט זיך אָב די ענטוויקלונג פון דער אידישער ארבייטער־בעוועגונג אין איהרע פּערשיעדענע שטופּען.

דעצעמבער, 1915. ש. ע.

אינהאלט:

7	פרע'ס בעציהונג צו איריש און זיין דעמאָקראַטיזם.....
10	פרע און די סאָציאַליסטישע בעוועגונג .....
16	די אַרבייטס־מענשען ביי פרע'ן.....
28	די בעלי־מלאכות ביי פרע'ן.....
38	די בעציהונגען צווישען מאַן און פרוי ביי די אַרבייטס־מענשען
41	די אַרבייטס־פרוי ביי פרע'ן.....
50	דער מאָדערנער אַרבייטער ביי פרע'ן.....
61	פרע אלס פרייהייטס־גייסט.....

י. ל. פּרץ אלס סאַציאלער דיכטער

1.

פּרץ'ס בעציהונג צו אידיש און זיין דעמאָקראַטיזם.

י. 5. פּרץ האָט גענומען שרייבען אידיש, ווייל ער האָט גער-
וואָלט בילדען, אויפקלערען די פּאָלקסמאַסען. ער איז אָבער צור-
געטראָטען צו זיין אויפקלערונגס-אַרבייט גאָר אויף אַן אַנדער אופן
און מיט אַנדערע אידעען איידער זיינע פּאַרגענגער און צייט-גע-
נאָסען.

יענע האָבען אויך אָנגעהויבען צו שרייבען אידיש, כדי דאָס
פּאָלק זאָל זיי פּערשטעהן. זיי האָבען זיך אָבער בעצויגען צו איר
דיש, אָדער ווי זיי האָבען עס גערופּען „זשאַרגאָן“, מיט פּעראַכטונג.
זיי האָבען עס ניט געהאַלטען פאַר קיין שפּראַך. דורך דעם „זשאַר-
גאָן“ האָבען זיי געפּרעדיגט די פּערניכטונג פון „זשאַרגאָן“ גופאַ.
אַנשטאַט דעם האָבען זיי געשטרעבט איינצופיהרען אין לעבען
העברעאיש און די לאַנדס-שפּראַך. נור אויף אַזאַ אופן, האָבען זיי
געדענקט, וועט דער „המון“ געניסען די פּרוכט פון בילדונג און
וויסענשאַפט.

פּרץ האָט זיך בעצויגען צו אידיש מיט דער גרעסטער אַכטונג
אַלס צו דער נאַטירליכער פּאָלקס-שפּראַך, וועלכע מען דאַרף אויס-
פּיינערען, כדי זי זאָל ווערען דער קוואַל פון אמת'ער קונסט, פון
אמת'ער פּאָעזיע. ער איז זאָגאַר געווען איינער פון די ערשטע
אין דער העברעאישער ליטעראַטור, וועלכער האָט אָנגעוויזען אויף
דער אונגעווער גרויסער קולטורעלער בעדייטונג פון „זשאַרגאָן“,
אויף איהר טיעפער לעבענס-קראַפט. זיין פּאָעמע „מנגנות הזמן“
אין העברעאישען זאַמעלבוך „האסיה“ איז געווען אַ גלענצענדע
פּערטיידיגונג געגען דעם אָנפאַל פון אונזער אינטעליגענץ, סיי דער
שאַוויניסטישער, סיי דער אַסימילאַטאָרישער, אויף אידיש. הע-
ברעאיש איז פאַר איהם געווען בלויז טייער אַלס די שפּראַך פון
די נביאים, פון אונזער גרויסער היסטאָרישער פּערגאַנגענהייט.

שוין אין זיין ערשטען אידישען ארטיקעל מיט'ן נאָמען „בייל־דונג“ לאַכט פּרץ אויס אונזערע שאַוויניסמען-פּאַנאַטיקער, „וואָס מיינען, אז איבערנאַכט קען מען אַ שפּראַך לעבעדיג מאַכען“ ; ער לאַכט אויס „די בטלנים, וואָס ווערען דערפּרעהט, ווען זיי זעהען אַ העברעאישען ראָמאַן“ ; וואָס קריגען קעלבערנע התלהבות פון אַ העברעאישען וואַנד־קאַלענדאַר“. ער גלויבט אפילו ניט, אז ווען דאָס גאַנצע פּאָלק זאָל רעדען העברעאיש, זאָלען מיר דערפון האָבן בען אַ „ציוויליזאַציע“. „נור דער פּאַנאַטישער שאַוויניזם — זאָגט ער — קען אויף דעם רעכענען“. ער איז איבערצייגט, אז פּונ'ס „זשאַרנאַל“ קען יאָ אויסוואַקסען אַ „ציוויליזאַציע“, ווייל זי איז די שפּראַך פון אונזער געגענוואַרט, די שפּראַך, וואָס עס רעדט דאָס גאַנצע פּאָלק.

אין דעם זעלבען ארטיקעל זאָגט פּרץ : „קוין שפּראַך איז אַן און פיר זיך ניט הייליג, ניט גוט, ניט שלעכט ; די שפּראַך איז נור אַ מיטעל איינער זאָל דעם אַנדערען פּערשטעהן און געבילדעטע מענשען זאָלען אויף די אונגעבילדעטע ווירקען“. ער פּערשטעהט אָבער אויף, זוי ווייט וויכטיג עס איז פאַר'ן פּאָלק צו וויסען די לאַנדס־שפּראַך, כדי צו נעניסען די פּרוכט פון דער אַרומיגער קול־טור. ער דריקט זיך דאָרט אויס : „עס וואָלט בעסער געווען מיר זאָלען דאַרפּען נור איין שפּראַך, על כּל פּנים נור צוויי, מיר מוזען אָבער קענען אלע דריי“. פון די אלע דריי שפּראַכען איז אָבער פאַר איהם אידיש די צוועקמעסיגסטע, די נאַטירליכסטע, די נוי־טיגסטע פאַר דער גייסטיגער ענטוויקלונג פּונ'ס פּאָלק. אין אַן אַנדער ארטיקעל מיט'ן נאָמען „וואָס ווילען מיר ?“, געשריעבען מיט צוויי יאָהר שפּעטער, לאַכט ער אויס אויפ'ן שאַרפּסטען אופן אונזערע אינטעליגענטען, וועלכע רופען מיט פּעראַכטונג דאָס איינ־פּאַכע פּאָלק „המון עם“ און צווייפּלען, צי אידיש איז אַ שפּראַך. דעם גאַנצען זכּוח וועגען דעם בעצייכענט ער אַלס „אַלטע בטלניש־פּילאָזאָפּישע מיסט“.

פּרץ'ס בעציהונג צו אידיש, איז, אַלזאָ, דורכגעדרונגען מיט אַ טיעפען דעמאָקראַטיזם. ער קוקט ניט אויף די פּאָלקס־מאַסען פון אויבען אַראָב ; ער געהט „אין פּאָלק“, ווייל ער לייענט איהם, ווייל ער וויל זיך צונויפניסען מיט איהם און מאַכען זיין לעבען ליכ־טיגער, שענהער, ברייטער. ער קומט דעריבער ניט צום פּאָלק

אלס מוסר־זאגער, ווי זיינע פארנענגער אָדער צייט־גענאָסען, וועל־
 כע האָבען מיט גוואָלד געוואָלט אַרויפצווינגען אויפ'ן „הטון“ זייערע
 משכיל'ישע אַנזיכטען. אלס ריינער קינסטלער טרעט ער אַרויס
 אין דער אידישער ליטעראַטור, אלס קינסטלער, וועלכער וועקט אין
 די מאַסען דאָס בעגעהר צו שענהייט. וועלכער פיינערט אויס זייער
 געשמאַק. ער ווענדט זיך ניט צו די מאַסען אלס אַן „אַתח
 בחרתנו־ניק“; ער דענקט ניט, אַז אידען זיינען אַן אויסדערוועהלט
 פּאָלק; ער איז איבערצייגט, אַז אַלע פעלקער זיינען גלייך.

מיט אַלע הוישים פון זיין נשמה גלויבט פּרץ, אַז „די צוקונפט
 — ווי ער דריקט זיך אויס אין אַרטיקעל „בילדונג“ — איז אַ
 טינעל, אין וועלכען אַלע מעטאָלען וועלען זיך צושמעלצען און עס
 וועט ווערען אַ גאַלדענע צייט; ניט די אַנוויסענדע צייט
 פון גן־עדן־הקדמון, פון וועלכער עס האָט זיך אויף רוססאָן גע־
 הלוֹמ'ט, נור די גאַלדענע צייט, פון וועלכער ישעיה זאָגט נביאות:
 „די גאַנצע ערד וועט פול ווערען מיט קענען גאָט, ווי דער ים איז
 מיט וואַסערן פול. עס וועט איין פּאָלק געגען צווייטען ניט אויפהוי־
 בען קיין שווערד, מען וועט שוין קיין קריעג ניט לערנען.“ ער האָפט
 — שרייבט ער אין זיין אַרטיקעל „וואָס ווילען מיר?“ — „אַז די
 צוקונפט וועט זיין דער אַלגעמיינ־מענשליכער שפייכלער, אין וועל־
 כען עס וועלען אַריינקומען אַלע וויצען, די גאַנצע תבואה; אַ
 שפייכלער, וואָס וועט שפייזען אַלע גלייך, שפייזען יעדען אימגע־
 פרעגט, ווער זיין זיידע איז געוועזען, און ניט געקוקט, פון וואָס
 פאַר אַ פאַרב זיין הויט איז“...

מיט אָט דעם גלויבען און מיט אָט דער האָפנונג קומט פּרץ
 אין דער אידישער ליטעראַטור, און ער לאָזט וויסען דער וועלט:
 „מיר ווילען די אַלגעמיינ־מענשליכע פּאָחן ניט אַרויסלאָזען פון דער
 האַנד און מיר ווילען ניט זייען קיין שאַוויניסטיש־ווילדע קרויט,
 קיין פאַנאטישע דערנער און ניט דעם פּערז פון במלנישער פּי־
 לאָזאָפּיע.“ „מיר ווילען דער איד זאָל זיך פיהלען אַלס מענש, ער
 זאָל אַנטייל נעהמען אין אַלעס, וואָס מענשליך איז, מענשליך לע־
 בען און שטרעבען, און — בעל־די־גט, זאָל ער זיך פיהלען
 בעלידיגט אַלס מענש“...

זייענדיג דורכגעדרונגען מיט אַזעלכע אידעען, האָט פּרץ ניט
 געקוקט, ווי זיינע פּאָרגענגער און צייט־גענאָסען, אויף דאָס אידישע

פּאָלק, ווי אויף אַן איינהייטליכער, אונדזערענצירטער מאַסע. פאַר איהם איז דאָס אידישע פּאָלק געווען אַ לעבעדיגער אָרגאַניזם, צו זאַמענגעשטעלט פון פּערשיעדענע יחידים, גרופּען און קלאַסען מיט זייערע בעזונדערע אינטערעסען, געפיהלען און שטרעבונגען. פּרץ האָט געגלויבט אין דער לעבענס־קראַפט פון די מאַסען און ניט געקלאַנגט אויף גלות השכינה, אויף דעם טרויעריגען שיקזאַל פון אַרימען פּאָלק ישראל, וועלכער איז אייביגע נע ונד, ווי דאָס האָט געטהאָן מענדעלע מוכר ספרים. איהם האָט דאָס אידישע לעבען ניט אויסגעזעהן בלויז אַלס גרויסע טאָרבע, ווי דעם זיידען פון דער אידישער ליטעראַטור. די אידען זיינען פיר איהם ניט געווען בלויז ווינד־מענשען, ווי פאַר שלום עליכם'ן. ער האָט אונז ניט גערופּען צוריק צו דער אַלטער פּערגאַנגענהייט, אין דעם הייליגען לאַנד פון אונזערע אבות, ווי פּרוג.

געקומען איז פּרץ צום פּאָלק אַלס אייראָפּעער, אָנגעזאַפט מיט דער וועלט־קולטור, אָנגעהויבט מיט די פּרייהייטס־אידעען פון דער נייער צייט. אויב עס זיינען אָבער נאָך ביי איהם פּערבליבען שטריי־כען פון דער השכלה־עפּאָכע, האָט ער זיך פון זיי גיך בעפרייט, גלויב ווי ער איז געקומען אין נאָהענטער בעריהרונג מיט די אונטערדריקטע פּאָלקס־מאַסען.

טיעף האָט ער אריינגערונגען אין די נשמות פון די קלייניקע מענשעלעך, פון די שטילע געדולדיגע האַרעפּאַשניקעס, און ער האָט אָנגעהויבען צו בעגרייפּען, אַז ניט די השכלה קען זיי בעפרייען פון זייער יאָך, אַז ניט זי קען זייער פינסטער לעבען ליכטיגער מאַכען. עפעס גרויסעס מוז געשעהן אין אונזער וועלטעל, אַ גאַנצע איבער־קעהרעניש מוז פּאַרקומען אין דער פּסיכאָלאָגיע פון די מאַסען, כדי זיי זאָלען ווערען די טרעגער פון אַ שעהנער און ליכטיגער צוקונפט. האָט פּרץ זיין גאַנץ לעבען געאַרבייט פאַר אַט דער צוקונפט ; און ער האָט מעהר ווי אַלע אַנדערע אידישע קינסטלער בייגעטראָגען, אַז די גרויסע איבערקעהרעניש זאָל פּאַרקומען, אַז דאָס אידישע לעבען זאָל ווערען פול מיט פּראַטעסט, מיט קאַמפּפּס־לוסט...

2

פּרץ און די סאַציאַליסטישע בעוועגונג.

ווען פּרץ האָט אָנגעהויבען צו שרייבען אידיש, איז נאָך קיין אידישע ארבייטער־בעוועגונג אין רוסלאַנד ניט געווען. אַ טייל

פון דער אידישער אינטעליגענץ איז שוין געווען אָנגעהויכט מיט'ן סאָציאַליזם; דער אידישער בעלימלאכה איז נאָך אָבער געווען פּערזאָנלעך אין פּאַנאַטיזם און האָט קיין אהנונג ניט געהאַט וועגען סאָציאַליזם, וועגען דער נויטיגקייט צו זיין אָרגאַניזירט. פּרץ זאָגט זיך דאָן אָב פּון „חבת ציון“ און שטעהט צו צו דער אידישער סאָציאַליסטישער אינטעליגענץ, ווייל ער פּיהלט מיט זיין גרויסען גייסט, אז נור דער סאָציאַליזם קען בעפּרייען די אידישע מאַסען פּון זייער אונטערדריקונג און מאַכען זיי פאַר מענשען גלייך. ער ווערט זאָגאַר דער וואָרט־פּיהרער פּון אָט דער אינטעליגענץ.

קיין אידישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי איז נאָך דאָן ניט געווען. אין פּוילען האָט שוין עקזיסטירט די פּוילישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי (פ. פ. ס.), זעלבּע איז געווען דורכגעדרונגען מיט די אידעען פּון דער „נאַרְדנאַיאַ וואָליאַ“. די פ. פ. ס. איז פאַר פּרץ' געווען אפילו צו וועניג אידיש, דאָך האָט ער מיטגעהאַלפּען מיט אלעם מעגליכען איהרע אידישע פּיהרער צו פּערשפּרייטען די סאָציאַליסטישע אידעען צווישען די אידישע מאַסען. ער וואַרפט זיך דאָן אַרײַן אין דער פּובליציסטיק. ער שרייבט אַרטיקלען, נאַטור־וויסענשאַפּטליכע און סאָציאַלעקאָנאָמישע פּאַפּולאַריזאַציעס, קריטיק, פּעליעטאַנען אונטער זיין אייגענער אונטערשריפט און אונטער די פּסעוודאָנימען י. ל. פ., פּלאַ"י, לַצפּר, בּן־תּמר, דר. שטיצער, „דער לץ פּון רעדאַקציע“, „לאַמפּענפּוצער“, „היתום מנעמיראָוו“ און אַנדערע.

אין זיין „אידישע ביבליאָטעק“ פּיהרט ער זאָגאַר אײַן אַן „אַב־טיילונג פּיר בעלימלאכות“, וואו ער שרייבט אַליין אונטער די ראשי־תיבות י. ל. פ. וועגען פּערשיעדענע פּראָפּעסיעס. ער ווייזט דאָרט אָן ווי אזוי צו לערנען זיך אַלערליי מלאָכות, ווי דער בעלי־מלאכה דאַרף זיך פּיהרען, אָן וואָס פאַר אַ סיסטעם ער דאַרף זיך האַלטען, כדי אײנצוהײטען זיין געזונד און געניסען אַלץ מעהר פּון זיין אַרבייט. ער פּרעדיגט דאָרט, אז די בעלי־מלאכות זאָלען זיך פּעראַייניגען צווישען זיך, דאָן וועט זייער אַרבייט זיין בעסער און זיי וועלען קענען מעהר פּערדיענען. דאָס וועט זיי געבען אַ מעגליכקייט צו האַבען מעהר פּרייע צײַט און זיי וועלען זיך קענען פּערנעהמען מיט זעלבּסט־אויפקלערונג. ער מוסרט די בעלי־מלאכות פאַר זייער נאַכלעסיגקייט, פאַר זייער אונאַרענטליכער בענעהמונג

צום קונד, צום קונה ; פאר זייער שווינדלען, פאר זייער ניט בער זארגען זיך אויף שלעכטע צייטען, פאר זייער איילעניש און יאָגעניש. ער גיט זיי עצות צו מאכען קאָאָפּעראַטיווע ווערקשטאַטען, כדי זיי זאָלען ניט דארפען אזוי פיעל ליידען פון די מייסטערס, פראָצענט-ניקעס, סוחרים, מעקלער ; זיי זאָלען זיך בעציהען צו זייער אַרבייט אַרענטליך, ערנסט, מיט ליעבע, ווי צו אַ קונסט, וועט זי פאר זיי ווערען אַ קוואַל פון גייסטיגען פּערגעניגען.

די ארבייט דארף, לויט פּר'ס מיינונג, אויפהויבען דעם מענשען צו אַ העכערער מדרגה, מאַכען געזונד זיין גוף און נאַנץ זיין גייסט. ער וויל דעריבער, אז די אידען זאָלען אויפהערען צו זיין בלוז האַנדעלס־לייט, נור זיי זאָלען זיך פּערנעהמען מיט פּראָדוקטיווער טהעטיגקייט, זיי זאָלען ווערען בעלי־מלאַכות, פאַבריק־אַרבייטער ; דאַן וועט מען אויפהערען צו קוקען אויף זיי ווי אויף פאַראַזיטען. ער רופט דאָס פאַלק צו בילדונג, צו אַקטיוויטעט. כדי אַלץ מעהר אויפצואוועקען די מאַסען, לאָזט ער דערנאָך אַרויס זיינע „יום־טוב־בלעטלעך“, וועלכע מאַכען אַ גאַנצע עפּאָכע אין דער אידישער ליטעראַטור.

ווען עס גרינדעט זיך דער „בונד“, שטעהט פּר' נאָעהנט צו איהם. ער געפינט זיך אין ענגע בעציהונגען מיט דער בונדישער אינטעליגענץ ; ער טרעט אָפּט אַרויס פאַר'ן „בונד“ מיט אונלעגאַלע רעפּעראַטען און פאַרלעזונגען און בעציהט זיך מיט אַן אַמת'ער יראַת הַכבוד צו דעם ערוואַכטען אידישען אַרבייטער. פּרעגט איהם אַן אַרבייטער אַ פּראָגע, פיהלט ער זיך גליקליך ; ער זעהט מיט זיינע אייגענע אויגען, ווי זיין אַרבייט ברענגט גוטע פּרוכט, און זיין טהעטיגקייט ווערט נאָך אָנגעשטרענגטער, ענטזיאַסטישער. (*) די „יום־טוב־בלעטלעך“ ווערען דאַן פּערשפּרייט צווישען די מאַסען. מען לעזט זיי אין די אַרבייטער־קרייזלעך, מען דיסקוטירט זיי אויף די „בירושעס“. יעדע שורה אין זיי ווערט שטודירט, געלערענט מיט'ן גרעסטען ערנסט. פּערשמעלטערהייד מיט אַ סך פינטלעך ווערען דאָרט אַרויסגעזאָגט ריין סאָציאַליסטישע געדאַנקען, און

(*) די ערשטע אונלעגאַלע פּערוואַלונג, וואָס דער שרייבער פון אַט די ציילען האָט בייגעוואוינט, איז געווען פּר'ס אַ רעפּעראַט אין וואַרשאַ וועגען דער ענטוואַקלונג פון רעליגיאָן. ש. ע.

מען שעצט די „יום־טוב־בלעטלעך“ ניט וועניגער ווי די אונלענגלעך
ביכלעך מיט די שווארצע טאָולען. פון דאן אָן פיהלט פריץ אַ
טועפע ליעבע צום „בונד“, און אין יאָהר 1905 ערקלערט ער עפענט־
ליך אין דער פרעסע, אז די איינציגע אידישע פארטיי, מיט וועל־
כער ער סימפאטיזירט, איז דער „בונד“.

עס איז ניטאָ קיין איין וויכטיגע קולטורעלע אונטערנעהמונג,
אויף וועלכער דער „בונד“ זאָל פריץ איינלאָרען און ער זאָל זיך
אָבזאָגען. ווען נאָך די „פרייע טעג“ גרינדעט זיך אין וואַרשע אַ
פאָלקס־אוניווערזיטעט און עס עפענען זיך אבענד־שולען פאַר אר־
בייטער, לויט דער איניציאַטיוו פונ'ם „בונד“, נעהמט פריץ אין זיי
אַן אַקטיווען אַנטייל. ער שטימט אפילו איין צו פאָהרען אין איי־
ניגע שטעדט אַרויסצוטרעטען אויף אונטערנעהמונגען פונ'ם „בונד“
אויף אַנצופיהרען די וואַהלקאָמפאַניע פון דער צווייטער „נאַס־
דאַרסטווענער דומע“. אין די לעצטע יאָהרען ווערט ער, אמת, ווייט
פונ'ם „בונד“, אָבער ביי יעדער געלעגנהייט ערקלערט ער, אַז
דער „בונד“ איז איהם שמענדיג נאָהענט, נאָהענטער פון אלע אַנד
דערע אידישע פאַרטייען, אַז זיין ליעבע צו איהם איז געבליבען די
זעלבע, ווי פריהער.

אין יאָהר 1899 ווערט פריץ זאָנאר אַרעסטירט פאַר זיין צו
נאָהענטער מחותנ'שאפט מיט דער אידישער אַרבייטער־בעוועגונג.
ער זיצט דאָן אָב דריי מאָנאַטען אין וואַרשעווער ציטאָדעל פיר זיין
אַרויסטרעטען מיט אַ פאָרלעזונג אויף אַ כלומר'שטען „תנאים“.
ער קומט אָבער אַרויס פון ציטאָדעל נאָך קאַמפּפּסלוסטיגער, נאָך
מעהר בערייט צו אַרבייטען פיר דער אָנגעפאַנגענער זאַך. זיין
טאַלענט איז אין פולען בליהען, זיין ווירקונג אויף די ראַדיקאַלע
קרייזען איז אונגעהויער. פריץ איז דאָן דער גאָט פון די אידישע
בעוואוסטזיניגע אַרבייטער און דער נאַציאָנאַל־עוואָלוציאָנערער
אינטעליגענץ. אויף זיינס אַ וואָרט וואַרט מען מיט'ן גרעסטען
אונגעדולד. זיין יעדע נייע זאַך ווערט איינפאַך געשלאָנגען.
מען לעזט אין די שורות און צווישען די שורות ; מען וויל זיך
אין די פיעלע פינטעלעך דערגראָבען ביז'ן עצם, אַרויסלעזען פון
זיי וואָס דער קינסטלער האָט ניט געוואָלט אָדער ניט געקאָנט דער־
זאָגען צוליעב פערשיעדענע אורזאַכען....

אין יענער צייט שאפט פריץ כמעט הויפטזעכליך רעאליסטישע

זאכען, אין וועלכע עס ווערט געשילדערט דאס אַריסע אַידישע לע-
בען, אָדער קאָמפּפּס־מאַטיווען אין ליעדער און פּראָזע. ער פּער-
פּאַסט זאָגאר אַ גרעסערע ערצעהלונג אין בריעה פּונ'ם אַרבייטער-
לעבען מיט נאָמען „וועבער-ליעבע“, וועלכע ער פּערעפּענטליכט אין
יאָהר 1897 אונטער'ן פּסעוודאָנים „פּלאַ"י" אין ניריאַרקער
„זונטאָגס־אַבענד־בלאַט“.

די ערצעהלונג טראָגט אַן אַניטאַציאָנס־כאַראַקטער. אין איהר
ווערט געשילדערט די טרויעריגע לאַגע פּון די אַרבייטער אין פּער-
שיערענע פּאַכען, און עס ווערט ערקלערט אין אַ פּאַפּולערער פּאַרם
די סאָציאַליסטישע לעהרע. פּון אַ קינסטלערישען שטאַנדפּונקט
האַט „וועבער-ליעבע“ אַ קליינע בעדייטונג, כּאָטש זי האָט אין זיך
שטעלען, וואו עס פּיהלט זיך פּר'ז; בעזונדערס ווען עס ווערט גע-
שילדערט דעם וועבער'ס ליעבע צו דעם שוסטער'ס שוועסטער און
דער טרויעריגער שיקזאַל פּון דעם וועבער'ס פּאַטער, וועלכער איז
אַליין געווען אַ וועבער און איז געשטאַרבּען פּון אַסטמע. דאָס
זיינען ריהערנדע שטעלען.

אַלע בריעה, חוץ איינעם אַ קליינטשיקען, זיינען געשריעבען
פּון וועבער צום שוסטער. דער וועבער איז פּערוואָנגעלט אין אַ
פּרעמדער שטאַרט, ער איז שוין אַ בעוואוסטזיניגער אַרבייטער און
ער פּערשטעהט פּאַר וואָס ער ליידט אַזוי. דער שוסטער איז אָבער
אַ פינסטער, פּאַנאַטיש מענשעל, וועלכער נעהמט אָן אַלץ פּיר גוט,
אַז עס קומט פּין רבונו של עולם; ווען ער דערוויסט זיך, אַז זיין
צוקינפּטיגער שוואָגער, דער וועבער, איז אַ „בונטאַווטישק“ און
ווייל קומען צוריק אַ היים, לאָזט ער יענעם, אין קליינטשיקען בריי-
וועל, צו וויסען, אַז ער שדכנ'ט שוין זיין שוועסטער פּיר אַן אַלמן;
דער וועבער זאָל, אַלזאָ, ניט וואַגען צוריקקעהרען זיך און קאַליע
כאַכען דעם שידוך, ער איז אַ קנאַפע מציאה...

דער קאַנטראַסט צווישען אָט די ביידע בעלי־מלאַכות איז
זעהר אַ שאַרפּער, און די ערצעהלונג האָט, אָהן צווייפּעל, געמוזט
עפּענען די אויגען פּון פּיעלע אַידישע אַרבייטער און זיי צווינגען
צו פּערטראַכטען זיך איבער דער היינטיגער אָרדנונג. אין אַלגע-
מיין גענומען האָט אָבער „וועבער-ליעבע“ מעהר ניט ווי אַ היסטאָר-
רישען ווערט. גאַנץ אָפּט ניט אין איהר אַ בליץ אַ שעהנער גע-
דאַנק, אַ געלונגען ווערטעל, אַ וויציגער משל, עס בעמערקט זיך

אן אויפריכטיגער פאטהאָס. דאָך איז זי ניט אוועק ווייטער פון מענדעציעזער פובליציסטיק, געשריעבען כמעט אין א טאָן פון א האַלב־בעלעטריסטישער פראָקלאַמאַציע, וואָס איז אַפּעליערענר צו די ברייטע מאַסען.

פּרץ, ווייזט אויס, האָט אַליין פון „וועבער־ליעבע“ נישט שטאַרק געהאַלטען, והראיה, ער האָט זי אפילו ניט אריינגענומען אין זיינע געזאַמעלטע ווערק, ווען דאָס איז שוין געווען מעגליך צוליעב די צענזור־בעדינגונגען אין רוסלאַנד. ער האָט אין איהר מעהר ניט אויסגערדיקט זיין סאָציאַליסטישען „אַני־מאיון“, און אין דעם פרט איז זי זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר'ן פּריןץ פון יענעם פעריאָד. ער איז דאָן דורך און דורך סאָציאַליסם, און זיינע זאַכען, וואָס האָבען אַן אַפּענעם רעוואָלוציאַנער־סאָציאַליסטישען כאַראַקטער, דרוקט ער אין אמעריקא אין דער ארכיטער־פּרעסע. אַהער שיקט ער צו דאָס אמת טריפה, דאָס אמת פּערבאָטענע, — זיינע נאַליגע סאַטירעס אויף דער רוסישער רעגירונג, ווי „מלכותא דארעה כמלכותא דרקיעה“, „צום פעטער עשו“, און אַנדערע עהנליכע זאַכען. די פּערשטעלטע „קראַמאָלע“ מיט די פינד טעלעך איבער פינטעלעך פּערעפּענטליכט ער ביי זיך אין דער היים־זיין איינפלוס אויף דעם אירישען ארכיטער־לעזער פון ביידע זיי־טען ים וואַסט דעמאָלט וואָס פון טאָג. ביי די פרומע איז ער טריף, ווי תזיר. עס בעציהען זיך צו איהם מיט אַ פּערדאַכט זאָנאַר די הינטוועלטליגע נאַציאָנאַליסטען פון ציוניסטישען לאַגער ; ער איז פאַר זיי צו ראַדיקאַל, צו רעוואָלוציאַנער...

אמת, מיט דער צייט ווערט פּרץ בעליעבט ביי אַלע שיכטען. אַלע אנערקענען זיין גרויסקייט, דעם טיעפען נאַציאָנאַלען ווערט פון זיינע ווערק. די איינציגע, וואָס טראָגען אויף איהם, ווי פריהער, אַ ביטערען האַס, זיינען, נאַטירליך, די אַרטאָדאָקסען ; קיינער דעבענט זיך אָבער מיט זיי ניט, ווייל זייער ראָלע אין אירישען לעבען איז שוין אונבעדייטענר און זיי האָבען ניט קיין ווירקונג אויף די ברייטע פּאָלקס־מאַסען. אפילו די אַלגעמיינע ציוניסטען, וואָס מאַכען נאָך חנ'דלעך צו די רבנים און רביים, ניבען זייער הסכמה אויף פּריןץ, הגם ער איז, ווי אימער, זייערער אַן אויסגע־שפּראַכענער געגנער. זיי געהמען אַ גרויסען אַנטויל, צוזאַמען מיט אַנדערע אירישע ראַדיקאַלע פּאַרטייען און גרופּען, אין דעם יוכ"ד

לעאום פון זיין פינף און צוואנציג יאָהריגער ליטערארישער טהער
טינקייט און אין דער פייערונג פון זיין זעכציג-יאָהריגען געבורטס-
טאָג.

פּרץ ווערט דער דיכטער פונ'ם גאַנצען פּאָלק. ער שילדערט
אין זיינע ווערק אלע קלאַסען אידען. ער בלייבט אָבער, ווי פּריהער,
דער זעלבער רעוואָלוציאָנער, אפילו ווען ער געהט אינגאַנצען ארי-
בער צו ראַמאַנטיק און סימבאָליק. מיט דער זעלבער ליבע צו די
אַרימע און פּינדשאפט צו די רייכע איז דורכגעדרונגען אויף זיין
ווייטער שאפען, ווען ער דערווייטערט זיך אלץ מעהר פון רעאליזם...

3.

די אַרבייטס-מענשען ביי פּרץ'ן.

די אידישע אַרבייטס-מענשען, וואָס פּערדיענען זעהר שווער
זייער ברויט, בילדען מיט זיך אַ גאַנץ בעזונדער וועלטלעך אין פּרץ'ס
ווערק. דער קינסטלער ברענגט בולט אַרויס די ליידען און פּריי-
דען, די ראַגות און האַפּנונגען פון די פּערהאַרעוועטע פּאָלקס
שיכטען, און עס וואַקסט פאַר אונז אויס אַ מערקווירדיגרייכע פּאַר-
נאַראַמע פון דעם אידישען דלות. דעם דלות זעהען מיר דאָ ניט אין
זיין נאַקעמער געשטאַלט, ווי אזוי ער ווירקט אויף דער אויסערליי-
כער אומגעבונג, נור ווי אזוי ער שפּיעגעלט זיך אָב אויף דער פּסי-
כאָלאָגיע פון זיינע טרעגער, ווי אזוי ער רופט זיך אָב אויף זייער
אינערליך וועזען, ווי ער דרינגט דורך זייערע נשמות...

שוין אין זיין ערשטער ערצעהלונג דער „משולח“ ענטדעקט פאַר
אונז פּרץ די גאַנצע שעהנע, צארטע נשמה פון אַן אַרימען אידישען
האַרעפּאַשניס. שמריה דער ניקאָלאַיעווסקער סאָלדאַט פיהרט זיין
גאַנץ לעבען זעהר אַ טרויעריגע עקזיסטענץ. גענוג האָט ער זיך
אַנגעליטען פיר זיין פינף און צוואנציג יאָהריגער „סלזשבע“, אר-
בייט ער נאָך מיט'ן גאַל אויף אויף דער פּריי צו פּערדיענען זיין
ברויט. ער געהט מיט פּערשיעדענע שלחות פאַר די סוחרים פון
שטאָדט. קיין מאָל ווייס ער ניט פון קיין רוה, ער זאָל ניט דאַר-
פען זאָרנען פאַר'ן מאָרגענדיגען טאָג, כאָטש ער טראַגט מיט זיך
גרויסע סומען געלד. ער איז אָבער די אַרענטליכקייט אַליין, און
ער וועט אַ פּרעמדענס אפילו אַ האָר ניט אָנריהרען. געהט ער דאָס

אין א ווינטערדיגער, פראַסטיגער נאַכט מיט אַ שליוחות צו אַ פרייז פון אַ שכנות'ישער דאָרף.

שמריח איז שוין אלט זיעבציג יאָהר, און זיינע כחות זיינען שוואַך, אויסגעארבייט. ער איז איינזאם, ווי אַ שטיין. זיין אלטע, וועלכע ער האָט געליעבט מיט'ן גאַנצען האַרצען, איז טויט; די קינדער האָבען איהם פערלאָזען, און אין וועג דערמאָהנט ער זיך אָן דעם אלעם. ער פיהלעט, אַז דער אַטהעם ווערט איהם אַליץ קיר צער, אַז די פיס בויגען זיך איהם אונטער. ער גיט זיך צו קוראָזש און געהט ווייטער; ער וויל זיך ניט אונטערגעבען און זעצען זיך אַ ביסעל אַברוהען. דער ניקאָלאַיעווסקער סאָלאַט איז אין גרעסערע פרעסט גענאנגען מיילענווייז צו פוס. ער טראָגט דאָך מיט זיך פרעמד געלד; קען ער נאָך אנשלאָפען ווערען און מען וועט עס ביי איהם אַרויס'גנב'ענען. אים ענדע ווערט ער אָבער אַזוי אָבגעשוואַכט, אַז ער מוז זיך צוועצען אויף אַ בערגעל שנעע. דער פראַסט נעהמט איהם אַרום, דרינגט דורך אלע זיינע גליעדער און ער ווערט פערפרידען. אויף מאָרגען געפינט מען איהם אַ טויטען מיט דער האַנד אויף דער בוזים-קעשענע, וואו עס איז גע'לעגען דאָס פרעמדע געלד, וואָס ער האָט געטראָגען מיט זיך.

דער אלטער אומגליקליכער משולח איז געבליבען טריי צו זיך אַליין. אפילו אין די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען היט ער דאָס פרעמדע, דאָס אָנגעטרוימע צו איהם, ווי דאָס אויג פון קאַפּ.

נאָך אַ גרעסערען גראַד אַרענטליכקייט ווייזט אַרויס טוביה טרעגער מיט זיין ווייב סערעל פון דער פאָלקסטהימליכער מעשה'לע „זיעבען גוטע יאָהר“. דער משולח ריהרט ניט אָן קיין פרעמד אייגענטהום, הגם ער אַליין ליידט הונגער און דחקות. טוביה מיט זיין ווייב טשעפען אָבער אפילו ניט די אייגענע עשירות, דערפאַר וואָס דאָס איז זיי אָנגעקומען צו לייכט, דורך אַ נס.

טוביה איז אַ שרעקליכער אביון. ער האָט ניט פון וואַנען אַ טאָג דורכצוקומען. יאָטעהט ער אַזוי איין מאָל אַ דאָנערשטאג אין מאַרק און קוקט אויס אויף אַ פערדיענסטעל, אַז ער זאָל האָבען מיט וואָס שבת צו מאַכען. ער איז זעכר פערזאָרגט און פערצווייפעלט. טהוט ער תפילה צו נאָט, אַז ער מיט זיין פאַמיליע זאָלען ניט האָב'ען קיין פערשטערמען שבת. פלוצלינג ערשיינט פאַר איהם אליהו הנביא אין דער געשטאַלט פון אַ דייטשעל און זאָגט איהם אָן, אַז

איהם זיינען בעשערט זיעבען גוטע יאָהרען, „זיעבען יאָהר פון מזל און הצלחה און אוצרות געלד“. עס ווענד זיך בלויז אָן איהם, ווען די גוטע יאָהר זאָלען קומען, ווייל ווען זיי וועלען פאַראיבער, וועט ער צוריק ווערען אַן אַרימאן. ער קען זיי האָבען שוין, דאָן וועט ער שטאַרבען דער זעלבער אכיון, אָדער זיי קענען זיין צום סוף פון זיין לעבען, דאָן „וועט ער אוועקגעהן פון דער וועלט דער גרעסטער גביר“.

ווען טוביה ערקונדיגט זיך, אַז דער דייטשעל איז טאַק אַ שליח פון גאָט, איז ער זיך מישב מיט זיין סערל'ען, און ביי זיי ווערט בעשלאָסען צו האָבען די זיעבען גוטע יאָהר גלייך. זייער פערלאַנג ווערט ערפילט. אַרום זייער שטיבעל הינטער דער שטאַרט שאַרען אַרויס די קינדער ריין גאָלד פון זאמר, און טוביה ווערט אויפגעריכט. סערעל נעהמט איבער די עשירות אין איהרע הענד.

דער טערמין ענדיגט זיך, און ווען דער דייטשעל זאָגט עס אָן, נעהמט סערעל אויף די בשורה מיט אַ שמייכל. זי ענטפערט איהם „אַז זיי האָבען קיין גוטע יאָהר נאָך נישט אָנגעהויבען צו האָבען, אַז זיי האָבען קיין מאָל ניט געהאַלטען דאָס געלד פאַר זייער אייגענס, ווייל וואס אַ מענש פערדיענט מיט זיינע צעהן פינגער, דאָס איז זיינס, און אזוי עשירות, וואָס קומט אָהן שווייס און אונגעזוכט, איז נאָר אַ פקדון, וואָס זיין ליעבער נאָמען לאָזט איבער ביי מענשען אין די הענד פאַר אַרימע לייטס וועגען... זי האָט נאָר פון גאָלד אויף שכר לכּוֹד גענומען, דאָס איז גאָטס תורה, מעג מען פאַר זיין תורה מיט זיין גאָלד בעצאָהלען, מעהר נישט! און אויב זיין ליעבער נאָמען האָט פון היינט אָן אַ בעסערען בעל פקדון פאַר זיין גאָלד, מױכאַ תּײַתאַ, זאָל ער צונעהמען און איבערגעבען אַן אַנדערען!“... פאַר אַזאַ אַרענטליכקייט בעצאָהלט גאָט טוביה'ן און זיין ווייב סערעל מיט גוטע יאָהר ביז'ן ענד פון זייער לעבען.

טוביה מיט זיין ווייב האָבען, אַלזאַ, פון גאָלד, וואס איז זיי אָנגעקומען אָהן פראצע, ניט געוואָלט אָנריהרען. זיי האָבען ניט געוואלט לעבען אין עשירות כל זמן זיי האָבען עס אליין מיט זייער אייגען שווייס ניט פערדיענט, און דערין ליעגט זייער קראפט. אמת, שמערעל האָלדעקער פון דער מעשה'לע „דער אוצר“, וועלכער איז ניט קיין קלענערער אכיון פון טוביה'ן, זאגט זיך ניט אַב פון אוצר, וואס גאָט שיקט איהם צו. ער ווארט דערויף, ער

טרוימט וועגען דעם, און ווען זיין טרוים ווערט פערוויירקליכט, לעבט ער טאקי ווי א נביר שבנבירים; ער בלייבט אבער ווי פריהער ארענטליך, דיין און נאאיוו. דאָך איז ער אן ארבייטס־מענש, ביי וועמען ארענטליכקייט, ריינקייט און נאאיוויטעט זיינען איינגעבוירענע זאכען....

מיט נאָך א זאך צייכנען זיך אויס די ארבייטס־לייט: זיי פערמעגען א מערקווירדיגען גלויבען, וואס טראגט ביי זיי דעם כאראקטער פון אן אמת'ען אידעאל. פאר אַט דעם גלויבען זיינען זיי גרייט זיך אפילו מקריב צו זיין, און דעריבער זיינען זיי עס אזעלכע חשובים ביים רבנו של עולם.

„סאטיע“, דער אידישער פישער פון דער מעשה'לע „נסים אויפ'ן ים“, איז פערגרעכט ביז גאָר, אן אמת'ער גוי. ער ווייס ניט וואס א אידישער יום טוב איז, האָט ניט קיין אהנונג אפילו וועגען דער בעדייטונג פון יום כפור, ווען ער איז פול מיט אן אינסטינקטיווען פורכט פאר נאָט. דאָך איז ער א מערקווירדיגס־מפאטישער טיפ, און זיין שטומע נשמה איז א קוואל פון פאָעזיע. ער, זיין ווייב און זיינע קינדער ארבייטען זעהר שווער. זיין לעבען פון א פיר שער איז פול מיט סכנה. פון דעסטוועגען האָט ער פיינט די שטאָרט: „זי איז עפעס אָהן לופט און אָהן הימעל“. דערפאר ליעבט ער דעם ים, די רחבות ארום, און זיין איניגסטער וואונש איז, אז ער זאָל בעגעגען זיין טויט אין די איינשלינגענדע כוואַל־ליעם, אזוי ווי דאס האָט פאסירט מיט זיין פאָטער, זיידע און עלטער־זיידע.

זיין איינציגער צובונד צו אידישקייט בעשטעהט דערין, וואס אלע יאהר פאר יום־כפור קלייבט ער אויס דעם גרעסטען פיש און פיהרט איהם אוועק אין דער האָלענדישער שטאָרט אריין צום קהל'שען שוחט. דאָרט זיצט ער מיט זיין פאמיליע אין מקום קרוש און הערט מיט גרויס יראת הכבוד כאָר און אָרגעל א ז מ נ ע ג ע - ס ע ז. ער שעצט זיך גליקליך, וואס ער קען ברענגען פאר קהל דעם גרעסטען פיש אויף יום כפור. דאָס איז פאר איהם גיט נור א מנהג, נור דערין דריקט זיך אויס זיין טיעפע אמונה, זיין היי־ליגסטער אידעאל. ער געהט צוליעב דעם אויף קידוש השם און קעמפפט אויף לעבען און טויט מיט'ן צוואוילדעטען, סכנות־דיגען ים. ער טראָגט זיך מיט זיין שיפעל אויף די צו'כעס'טע כוואַליעס;

דער תחום שלעפט איהם צו זיך, אבער ער ווענדט ניט קיין אויפֿ-
מערקזאמקייט אויף קיין זאך. זיין שטומע נשמה איז פול מיט
אפפערוויליגקייט פאר דעם, אין וואס ער גלויבט, וואס איז פאר
איהם א געבאָט. דעריבער פעהיט איהם גאָט פון סכנה. ער איז
דאָך איהם טריי און איבערנעבען שטומעהייד, אין זיין טיעפער
אוננויסענהייט.

צוליעב דער זעלבער איבערגעבענהייט צו גאָט האָט יוחנן וואַ-
סערטרעגער פון דער מעשה'לע „א קאפיטעל תהלים“ א גרעסערע
דעה אין הימעל איידער אפילו דער „אורח חיים“. ער בע-
זאָרנט אלע לומדי תורה מיט וואסער און פיהלמט שטענדיג ווער
פון זיי איז טאקי איבערגעגעבען צום לערנען מיט לייב און לעבען
און ווער ניט. א דאנק איהם האָט עס דער „אורח חיים“ אויפֿ-
געדעקט דעם זינדיגען פרוש.

דער פרוש איז געווען אן אויסווארף און האָט אין אן אלטער
חורבה הינטער דער שטאָרט געפראוועט ביי נאכט ווילדע הוליאַנ-
קעס מיט לילית'ן און אנדערע ניט-גוטע. דער „אורח חיים“ האָט
אבער מיט זיינע כונות און השבעות ניט געקענט בייקומען לילית'ן
מיט איהר ממשלה, און דערנרייכט האָט עס בלויז יוחנן וואסער-
טרעגער; ער האָט געכאפט א האק און געמאכט א סוף צו לילית'ן.
יוחנן, דער פראסטאק, דער עם הארץ, פון וועמענס עברי אלע
לאכען, האָט, אלזא, „א גרעסערען חוש הריח צו דערקענען לומדי
תורה, וואס דער אורח חיים האָט עס נישט“, און „ער האָט מעהר
גע'פועל'ט מיט דער האק אין האנד, ווי דער „אורח חיים“ מיט די
כונות אין מוח“. אזא מאכט האָט ער עס מיט זיין טיעפען גלוי-
בען, מיט זיין גוטסקייט, מיט זיין זאָרגען זיך פאר'ן כלל, דערמיט,
וואס ער איז „א נהנה מיגיע כפו“, וואס ער ארבייט אליין שווער
און וויל צו קיינעם ניט אָנקומען...

ווען דער וואסערטרעגער פון דער סימבאָלישער דראמע „ביי
נאכט אויפ'ן אלטען מארק“, שלעפט פולע קאנען, האָט ער, ווי
יוחנן, בלויז איין זאך אין זינען:

גרויסע היצען, שטארקע היצען
און אין בית המדרש זיצען
לומדי-תורה, און זיי שוויצען,
און עס קלעפט זיך זיי די צונג —

באלד, באלד,
 ר' קריגט א טרונק!
 ד' ברענג אייך וואסער פריש און קאלט,
 ד' וועל אייך מים חיים געבען.
 דער האַלץ העקער פון דער זעלבער דראמע טראגט אויף די
 פלייצעס א בינד האַלץ אויך מיט'ן צוועק אנדערע צו בעשיצען פון
 קעלט:

דער פראָסט איז גרויס;
 קינדערלעך — נאקעט און בלוים;
 איז זיי, נעבעך, קאלט א מורא;
 נישט געהייצט די תלמוד-תורה...
 אויף די בעקלעך פרייען טרערען, —
 באלד, באלד,
 ד' טראָג אייך האַלץ, האַלץ פון וואלד...
 און עס וועט אייך ווארים ווערען....

אַט אזוי ארענטליך זיינען עס די ארבייטס־מענשען, אזוי זאָר
 גען זיי עס פאר טובת הכלל, כאָטש זיי אליין ליידען מיט זייער פאָר-
 מיליעס די גרעסטע נויט. די נויט דערגעהט אזוי ווייט, אז מענדעל
 וואסער טרענגער, פון „דער תענית“, מוז אָבנארען זיינע הונגעריגע
 קינדערלאך, ווייל ער האָט ניט פערדיענטט אפילו אויף א שטיקעל
 טרוקען ברויט, אז א ספר תורה איז אראבגעפאלען אויף דער ערד,
 דעריבער מוזען זיי פאסטען. דאָך זיינען זיי, די ארבייטס־לייט,
 שטענדיג פול מיט גלויבען, מיט אָפּפערווייליגקייט, מיט ענטשלאַך-
 סענהייט, מיט לייעבע צו זייערע מיטמענשען, און דאָס מאכט זיי
 בעזונדער סימפאטיש. אלע זיינען זיי, אמת, עמידה־ארום, אבער
 אין זיי שטעקט עפעס הייליגעס, געטליכעס. זיי ווייסען ניט פון
 קנאה. זייער אייגען לעבען אינטערעסירט זיי ניט, אבי גאָט און
 לייט זאלען זיין צופרייערען, אבי זיי זאלען קענען טהאָן טובות און
 מצוות.

צוליעב אַט די מעלות זייערע זיינען די ארבייטס־מענשען זעהר
 שטארק בעליעבט ביי די אמת'ע צדיקים. אלע לעבען זיי דאָך פון
 זייער אייגענער פראצע, ווערען זיי איינפאך פערגעטערט פון די
 צדיקים, וועלכע פריץ שטעלט ארום אלס זעלטענע אידעאליסטען.
 דער „אורח חיים“ האלט פון יוחנן וואסערטרענגער אן עולם ומלואה;
 ער ניט איהם צו מעהר בעדייטונג, ווי זיך אליין, און איז פול מיט

עהרפורכט פאר איהם. וועלועל שוסטער פון דאס רייזע־ביילד „דער למד'וואָו'ניק" קען אפילו ניט מעביר זיין די סדרה, דאָך זאָגט אויף איהם דער רב, אז זיין תהילים־זאָגען לעכערט אלע זיעבען הימלען. ווען מען ווענדט זיך צום לובלינער רב פון דאָס רייזע־ביילד „דאָס וואַסערעל" נאָך אַ וויכטיגער עצה, שיקט ער אַב צו ליבל קירזשנער, וועלכער ווייס אפילו ניט „אשרי" אויסענוועניג. נאָך מעהר: די אמת'ע צדיקים, וועלכע קענען אלץ פועל'ען ביי גאָט, פערשמעלען זיך ניט פאר קיין נבירים, פאר רייכע בעל־צדקות, כּדי בעסער צו דיענען דעם ארימען פאָלק, נאָר פאר פשוט'ע האַרעפאשניקעס. דער נעמיראָווער רבי פון „אויב נישט נאָך הע'כער" ווערט סליחות־צייט פּערוואנדעלט אין אַ פּראָסטען פּויער; ער געהט אוועק אין וואַלד אריין מיט אַ האַק אונטער'ן פּאס, כּדי אָנצוהאַקען האַלץ פאר אַ קראַנקער אַלמנה, אז זי זאָל ניט ליידען קיין קעלט.

אזוי טהוען פערשמעלטערהייד די אָפענע אנערקענטע צדיקים. איז שוין אַבגערעדט וועגען די פּערבאָרגענע, די למד'וואָו'ניקעס, פון וועלכע קיינער ווייס ניט. אויב די אָפענע צדיקים שטעהען העכער פונ'ם פאָלק, זיינען מנהיגים, פיהרער, זיינען די פּערבאָר־גענע צדיקים די איינפאכסטע פאָלקס־מענשען, וועלכע טיילען זיך מיט קיין זאך ניט אויס פון די ארומיגע קליין־מענשעלעך. עס איז שוין זאגאר אַ כּלל, ווי עס ווערט אָנגעמערקט אין דאָס רייזע־ביילד „דער למד'וואָו'ניק", אז אַ פּערבאָרגענער צדיק מוז דאָך זיין אַ נהנה מיגיע כּפו, אַ פּראָסטער ארבייטס־מענש.

יחנן וואסערטרעגער, וועלועל שוסטער, ליבל קירזשנער, לכּך פון „ענטפּלעקט" זיינען למד'וואָו'ניקעס און בעזיצען אַזאַ מאַכט, ווייל זיי האָבען טיעף־פיהלענדע הערצער און וואונדערבאר־ריינע נשמות. אַ שטיל, אונבעמערקבאַר לעבען פיהרען זיי און זיי ווערען נתגלה דורך אַ צופאַל, אין אַן עת צרה, ווען מען דארף פּערהיטען דעם כּבוד פון דער הייליגער תורה, ווען דאָס פּאָדערען די אינטערעסען פון כּלל, פון ליידענדע און נויט־בעדירפטיגע.

„דער בעל־עגלה" פון דער פּראַכטפּאָלער ערצעהלונג אין גראַמען אונטער דעם זעלבען נאָמען, איז, אמת, שוין ניט קיין למד'וואָו'ניק, אפילו ניט קיין שטיקעל צדיק. ער איז שוין מעהר אַ היינט וועלט־

גער האָרעפּאָשניק פון אַ גאַנץ יאהר. דאָך האָט ער אין זיך די זעלבע אמונה, דעם זעלבען בטחון, די זעלבע תמימות, וואס די פארצייר טיגע ארבייטס־מענשען. ער טראגט אין זיין הארצען א טיעפע טראגדיע, אָבער ער פאלט ביי זיך ניט אראָב. ער נעהמט אָן אלץ פאר גוט, און זארגט גור פיר אנדערע.

דער בעל־עגלה איז גראד ניט קיין עם הארץ. אינגעלווייז האָט ער געלערנט אין חדר און אין די עלטערע יאָהרען געהאלטען צוזאמען מיט אנדערע פון זיין גלייכען „א רבי'ן אויף חומש מיט רש"י. ביי דעם זעלבען רבי'ן האָט דערנאָך געלערענט זיין בן יחיד נטע'לע, וועלכער האָט געגעבען גוטע האָפנונגען מיט זיינע פערהיגקייטען. אמאָל, ווען קיין באהן איז נאָך ניט געווען, האָט דער בעל־עגלה בעזאָרגט דאָס שטערמעל מיט אלדאָס־גוטס. ער פלעגט פאָהרען אויף זיינע „פערד, ווי לייבען“ אין דער גובערניע אריין, אפילו קיין לעמבערג, קיין קראקע, קיין פרייסען. קיין גרויסע גליי־קען האָט ער אמת ניט געמאכט; ער פלעגט ארבייטען, ווי אן עזעל; אָבער ער איז געווען אַ שמח בחלקו, שטאַלץ ביי זיך, וואָס מען טרויט איהם טויווענדער רובעל. זיין ווייב פריידעל איז געווען אַ אידענע אַ בריה, אַ זאָנערקע אין דער ווייבערשער שוהל, און ער האָט מיט איהר געלעבט גליקליך. אמאָל אונטערוועגענס פלעגט ער אפילו כאַפען „אַ קאַפּ“ אין מויל אריין, און עס פלעגט זיך ביי איהם אַרויסרייסען „אַן איבעריגע קללה, אַן אומזיסטיגע בייטש“ אויף זיינע פערד. דאָס פלעגט איהם אָבער דערנאָך שטאַרק פער־דריסען, ווייל עס איז דאָך „אַ צער בעלי חיים“.

איז ער געקומען אויף שבת אַהיים, האָט ער קיינמאָל ניט פּערגעסען צו ברענגען עפעס אַ געשענק פאַר דער בעל־עגלה'שער שוהלכעל, צו נעהמען אַן אורח צום טיש. ער איז דאן פּערוואַנדלעט געוואָרען אין אַן אמת'ען פרינץ. נטע'לע זיין זוהן האָט חתונה געהאַט מיט עקיבא דעם שוסטער'ס אַ טאָכטער, אַ מעדעל— אַ רוז, און צו די עלטערענ'ס נחת איז קיין גרענעץ ניט געווען; דער שווער פלעגט אָפט פיהרען פאַר דאָס יונגע פאַארעל אין דער בריקע פּערשיעדענע מתנות, — אַ וויעג, אַ פּלאַש וויין. אזוי האָבען זיי יאָהרענלאַנג געלעבט אין שלום און צופריעדענהייט.

איז אָבער געקומען די „הינטישע“ באהן און געמאכט אַ חורבן פון אלץ. די בעל־עגלות זיינען אראָב פון דער סצענע; אויס

בעל־מלאכות ; אויס בעל־בתים ; אלע פאלען פון חוננער, ווייל
אלץ קען דער פריץ אויסשרייבען פון דער גובערניע, פון אויסלאנד,
געהט מען ארום פוסט און פאס. פריידעל קען ניט צוועהן די צרות
און שטארבט. נטע'לע לאָזט איבער די שנור אָן עגונה מיט אַ קליין
עופה'לע אויף די הענד. איחר פאָטער עקיבא, וועלכער האָט געהאַט
אַ ווערקשטאַט מיט אַ צעהנדליג געזעלען ביי טישלעך, איז פער-
אַרימט געוואָרען און האָט אָנגעהויבען צו שכור'ען. די שנור מיט'ן
קינד בלייבט זיצען ביי איהם, דעם אַרימען בעל־עגלה ; ער שלאָגט
זיך אַרויס פון זיינע לעצטע כחות, אַבי עם זאָל איהר און דעם
אייניקעל גאַרנישט פעהלען. מיט אַ מערקווירדיגער ליבע בעציהט
ער זיך צו זיי ביידען. זיין בידנע פערדעל שלעפט זיך קוים, פרנסה
איז וועניג, אָבער ער קלאָגט זיך ניט. אַזוי איז שוין דער סדר פון
דער וועלט. די יונגוואָרג לויפט אין אַמעריקא, טיילווייז קיין ארץ
ישראל, ער איז אָבער ביי דער מיינונג, אַז „גאָט'ס וועלט איז
אומעטום“. ער זאָגט :

איך זעה ניט קיין צייכען...

איך זעה אַ זשאַנדאר...

ער זאָגט מיר : גראַניצא !

נ, גלויב איך דעם האַר.

ער וויל אָבער שטאַרבען אין דעם אָרט, וואו ער איז געבאָרען
געוואָרען. ארץ ישראל איז, אמת, נאָהענטער צו זיין אידיש האַרץ
אידער אַמעריקא ; דאָך קען מען דאָרט זעהן רחל'ס קבר, די כותל
מערב, און ער גיט אויך צושטייער אויפ'ן נייעם ישוב. ער גלויבט
אָבער ניט שטאַרק דערין, ווייל ער איז מיט טויווענדער פּעדים צונע-
בונדען צום גלות, כפרט נאָך, אַז „אידען וועלען ניט פעהלען ניט
דאָ און ניט דאָרטען“. זיין איינציגער וואונש איז בלוז, אַז „מ'זאָל
נור עגנות פון ווייבער נישט פּאַכען“. דאָס איז זעהר אָן אָנגע-
וועהטאָגטע וואונד ביי איהם. זיין צווייטע אָנגעוועהטאָגטע וואונד
איז, וואָס ער האָט נאָך אלץ זיין פריידל'ען קיין מצבה ניט געשטעלט.
דאָס לאָזט ניט רוען זיין געוויסען. מיט טרויער זעהט ער צו, ווי
זיין שטיבעל פאַלט איין, ווי עם ליידט זיין אומגליקליכע שנור ;
ער ערפילט אָבער איהר פערלאַנג און שילט ניט זיין בן־יהודי, חגם
ער טראַכט גאַנץ אָפט וועגען איהם, צי זאָגט ער, דער זוחן, קדיש
אַמאָל נאָך דער מוטער, צי וועט ער איהם אַמאָל נאָך זעהן ?

אין דעם טיפ פון דעם בעל־עגלה ווערט, אלזאָ, געשילדערט די גאַנצע שעהנע נשמה פון אַ היינטוועלט־יגען אירישען אַרבייטס־מענשען. דאָס נייע לעבען צוטומעלט איהם, גראַבט אונטער זיין קיום, דאָך איז ער פול מיט ליעבע צו זיינע מיטמענשען; זיין האַרץ וועהטאָגט איהם פאַר די אייגענע און אַרומיגע צרות; ער איז אַבער, ווי זיינע פאַרגענגער, אויף קיינעם ניט פערביטערט, אפילו ניט אויף זיין אייגענעם זוהן — דעם אויסוואורף. אין די זוכענישען פון נייע היימען גלויבט ער ניט. זיין היים איז פאַר איהם דער אָרט, וואו ער איז געבאָרען געוואָרען, וואו ער לעבט און מאַטערט זיך.

דעם בעל־עגלה'ס טיעפע איבערלעבונגען רופען אַרויס מיט־ליד, אַבער זיי זיינען אונפערמיידליך, ווייל דאָס איז דער שיקאַל פון אַלע די, וואָס קענען זיך ניט צופאַסען צו דעם גייסט און די פאַדערונגען פון דער נייער צייט. זיי זיינען צרשוואַך אַריבערצור־גען אין דאָס נייע לעבען און ווערען אַ טייל פון איהם. צופיעל האָבען זיי זיך שוין איינגעלעבט מיט די אַלטע פיהרונגען: זיי זיינען די טרעגער פון דאָס אַלטע, מוזען זיי אַראָבגעהן פון דער סצענע. זייער טראַגעדיע רופט זיך אַב מיט אַ טיעפען שמערץ אין אונזרע הערצער; עס טהוט וועה פאַר זייערע לידען, אַבער עס איז ניטאָ קיין רפואה פאַר זיי...

אזוי צוציהענד זיינען עס אַלע אַרבייטס־מענשען, וואס האָבען אין לעבען אַ געוויסען אידעאַל און קענען זיך אויפ־הויבען העכער פון דער אַלטעגליכקייט. זיי טראַגען אַרײַן פיעל פאַעזיע אין דער גרויער זוירקליכקייט; זיי מאַכען זי שעהנער, פערשיעדענאַרטיגער, אינטערעסאַנטער. אַנדערש איז אַבער מיט יענע האַרעפאַשניקעס, וועלכע דער שרעקליכער דלות טעמפט אַב אינגאַנצען. זיי פיהלען גאָר ניט און בעגעהרען קיין זאַך ניט. זיי געהען אין שאַפן פונ'ם לעבען, ווי אמת'ע שקאַפעס, און מאַכען די זוירקליכקייט נאָך גרויער, נאָך פינסטערער. זיי רופען דעריבער אַרויס בלויוז אַזא רחמנות־געפיהל, אזוי ווי יעדע אומגליקליכע הילפ־לאָז בעשעפעניש.

„באַנציע שווייג“ איז איינזאַם, ווי אַ שטיין; ער האָט ניט קיין פריינד, קיין קרוב. ער אַרבייט פריהער אַלס טרעגער און דער־נאָך אַלס קומטשער. ער האַרעוועט איבער זיינע כחות און האָט

קיינמאל ניט קיין שטיקעל ברויט צו זאט. מיט זיין פראצע ברענגט
ער קיינעם קיין נוצען ניט, — ניט זיך, ניט אנדערע. ער שטעהט
אויס די שרעקליכסטע בעליידיגונגען, די ערגסטע יסורים און פיין.
ער ווערט געטרעטען, ווי א וואָרם. מען גלומעט זיך איבער איהם
טאָג איין, טאָג אויס. ער ענטפערט אָבער ניט דערויף מיט קיין
זאָך. ער בויגט נאָך מעהרער אָן זיין רוקען און שווייגט. דער סוף
איז, אז ער פאלט אין מיטען גאס און מען בעמערקט אפילו ניט זיין
טויט. ער פעהלט קיינעם ניט, קיינער פערגיסט ניט אויף איהם
קיין טרעהר.

דערפאר מאכט מען א גאנצען פארט פאר איהם אויף יענער
וועלט. אפילו דער קטיגור קען אויף איהם קיין שלעכט וואָרט ניט
זאָגען. באַנציע האָט דאָך ביים לעבען א פליעג אויף דער וואַנד ניט
אָנגעדריהרט. אלע צרות האָט ער אַריבערגעטרעגען שווייגענדיגער-
הייד, אַקוראַט ווי איהם וואָלט נאָר ניט וועה געטהאָן. דער רבנו
של עולם ניט איבער אין זיין רשות דעם גאנצען גן-עדן; ער קען
נעהמען וואָס ער וויל. די גאנצע פמליה של מעלה איז צו זיין
דיענסט. באַנציע וויל אָבער קיין זאָך ניט ווי בלוז „האָבען אלע
טאָג אין דער פריה א הייסע בולקע מיט פרישע פומער.“ דאָס
איז פאר איהם דאָס העכסטע גליק. זיין פערלאַנג רופט ארויס א
גרויסען געלעכטער אין הימעל, אלע קעהרען זיך אָב פון איהם,
זויל מעהר געפאלען קען שוין א מענש ניט זיין. דאָס איז די
העכסטע שטופע פון ניעדערגעשלאָגענהייט... א טיעפע איראָניע
איז „באַנציע שווייג“, א ביטערער שפאס, און דער דיכטער דייטעט
אָן, אז אזוי דארף ניט זיין, אזוי טאָר ניט זיין; אזעלכע „באַנציע
שווייגס“ זיינען אַן אוננאָרמאלע ערשיינונג...

נאָך אוננאָרמאלער זיינען אָבער די מענער, וואָס הינען אָב א
גאנצען טאָג אין בית המדרש, זאָרגען וועגען עולם הבא, און זייערע
זוויבער אַרבייטען פאר זיי, האַלטען זיי אויס מיט זייערע אַרימע
פערדיענסטען. „באַנציע שווייג“ איז טאַקע א לאַיזלעך; ער
לעבט אָבער ניט אויפ'ן חשבון פון א צווייטען. איינגעבויגען אין
דרייען, שלעפט ער אויף זיך דעם יאָך פונ'ם לעבען, און ער איז
אונז סימפאטיש מיט זיין אַרבייטסזאַמקייט, ניט קוקענדיג דערויף,
וואָס ער איז פערגרעכט און טעמפ, דאָך איז ער אַן אַרבייטס־מענש.
די טויגעניכצען — די מענער, וואָס זיינען מוכה זייערע זוויבער מיט

עולם הבא, זיינען אָבער אמת'ע פּאַראַזיטען, און זיי רופּען אַרויס
צו זיך די גרעסטע פּעראַכטונג.

טרויעריג איז די לאַגע פון בריינע'ן אין דער ערצעהלונג
„מענדעל בריינע'ס“, פון דער פרוי אין „א כעס פון א אידענע“, פון
שרהרבקה אין דעם „רבינ'ס ציבוק“, פון חנה און איהר שוועגערין
חיה גיטעל אין „פעקעל בריעה“, פון לאה דער מילכיגערין, וועגען
וועלכער עס דערצעהלט דער „נרבן“ פון דער ערצעהלונג אונטער'ן
זעלבען נאָמען, פון שאַסע'ן אין „ר' יוחנן גבאי“. אַלע אַרבייטען
זיי, ווי עזלען, האָבען ניט קיין מינוט פרייע צייט, און זייערע
מענער קימערט עס וועניג. זיי, די מענער, האַלטען זיך פאַר
יחסנים; זיי וועלען עס זיצען אין גן-עדן אויפ'ן שטוהל, און זייערע
„דיענערנים“ וועלען זיין זייערע פּוסבענקעלעך...

אמת, ביי אייניגע פון די „דיענערנים“, ווי ביי דער פרוי פון
„א כעס פון א אידענע“, ביי לאה דער מילכיגערין און ביי די ווייבער
פון „פעקעל בריעה“, רייסט זיך ארויס א פּראָטעסט געגען זייערע
מענער, געגען זייער פּעראַקלאַפּונג. דער פּראָטעסט איז אָבער נאָך
זעהר א שוואַכער. עס פּעהלט זיי דער אינערליכער שטאַליץ, דאָס
בעוואוסטזיין, אַז זיי זיינען עפעס, אַז זיי האָבען א בעדייטונג אין
לעבען. זיי שטרעבען צו א העכער לעבען; דאָ אויף דער ערד
קענען זיי דאָס ניט דערגרייכען, איז זייער גאַנצע האָפּנונג אויף
יענער וועלט, אויף עולם הבא, און האָס קען זיי געבען דער מאַן מיט
זיין לערנען תורה. שטעלען זיי זיך צופריעדען מיט אַלץ...

די פרוי איז אָבער ניט אַלע מאָל די שקלאַפּין פון מאַן; זי
איז עס מעהר ניט ביי די עולם הבא'ניקעס, אָבער ניט ביי די
אַרבייטס־מענשען. דער משולח בעציהט זיך גאַנץ אַנדערש צו זיין
זוייב. דאָס זעלבע איז אויך מיט טוביה טרעגער, וועלכער ניט זיך
ניט קיין דיהר אָהן זיין סערל'ען, מיט שמערעל האַלץ־העקער און
מיט'ן בעל־עגלה. אַלע זיינען זיי די פּערדיענער און די ווייבער
פיהרען די הויזווירטשאַפט און העלפען זיי צייטענווייז אַרויס. זיי
בעציהען זיך איינע צו די אַנדערע, ווי גלייכע צו גלייכע, און טיילען
זיך צוואַמען מיט די יפּריידען און ליידען.

אָט די אַלע טיפּען זיינען אָבער אין גרונד גענומען לופּט־
מענשען; זיי האָבען ניט קיין בעשטימטע בעשעפּטיגונג. איינער
איז היינט א טרעגער, א קוטשער, מאַרגען א בעל־עגלה, א וועכטער,

איבערמארגען א וואסער-טרענער, א האלץ-העקער און איבעראמטאן
 נאָר אַ משולח אָדער אַ שמש. זיי אלע שטעהען ניט זיכער אויף
 זייערע פיס; זיי מוזען אַנקומען צו יענעמ'ס לאַסקע, ווייל אלץ
 איז ביי זיי צופעליג; דעריבער בעמערקט זיך ביי זיי אזא הכנעה-
 דינקייט, אזא אונטערוואָרפענקייט צום שיקואַל, הגם זיי האָבען
 שעהנע, פיהלענדע נשמות. אַנדערש איז מיט'ן בעל-מלאכה; ער
 האָט אַ באַדען אונטער די פיס; ער האָט אַן אַרבייט, וועלכע ער
 לייעבט; מענשען מוזען אַנקומען צו איהם. דעריבער איז ביי איהם
 דאָ אַן אינערליכער שטאַלץ, דעריבער לעבט אין איהם אַ נאטירליך
 פראַטעסט-געפיהל. אונבעוואוסט פאַר זיך אַליין פיהלט דער בעל-
 מלאכה זיין מאַכט, אַז ער פערנעהמט אַ וויכטיגען אָרט אין דער
 געמיינדע; בעציהט ער זיך אַביסעל קריטיש צו די רייכע, צו די
 רעדעל-פיהרער, האָט ער אַ סקעפטישען קוק אויף די פיהרונגען
 פונ'ם לעבען...

4

די בעלי מלאכות ביי פּר'ן.

דער בעסטער פאַרשטעהער פון דעם בעל-מלאכה איז בערעל
 קאַלכאַס פונ'ם „שטריימעל“.

„דאָס שטריימעל“ איז אפילו אַ בייסענדע סאַטירע אויף דער
 פינסטערער אַרמאָדאָקסיע, און אין דער פּערזאָן פון בערעל קאַלכאַס
 ווערט געשילדערט אַ טיפישער אפיקורס, וועלכער זעהט דעם וואָר-
 צעל פון אלע שלעכטס אין דער פּערפיהרערישער רעליגיאָן אונ-
 איהרע פאַרשטעהער. עס איז אָבער כאַראַקטעריסטיש, אַז פּר'ן
 האָט אַרויסגעשטעלט אַלס אפיקורס ניט קיין וואויל-לערנער, וואָס
 האָט זיך אָנגעלעזען „טריה-פסול'ס“, נור נראָד אַ בעל-מלאכה, וואָס
 האָט אַלץ אַליין בעגריפען מיט זיין אייגענעם שכל. און דאָס איז
 גאַנץ פּערשטענדליך: דער בעל-מלאכה איז אלע מאָל געווען ביי
 אונז דער עזות-פנים, דער „בונטאָוושטישיק“, און אין זיינע טענות
 צו ראשיקהל, אין זיין קאמפּה געגען די גאָט'ס סטראַפּעס האָט
 זיך אויסגעדריקט ניט נור זיין קריטישע בעציהונג צו די רבנים,
 רביים און סתם פּרומאַקעס, נאָר צום גאַנצען לעבען, וואָס מאַכט

איהם אונטערדריקט. דער רב, דער רבי, דער ראש-הקהל איז ביי דעם בעל-מלאכה געווען די פערקערפערונג פון דער אונגערעכטיגקייט, וואָס הערשט אין אונזער וועלטעל, דעריבער זיינען דאָס געגען זיי געווען געווענדעט אלע זיינע פּיילען. „דאָס שטריימעל“ האָט אויף אזא אופן ניט בלוז אַ ריין אפיקורסישע טענדענץ, ווי אייניגע ווילען דאָס האָבען, נור אין איהר ווערט אָנגעמערקט דאָס סאָציאלע פּראָב-לעם אין אַ ברייטערען זין.

בערעל פערשטעהט גאנץ גוט, אַז אָהן זיין אויפגענעהט שטריי-מעל האָט דער חסיד'ישער רבי קיין בעדייטונג ניט. די גאַנצע קראַפט, וואָס דער רבי האָט, ליעגט אין „שטריימעל“, וואָס ער, דער קירזשנער-יונג, מאַכט. איז בעריל שטאַלץ דערויף. „מאַכענדיג אַ שטריימעל, — זאָגט ער, — פיהל איך, אַז איך האַלט אַ פּויעל אין דער האַנד, און אַט וועל איך זי עפענען, וועט דאָס פּויעל אַרויפ-פליהען הויך, הויך, קוים מיט'ן אויג צו זעהן!“ אזא בעציהונג צו זיין בעשעפטיגונג קען מען ניט בעמערקען ביי קיין אַנדער אַרבייטס-מענשען אָהן אַ בעשטימטער פּראָפעסיע. דער גוטמוטיגער, פּרעה-ליכער בערעל קאָלאַס האָט אויך ליעב צו געהען אַ סערמינקע פאַר אַן אַרײַמען פּויער אָדער אַ טרעגער-פּעלצעל, ווייל דער פּויער און דער טרעגער זיינען אזוי אונטערדריקט, ווי ער, און ער האָט צו זיי אַ טיפע סימפּאַטיע. אָבער ער פיהלט זיך מעהר געהויבען, ווען איהם פאַלט אַרײַן אין די הענד ליב מילנער'ס אַ שאַפענפעלץ אָדער אַ רבינ'ס אַ שטריימעל, ווייל דאָן פערשטעהט ער, אַז ער איז אויך עפעס אויף דער זינדיגער ערד, אַז ער בעשאַפט די מאַכט. אין דעם פּרט שמעלט ער זיך אַ סך העכער פון זיין שכן דעם שמוקלער, וועלכער מאַכט עפּאָלעמען און שליפעס.

דער שמוקלער ליעבט זיין מלאכה ניט וועניגער, ווי בערעל, און ווען ער זיצט ביי דער אַרבייט, „פינקלען זיינע אויגען פון פרייד.“ וואָס פאַר אַ ווערט האָבען אָבער די עפּאָלעמען און שלי-פעס, טראַכט איר אַן י ש בערעל, אין פּערגלייך מיט'ן שאַפענ-פעלץ און שטריימעל? די עפּאָלעמען און שליפעס דאַרפען האָבען זעלנער, כדי צו צווינגען אַנדערע זיי צו פּאָלגען. דער שאַפענפעלץ און דאָס שטריימעל דאַרפען דערויף קיין זעלנער ניט; זייער שליטה איז אַלמעכטיג אָהן צוואַנג. אַט די איראָניע בעווייזט, אַז בערעל שטימט זיך אָן, דאָס רעליגיאָן און קאַפיטאַל זיינען די הערשער

פונ'ם היינטיגען לעבען און אלץ מוז זיך אונטערווארפען צו זייער ווילען.

נעהענדיג דעם שאפענפעלץ, פערטראכט זיך בערעל אויס'ן סדר פון דער וועלט. עס שטעלט זיך איהם א פראגע: „רבנו של עולם! נאך וואס האסטו בעשאפען אזוי פיעל מינים פעלצען? פאר וואס האט איינער א שאפענפעלץ, דער צווייטער א מרגער-פעלצעל, דער דריטער א סערמינקע און א פיערטער נאך ניט? אָט דער געדאנק לאָזט איהם ניט רוהען, און נאך מעהר ענגערט ער איהם, ווען ער זעהט די מעשים פון זיין שטריימעל. אינסטינקטיוו הויבט ער אָן צו פיהלען א האס צו דער אָרדנונג, וואו ער בעשאפט אלע רייכטימער און דאָרף אליין זיין א שקלאַף ביי די, פאר וועלכע ער אַרבייט, וועמען ער ניט גדולה און מאַכט.

די אונגערעכטיגקייטען פונ'ם לעבען ווארפען זיך בערלען שרעקליך אין די אויגען, און זיין האַרץ ווערט צונויפגעדיקט, ווען ער דערמאָנט זיך אָן דעם שיקואַל פון דעם צוויילינג — די צוויי שעהנע חנה'לעך. איינע האָט געהאט א געוועזענליך קינד פון „א משה'לע מיט א שטריימעל“, איז אלץ אריבער שאַ, שטיף, און אָט די חנה'לע איז א שעהנע, אָנגעזעהענע בעל-הבית'טע; די צווייטע חנה'לע האָט זיך אויסגעגלימט און געהאט אַן אונגעוועזענליך קינד פון „א משה'לע אָהן א שטריימעל“, איז זי פערפאַלנט געוואָרען פון אלעמען, וואָלגערט זי זיך ארום איבער דער וועלט און „לעקט אַב פרעמדע טעלער“. בערעל קאַלכאָס פראָטעסטירט געגען דעם, אָבער דער פראָטעסט איז נאָך א פרימיטיווער, ער האָט נאָך קיין ממשות ניט, אַקוראַט ווי דער פראָטעסט פון די ווייבער געגען זייערע מענער-טויגעניכצען. דאָס שטריימעל, דאָס שאַפענפעלץ זיינען טאָקע זיין אַרבייט. עס פעהלט איהם נאָך אָבער דאָס בעוואוסט זיין, אז ווען ער, אין פּעראייניגונג מיט אַנדערע, זאָל נור וועלען קענען שוין דער רבי און ליב מילנער מעהר ניט פיהרען די „גרענדע“. דערצו איז ער נאָך ניט דערוואַקסען; דאָך ליעגט שוין אין איהם דער קערן פון דער קעמפּענדער אידישער אַרבייטערשאַפט...

„דאָס שטריימעל“ האָט אַרויסגערופען א נאַנצען שטורם. די פרומע האָבען דעם פערפאַסער כמעט געהאַלטען אונטער א חרם, ווייל די מעשה'לע איז געווען א שטאַרקער פראָטעסט געגען דער הערשאַפט פון די פינסטערלינגע, וואָס האַלטען אין אונטערדריקונג

די מאסען. פאר די ארבייטער איז זי אָבער געווען די בעסטע אַג'י
טאַציאָנס־שריפט און זי האָט ניט ביי איינעם פון זיי געעפענט די
אויגען...

אַ פּראָטעסטירענדע נאַטור איז אויך דער קעסעל־מאַכער יונה
באַץ פון „אייזיקעל שעכט“. יונה באַץ בענוגענט זיך ניט בלויז מיט
שימפּפֿווערטער געגען די אונגערעכטיגקייטען פון קהל. ער לאָזט
ניט דאוונען קיין מעריב, ווען קהל וויל ניט פּערזאָרגען דעם אומ־
גליקליכען יתום'ל, וואָס איז געבליבען פון אביגדור'ל מלמד. אַרומ־
גערינגעלט פון האַרצלאָזע בעלי־בתיים, ביי וועלכע עס איז רעכט, אַז
דאָס עלענדע קינד זאָל כאַטש אומקומען אין גאַס, בעשטעהט יונה
באַץ פּעסט אויף דאָס זייניגע; און מערקווירדיג סימפּאַטיש איז
ער מיט זיין פּאַטערליכער ליעבע צום יתום'ל, מיט זיינע רעוואָלוצ
געפיהלען. ניט אומזיסט איז ער בעוואוסט אַלס דער „כעל דברו,
דער ראש וראשון אויף יערער סעודה, ביי יעדען מנין, דער טרינקער,
דער פאַטשער, די שרעק פאַר רב און קהל“...

„בערעל שניידער“ פּראָטעסטירט אויף זיין אופן. ער מאַכט
אַ „סטרייק“ געגען גאַט. פאַר וואָס יענער ניט איהם ניט קיין
פּרנסה; און אין הימעל ווערט אזא טומעל יום כּפור ביינאַכט
צוליעב דעם, אַז דער רבי רופּט בערל'ען צו זיך און ניט נאָך אַלע
זיינע „פּאָדערונגען“.

אמת, דער גאָלדשמיעד פון „דאָס גלעזעל“ איז ניט קיין פּראָ־
טעסטירענדער כאַראַקטער, דערפאַר איז ער אָבער אַ פיעלבערדיי־
טענדער סימבאָל.

דער גאָלדשמיעד ליעבט זיין מלאכה ניט וועניגער, ווי דער
שטריימעל־מאַכער און דער שמוקלער. ער איז אַ קינסטלער אין
זיין פּאַך. די גאַנצע וועלט קלינגט מיט איהם. פון אונטער זיין
האַנד ווערט אַן איינפאַך שטיקעל גלאָז פון אַ צובראַכען פּלעשעל
פּערוואַנדעלט אין אַ מערקווירדיגען בריליאַנט. דער בריליאַנט
פאַלט אַריין צום מלך אַליין און ער מאַכט איהם פאַר אַ חותם־
המלכות. „מיט איהם ווערען גיטער, הייזער, שטערט צוגענומען
און געגעבען. מענשען ווערען געהויבט און געקרוינט, אין תּפּיסות
געוואָרפּען, אין וואַסער און פּייער אַריין און געפּערטעלט“. דער
גאָלדשמיעד פּיהלט ניט און ווייסט ניט וואָס פאַר אַ קראַפט ער
בעזיצט, ווי ווייט גרויס איז דער איינפלוס פון זיין ארבייט; ער

שטויסט זיך דערויף ניט אן אפילו ווי דער שטריימעל-מאכער. דער קינסטלער שטרייכט אָבער מיט איהם אונטער, אז אויף דער אַרבייט פון אַזעלכע האָרעפּאַשניקעס, ווי דער גאָלדשמידע, האַלט זיך די גאַנצע געזעלשאַפּט, אז מיט זייער פּראַצע בעשאַפּען זיי אַלץ; זיי זיינען די בויער פּונ'ם לעבען.

דאָס בעגרייפּט שוין משה חיט פון „נישט פּער'משפּט". ער איז אַ גאַנצער רעוואָלוציאָנער. אַלע בעלי-בתים האַלט ער פאַר מערדער, רוצחים, וואָס האָבען פּערקאַפּט דעם גאַנצען עולם-הזהו. ער זעהט, אז דער מוליער בויט הייזער, דער גאָלדשמידע מאַכט ציערונג און ער נעהט מלבושים, דאָך האָבען זיי אַלע קיין שום דעה ניט אין ערנעץ און ווערען אויסגעריסען אויף וואָס די וועלט שטעהט. די בעלי-בתים אָבער טהוען גאָרנישט און געוועלטיגען איבער זיי, די בויער פּונ'ם לעבען. ער טרעט זאָגאר אַרויס געגען דער „ממשלה", וואָס האָט בלויז מאַכט „כל זמן דער זעלנער שיסט", און דער זעלנער שיסט, ווייל ער פּערשטעהט נאָך גאָר ניט. משה חיט סימפּאַטי-זירט מיט די רעוואָלוציאָנערען, „וועלכע שטעלען זיך אין דאָס לעבען", און ער שרייט אויס אַן אָנגעצונדענער, אז מען וועט ביי די בעלי-בתים צונעהמען דעם גאַנצען עולם-הזהו. זיינע שכנים אין „מושב זקנים" רייצען זיך מיט איהם, לאַכען איהם אויס, דאָך ווירקט ער סוף כל סוף, אז זיי זאָלען אויך מאַכען אַ „רעוואָלוציע" און פּאָדערען אַ „פּעט גענוענפּיקעל". גענוג וועט שוין זיין צו קאַרמענען זיי מיט „פּישי-וויך-שפּייזען"!

דער רעוואָלט-געפּיהל לעבט, אַלזאָ, אין משה חיט אפילו ווען ער איז שוין קראַנק, ווען עס טריקענט איהם די רעכטע האַנד און ער קען מיט דער נאָדעל נישט פּיהרען. ער איז שוין אַ ווייטערע פּאַרטוזעצונג פון בערעל קאַלבאַס.

מיט רעוואָלט שמעקט אויך אין דער סימבאָלישער דראַמע „אין פּאָליש אויפ'ן קייט". דאָרט ווערט אַריינגענומען אין חרם און צוגעשמידט צו אַ קייט דער „זינדיגער" פּרוש, וואָס האָט צושטערט די חופּה פון דעם גביר ברכיה'ס טאָכטער, וועלכע ער האָט געליעבט מיט אַ הייליג-אידעאַלער ליעבע. דער המון האַסט ברכיה'ן, ווייל ער האַלט די גאַנצע שטאָרט אין אונטערדריקונג. עס הערען זיך פּראַטעסטען פון אַלע זייטען געגען דער פּערשמידונג פון פּרוש. מען שאַנעוועט קיינעם ניט, אפילו דעם רב, וועלכער איז אַ שקלאַף

ביי ברכיה'ן. עם קומט דער שלאָסער, וועלכער וויל איבערפיללען
די קייט און בעפרייען דעם פרוש. דער המון ניט איהם צו מוטה,
אָבער בעזונדערס שאַרף הערען זיך די שטימען פון די בעלי־מלאכות,
הילכט אָב זייער פראָטעסט געגען ברכיה'ס ממשלה. זיי שרייען
צום שלאָסער:

פּייל, פּייל,
אויף אונזער חשבון פּייל;
זאָל אַ האַנד די צווייטע וואַשען;
דו וועסט אונז די יאָך צוברעכען,
מבטל וועסטו זיין די פּאַכט;
פּלייש נישט ביינער וויל'ן מיר עסען, —
מתיר מאַכען שחיטת חוץ —
היווען פריי און שבת־שענק!
הפקד איז דער טיך מיט פּיש!
און מיר רייסען אויף די שפּייכלער
מיט'ן קאָרן, מיט די וויצען!

די בעלי־מלאכות ווילען זיך אויף אזא אופן אינגאנצען בע-
פרייען פון ברכיה'ס הערשאַפט, כדי זיי זאָלען קענען בעפרייעדיגען
אַלע זייערע בעדירפניסען און ניט דאַרפען זיין אין אַלץ אָבהענגיג
פון איהם.

דער פרוש הייסט די פראָטעסטירענדע טהאָן וואָס זיי ווילען;
איהם איז דאָס אַלץ איינס; זיין אידעאַל איז סיי ווי סיי פער-
שוועסט; און די בעלי־בתים זיינען גרייט צו געהן אויף דער
חתונה צוריק, כדי אָנצופרעסען און אָנצווויפען זיך און שכור'ערהייט
אַלץ צוברעכען ביי ברכיה'ן אויס ראַכע — גלאָז, קריסטאַל, זילבער
און גאָלד. פאַר די בעלי־מלאכות איז אָבער אזא ראַכע צו וועניג;
זיי ווילען אינגאנצען פערניכטען ברכיה'ן, אז ער זאָל זיי מעהר ניט
קענען אונטערדריקען, און זיי רופען:

קומט נור פרעסען, קומט נור זויפען!
און פער'שכור'ט וועל'מיר שיקען
ו' רויטען האָהן, ו' רויטען האָהן!
זאָל ער זיינע רויטע פליענעל
שטרעקען אויס און צושפרייטען
איבער ברכיה'ס פולע שפייכלער,

איבער קלייטען, איבער שענקען...
זאל איהם לייכטען, רויט זאל ברענען,
זוי אמאל צום נייעם חודש.

דאס איז שוין אן אמת'ער בונט, א בונט פון שקלאפען, וואָס
הויבען זיך אויף געגען זייער העררען, און אויף אזא בונט זיינען
אין דעם פארצייטיגען חסיד'ישען שטערטעל בלויז פעהיג די בעלי-
מלאכות, אין וועלכע עס לעבט אן אינסטינקטיווער רעוואָלוציאַר-
נערער נייסט.

אויסער פראָטעסטירענדע נאטורען זיינען די בעלי-מלאכות
פרעהליכע חברת'לייט, פול מיט לעבען; זיי זיצען ביי דער ארכייט
און זינגען און מאַכען חוזק פון דעם אייגענעם דלות. אפילו דער
שניידער פון דער „קללה“, וואָס איז אַ גאַנץ פרומער איד, צוגיסט
זיך אין חזני'שע וואָלעכלעך און פערנעסט אלע זיינע צרות. ווען
ער איז נאָך געווען אויף דער לעהרע, האָט ער געהאט אויסצושטעהן
פון זיינע בעלי-בתים קאלט און וואַרים; מען האָט איהם געשלאָגען
מכות אכזריות, אָבער איידער די טרערען פלענען איהם טרוקען
ווערען, פלעגט ער שוין זינגען, און לייכטער איז איהם געוואָרען
אויפ'ן האַרצען. אזא איז ער פערבליבען זיין גאַנץ לעבען.

ביי עקיבא דעם שוסטער, ווי עס דערצעהלט „דער בעל-
עגלה“, איז געווען פרעהליך, לעבעדיג. דאָס קלאַפען און דאָס
זינגען פון די געזעלען ביי די טישלעך פלעגט דערגעהן „ער
לב השמים“.

וועגען-דער אויפגעלעגנטקייט פון בערעל קאָלבאָס איז שוין
אָבגערעדט. ער איז גאָר אן אמת'ער „הוליאַקע“. יונגעררהייד האָט
ער געהאט, ווי ער אליין דערצעהלט, אַ קול, ווי אַ גלאָק, פלעגט ער
נעהען און זינגען. אין די עלטערע יאָהרען האָט ער שוין ניט אזא
קול, אָבער ער געדענקט נאָך גאַנץ גוט די אמאָליגע ליעדלעך, פער-
הילכט ער מיט זיי דאָס קליינע שטיבעל. מיט אַ יוגענדליכען פייער
דערצעהלט ער, ווי אזוי ער פלעגט אמאל זיין „מרים-לעב“ דער-
לאַנגען אַ ברענענדיגען קוש אין די „רויטע קארשען“ אַרײַן, און ער
איז זיך מודה, אַז ער האָט ניט פיינט ער היום צו כאַפען אַ קוק אויף
די דענסטמיידלעך, וואָס נעהמען וואַסער ביים פּלומפּ: „זיי
זיינען, חס ושלום, קיין כהנים ניט און דוכענען ניט“...
דער שניידער פון „גישט גוט“ קען אָהן אַ טרונק בראַנמאַן ניט

לעבען, און ווער רעדט נאך, אז עס קומט פורים, וויל ער טאקע די מצוה פון משמח זיין זיך מקיים זיין ווי געהעריג איז. ער האָט אָבער אפילו קיין דרייער נישט אין שטוב, געהט ער זוכען וואו צו מאַכען אַ לחיים און פערקריכט צום רייכען שניידער אהרן דבשה'ס, וואו עס גיסט זיך בראָנפען, ווי וואַסער. ער שכור'ט זיך אָן, און עס חלומ'ט זיך איהם, אז ער פערבלאָנדזשעט אין אַ וואונדערבארען פּאַלאַץ צו אַ בילד־שעהנער פריצה, וועלכע זוכט אַ מאַן, וואָס זאָל איהר שטאַרק געפעלען זיין. ער איז אליין אן אלמן און האָט נאָר נישט דאָגעגען נושא חן צו זיין ביי דער פריצה. פאר וואָס טאקי ניט לעבען אַ טאָג? ווען ער נישטערט זיך אָבער אויס, דערווייט ער זיך, אז ער איז אַ חתן געווארען צו אהרן דבשה'ס טאָכטער, וועלכע האָט זיך צו איהם גע'שרכנ'ט און געקוקט אויף איהם מיט איהרע אויגען, וואס האָבען אויסגעזעהן „ווי צוויי שיסעלעך שמע'טענע, אקוראַט ווי אַ שאַף אויף זאלץ“.

אין דער גאנצער געשיכטע מיט דער פריצה און מיט אהרן דבשה'ס טאָכטער ערשיינט דער שניידער אלס אמת'ער לעביונג, וואָס זאָגט זיך ניט אָב פון קיין זאך, אבי עס זאָל ניט זיין אומעטיג און מען זאָל קענען אַ הוליע טהאָן, מען זאָל געניסען וואָס מעהר עולם הזה. ער פערבויגט צוליעב דעם די פרומקייט, געפינט אַ הכשר ווי נאָכצוגעבען דעם יצר הרע, און אין דעם פרט איז ער זעהן כאַראַקטעריסטיש פאר דער לעבענס־לוסט־טיגקייט, מיט וועלכער עס זיינען דורכגערונגען פּרײַם בעל־מלאכות.

אַלע זיינען זיי ביי איהם וויצלינגע און זעהען דאָס לעבען אין ראָזע פאַרבען. אַ נאַטירליכער אפטימיזם לעבט אין זיי און זעהר זעלטען קען מען ביי זיי הערען טענער פון פערצווייפלונג, מענען זיי זיין די גרעסטע קבצנים. דער איינפאכער חשוב'ער בעל־הבית קוקט אבער אויפ'ן בעל־מלאכה פון אויבען אראב און קען איהם ניט מוחל זיין זיין פּרעהליכקייט, זיין אויפגעלעגטקייט, זיין מוטח.

פּאַר'ן חשוב'ען בעל־הבית איז האָבען אַ מלאכה אין האַנד אן ערנידערונג, ווייל דאס ציעל פונ'ם אידענ'ס לעבען, זיין שליחות אויף דער וועלט איז צו לערנען תורה, צו ווידמענען זיך צו גאָט'ס ווארט. דער בעל־מלאכה איז אבער שטענדיג אן עם הארץ. געוואוינליך, ווערט אַ בעל־מלאכה דער, וואס איז ניט פעהיג

צום לערנען און צו מסחר, אדער א יתום, וועלכע גוטע לייט בעזאָרד
 גען מיט א תכלית. „אייגענטליך, דערצעהלט דער העלד פון „נישט
 גוט“, בין איך קיין שניידער נישט; מיינע אבות אבותי זיינען
 קיין שניידער ניט געווען. נאָר אז עס האָט זיך געמאכט און איך
 האָב פערגעסען דאס לערנען פון תלמוד-תורה און פערלאָרען די עט-
 ליכע גילדען, וואס מען האָט מיר געגעבען נרו, — האָב איך מיך
 געמוזט נעמען צו דער נאָרעל“. דער שניידער פון „די קללה“ דער-
 צעהלט, „אז ער איז גאָר פריה א יתום געבליבען; אָהן א טאטען
 און אָהן א מאמען, רחמנא ליצלן; אז די ארימע קרובים זיינע,
 וואס האָבען איהם נישט געקענט מפרנס זיין און צאָהלען פאר'ן
 הדרגלעך, האָבען איהם אָבגעגעבען צו א שניידער“. ביי אזעלכע
 אומשטענדען איז די עם הארצות פונ'ם בעל-מלאכה א פערשטענדר-
 ליכע זאך. „אין שוהל — דערצעהלט דער איד פון „די טויטע
 שטאָרט“ — דאוונען, ווי דער שטייגער איז, סאמע פראָסטאקעס —
 בעלי-מלאכות; אויסגענומען שניידער, וואס האָבען א בעזונדער-
 רען מנין און קצבים מיט בעלי-עגלות, וואס האָבען זיך היי-יאהר
 גערונגען א בעזונדער שטיבעל צו דאוונען... די ש ו ה ל ק ע ן
 ק ו י ם ע ב ר י !... שעהנע בעלי-הבתים, בני תורה, דאוונען אין
 בית המדרש“. עם הארצות פיהרט אָבער צו לייכטזיניגקייט. וואס
 דען זאָל מען טהאָן אָהן תורה?

פערדריסט טאקי יוחנן מלמד אין זיינע „מעשהה'לעך“, ווען
 ער זעהט, אז „א בעל בלאכה זיצט אין שענק אין א וואַלקען פון
 רויך, און טרינקט און רעדט הבלים“. יוחנן איז ניט אין כעס, נאָר
 דאָס הארץ צוגעהט איהם פאר רחמנות אויף די בעלי-מלאכות.
 דערפאר איז שוין לוי יצחק בערנפעלץ פון דאס ריווע-בילד „די
 ערשטע פרוב“ שטאָלץ דערמיט, וואס ער איז ניט קיין בעל-מלאכה;
 זיין זיידע האָט דאָך קיין שטיוועל ניט גענעהט, פונדעסטוועגען,
 אז נאָט וויל, לעבט ער, לוי יצחק, אָהן א מלאכה. פרענט מען
 די קרעמערקע פון דאס ריווע-בילד „די צווייטע פרוב“, פאר וואס
 זי לערענט ניט איהרע קינדער קיין מלאכה, „פערציהט זי די נאָז,
 ווארפט א בייזען בליק און וויל מעהר נישט ענטפערען“. דאס איז
 פאר איהר א בעלידיגונג. מנחם מענדעל, חנה'ס ברודער, פון
 „פעקעל בריעה“, האָט אמת עגמת נפש, ווען ער דערוויסט זיך, אז
 זיין שוואַגער וויל ווארפען לערנען און זיך צו עפעס צושלאָגען,

זיין א נחנה מיגיע כפו. דאָס שמעקט שטארק ניט מנחם מענדל
לען, און ער זאגט: „ער דארף וויסען, אז דער טאטע, עליו השלום,
האָט זיך מיט איהם משדך געווען נישט אויף דעם תנאי“.

בעציהענדיג זיך מיט אזא פּעראכטונג צו דעם בעל־מלאכה,
איז שוין קיין וואונדער ניט, וואס דער חשוב'ער בעל הבית האלט
איהם פאר א יונגאטש, אן אויסגעלאסענעם יונג. ר' קלונימוס דין
פון „די פּערשאלטענע ברונען“ איז שוין מרוצה אויסצוגעבען זיין
פּערזעסענע טאָכטער „פאר א שניידער, באדיי א שוסטער“; איז,
ערשטענס, שטעהט דאָס ניט אן קהל, צווייטענס, „זיינען היינט
די בעלי מלאכות, ניט אויסגערעדט זאָל עס זיין, פּערשייט“. דער
מאן פון דער אויבענדערמאָהנטער חנה'ן וויל פּערויזכערען זיין ווייב,
אז ער פיהרט שטאַט אין אמעריקא, שרייבט ער איהר וועגען זיך:
„דיין שמואל משה איז קיין שניידער נישט, קיין שוסטער נישט, ער
זאָל אוועקווארפּען א ווייב פאר אן אנדערע וועגען“.

אין דער אמת'ן זיינען אבער די בעלי מלאכות ניט אזעלכע
געפּעהרליכע „הולטאיעס“. אויב זיי זיינען ניט אזוי איינזייטיג
און שמאָלקעפיג, ווי דער לערנער, דער מלמד, דער סוחר, דער מעק-
לער, איז דאָס דערפאר, וואס זייער פּראָפעסיע רופט ביי זיי ארויס
א בעזונדער אינטערעס צום לעבען, ארבייט ביי זיי אויס אן איי-
גענארטיגע פּסיכאָלאָגיע. זיי זיינען ניט פּער'מרה'שחורה'ט, נאר
שטענדיג ריהרעוודיג, מונטער, זיכער ביי זיך, און דאס טיילט זיי
אויס פון דער ארומיגער סביבה, וואו אלץ איז פול מיט צופעליג-
קייטען, מיט באַדענלאָזיגקייט.

פּערנעהמענדיג א וויכטיגען ארט אין דער געמיינדע, האָבענ-
דיג א בעשטימטע בעשעפטיגונג, זיינען די בעלי מלאכות פּעסט
צוגעבונדען צו זייערע אייגענעסענע ערטער און קענען זיך ניט לייכט
איינלעבען אין א נייער אטמאָספּערע. זיי ראנגלען זיך מיט די לעצ-
טע כחות, אבי ניט אויסצואוואנדערען אין א פּרעמד פלאץ. ווען
אבער די נויט ברעכט אייזען און זיי זיינען געצוואונגען אוועקצולאָ-
זען זיך אין „מרחקים“ אריין צו זוכען פּרנסה, הערען זיי ניט אויף
צו טראַכטען ווי אזוי ניכער אומצוקעהרען זיך אהיים. דער שניידער
פון דאס רייזע־בילד „דער עמיגראנט“ פיהלט זיך שרעקליך עלענר
אין רושיגען לאַנדאן, ער קען ניט אריבערטראגען זיין גלות.
„אזוי ווי איך האָב צוגעמאכט אן אויג“, — דערצעהלט ער — האָט

זיך מיר גע'חלום'ט דאָס שטערטעל, דער טייך ארום דעם וואַלד....
 עס איז מיר דאָרט ענג געווארען. עס האָט געצויגען און געצויגען...
 ווי מען זעהט, זיינען די בעלי־מלאכות ביי פּרצ'ן פּאזיטיווע
 טיפען. זיי פערמאָגען א געזונטען גייסט, און ווי שווער דאָס לער
 בענס־יאָך זאָל זיי ניט דריקען, קען עס אבער אין זיי ניט אַכטויטען
 די צארטע מענשליכע געפיהלען, זייער נאטירליכע כאראקטער־אויס־
 געהאלטענקייט. זיי זיינען שטענדיג טריי צו זיך אליין, סיי אין
 זייער ארט לעבען, סיי אין זייער ארט דענקען...

5.

די בעציונגען צווישען מאַן און פרוי ביי די אַרבייט־מענשען

שילדערענדיג אַט די אלע טיפען, האָט דער קינסטלער גע-
 פיהלט, אז זיי זיינען די קומענדיגע פּראָלעטאריער, און ער האָט
 זיך בעצויגען צו זיי ניט בלויז מיט ליכע, נור אויף מיט עהרפורכט.
 ער האָט בעוויזען, אז ניט נור מאַכט ניט דער ביטערער דלות אלע
 ארימע אַרבייט־מענשען, בעלי־מלאכות, אזוי טעמפ, ווי „באַנציע
 שווייג“, נאָך אז אין זייער לעבען איז טאַקי פאַראן פיעל אמת'ע
 פאַעזיע.

אין דער ריהרענדער ערצעהלונג „אין קעלער־שטוב“ שיינט
 אריין א ליכטיגער שטראהל. די ארימקייט איז דאָרט שרעקליך;
 אין דעם פערשטיקטען צימערעל אָהן א ברעקעל לופט וואוינען
 עטליכע פאַמיליעס, פער'צרה'טע, פעהאַרעוועטע און פער'דאגה'טע.
 דאָרט וואוינט אויך הינטער א שפּאַניש ווענטעל א יונג פאַארעל
 ערשט נאָך דער חתונה, יוסעל און טריינע. די ווייב איז א הענר
 לערקע מיט ציבעלעס; דען מאַן האָט נאָך ניט קיין בעשעפטיגונג.
 וויל ער ווערען א מלמד און זוכט תלמידים. קוים וואָס זיי פער-
 דיענען אויף ברויט, דאָך זיינען זיי גליקליך, ליכען זיך איינער דעם
 צווייטען אונבעגרענצט. זייערע אויגען ברענען פון צופריעדענהייט,
 וואָס נאָט האָט זיי ביידען צונויפגעפיהרט; און ווען אלע אין קע-
 לער־שטוב שלאפען איין נאָך א לאנגען טאָג שווערע אַרבייט, דריקען
 זיי אויס די געפיהלען, וואָס ברויזען אין זייערע הערצער. עס
 וועהט פון זיי מיט אזא תמימות, מיט אזא ריינקייט, און זיי פער-

געמען א וויילע זייער נויט; זיי זיינען די גליקליכסטע מענשען אויף דער וועלט. מעהר ניט די פערביטערטע שכנה פריידעל דערמאהנט זיי מיט איהרע קללות, וואו זיי געפינען זיך. זי איז ביזן פאר וואָס זיי שמערען איהר מיט זייערע קושענישען אנשלאפען צו ווערען, און די אידיליע פערשווינדט....

ניט וועניגער גליק און לייעבע זעהען מיר אין דער ערצעחלונג „שלום בית“.

חיים דער וואסערטרעגער שטוקעוועט קוים צונויף אויף א שבת. ווען אָבער דער הייליגער שבת קומט, פערגעסט ער מיט זיין „אלטער“ אלע דאגות און זאָרגען. אלץ קריגט ביי זיי אין שטיבעל אן אנדער אויסזעהן, אפילו ווען עס איז ניטא קיין וויין און מען מוז מאכען קידוש אויף חלה, ווען מען מוז פערזעצען די מעשענע לייכטער. חיים איז א איד אן עם הארץ, און שבת ביי טאָג נאָך'ן שלאָף געהט ער אין בית המדרש אריין הערען א שטיקעל „אלשיך“.

ער שלינגט איינפאך יעדעס ווארט פון „אלשיך“, און עס צימערט איהם דאָס הארץ, ווען ער דערהערט, ווי אזוי מען פייניגט די רשעים אין גהנום. ער לעכצט נאָך א שטיקעל גן עדן, און דער וויסט ער זיך, אז ווען דער מאַן זיצט אין גן־עדן אויף א שטוהל, איז די ווייב דאָס פוסבענקעלע, איז ער גרייט זיך אָבצוזאָגען פון גן־עדן, ווייל די לייעבע צו זיין חנה'ן דערלאזט איהם ניט, זי זאָל זיין זיין פוסבענקעלע. ווען זיי זיצען ביידע צוגעטוליעט איינער צום צווייטען און געניסען דאס פאמיליענגליק, זאגט ער איהר: „מיר וועלען זיצען אויף איין שטוהל, ווי אצינד... עס איז אונז אזוי גוט צוזאמען; הערסט, חנה, דו מוזט זיצען מיט מיר אויף איין שטוהל.... דער רבונז של עולם וועט מוזען בעשטעהן“....

דער שניידער פון „די קללה“ איז דער גליקליכסטער מאַן אויף דער וועלט. זיין אסתר'ן, וועלכע איז „אזוי שעהן און גוט ווי אסתר המלכה“, האָט ער לייעב מיט'ן נאנצען הארצען, און דאָס זעלבע זי איהם. ביידע ארבייטען שווער, און זיי לעבען ווי א פאָאר טויבען. ער זינגט איהר מיט'ן קול און זי איהם מיט די אויגען, און עס קימערט זיי ניט די נויט.

מיכל פון דער ערצעחלונג „דעם קלעזמער'ס טויט“ אָדער דער זעלבער העלד מיט'ן נאָמען יואל אין דער דראמע „וואָס אין פיערעלע שטעקט“, איז שוין א לעב־יונג און האָט ניט פיינט אונד

טערצופיהרען א לינקע ליעבע; דאָך בעציהט ער זיך צארט צו זיין ווייב מירל, וועלכע האָט ניט פאר איהם קיין נאָלדענע מערכה. פאר'ן טויט איז ער זיך מודה: „א מויד איז א מויד, דאָס איז שוין א כליזמר'שע זאך, עס ציהט ווי א בלאָטער, עס איז עפעס א מין צעקאוואשטש... א ווייב איז דאָך א ווייב“... א פערבענקטע, אייביג זוכענדע פערזאָן איז מיכל-יואל. זיין פראָפעסיע פון א כליזמר איז ביי איהם ניט קיין מלאכה, כדי צו פערדיענען בלויז אויף ברויט, נאָר א הייליגער בערוף; און ווען ער שטארבט, וויל ער אנדערש ניט אויסהויכען זיין לעצטען אטעם, סיידען אונטער די טענער פון זיין קאפעליע. איהם קימערט ניט קיין ודוי. קיין עולם הבא. זיין איינציגער פערלאנג פאר'ן טויט איז, אז זיין קאפעליע „זאָל שפיעלען אהן איהם ווי מיט איהם“. דערביי זאגט ער אן זיינע זיהן, אז זיי זאלען ניט זיין „קיין שקצים אויף א רי מע התונות און האַלטען עהרליך די מו ט ע ר“.

דער ארבייטס-מענש, דער בעל-מלאכה שעצט, אלזאָ, די פרוי. ער ליעבט זי און בעציהט זיך צו איהר ווי צו אן אמת'ען לעבענס-חבר, שטעלט זיך ניט העכער פון איהר. נאָך בעסער: די פרוי פון דעם ארבייטס-מענשען, פון דעם בעל-מלאכה איז ניט נאָר ניט פערשקלאפט, נור זי איז נאָך גאנץ אָפט די הערשערין.

דעם שטריימעל מאַכער'ס ווייב איז אין דער היים די „ריי-טערקע“. דער מאַן ווארפט זיך איהר אונטער און טהוט וואס זי הייסט איהם. ער האָט פאר איהר, ווי עס ווייזט אויס, זאָגאר מרא. קיין שלעכטע איז זי, דאכט זיך ניט, כאַטש זי זשאַלעוועט איהם ניט קיין קללות, דאָך מוז ער נאך א טרונק בראַנפען אַנקומען צו איהר.

דאָס זעלבע איז אויך מיט יונה באַץ. ער, דער עזות פנים פון שטארט, פאר וועמען אלע ציטערען, ניט אָב אלע זיינע פערדיענ-כטען צו זיין ווייב שרה'לע. זי פיהרט אין דער היים די מלוכה. זי איז א אידענע א קאָזאָס. דעם לאַנגען יונה'ן איז אין שטוב נאָר ניט צו דערקענען. ער איז שטיף, געהט ארום אין דרייען נעבויגען. „דאָרף ער אהיים געהן, לאַזט ער שוין אויפ'ן וועג אראָב דעם קאָפּ. ביי דער טהיר, איידער ער לעגט ארויף די האַנד אויף דער קלאַמקע, האָט ער נאָך א ישוב, צי קען ער נישט נאָך ערגעץ אוועקגעהן.“

אויב נישט, בויגט ער זיך נאָך טיעפער איין און עפענט". אזא
מאכט האָט שרה'לע אויף איהם....

אַט אזוי לעבען און שטרעבען די ארימע אידישע ארבייטס-
מענשען, די שעהנע בלומען פון דעם פערשטיקטען געמאָ, וועלכע
אנדערע קינסטלער בעפאָר פּרין זיינען פּערבייגעגאנגען און ניט
בעמערקט. אלע האָבען זיי ווארימע הערצער, צארטע נשמות און
דיענען פאַר א מוסטער פון ריינקייט און איידעלקייט.

6.

די אַרבייטס־פּרוי ביי פּרין.

אין דער גאלערעע פון די פּראָטעסטירענדע זעלי מלאכות און
אונטערדריקטע מענשעלעך פּערנעהמט ביי פּרין א נאָנץ בעזונדער
אַרט די פּרוי. זי איז ביי איהם אלע מאָל די פּערקערפּערונג פון
אלץ, וואס שעהן און גוט איז. זי איז אויך אין זיינע ארבייטער-
ערצעהלונגען אין פּיעלע פרטים שטאַרקער, אינטערעסאַנטער איידער
דער אַרבייטס־מאַן. זי ווערט ביי איהם אפילו דערנאָך די פּאַר-
שטעהערין פון דעם מאָדערנעם ארבייטער.

די פרומע גרונע פון דער ערצעהלונג „מוסר“ אָדער פון דעם
איינאַקטער „שאַמפּאַניער“ איז א כשר'ען סופּר'ס א ווייב. זי איז
אַבער שרעקליך פּאַרביטערט געגען דער וועלט, ווייל צו שאַרף
וואַרפען זיך איהר אין די אויגען די אונגערעכטיגקייטען. א שכנה
מאכט איהר פּאַרוואורף, פאַר וואָס זי גיט ניט אַכטונג אויף איהר
מיזינקע, וועלכע פּערברענגט גאַנצע נעכט אונטער דער שטאַרט
מיט „קאַפּעליושען“ און „צילינדערס“, אין האַליווענישען און קור
שענישען, אין „כרופּען“ ציקערקעס.... גרונע גיסט אויס פאַר דער
שכנה איהר אָנגעלאָדען האַרץ. זי ווייזט אָן וואָס איז געוואָרען
פון איהרע עלטערע צוויי טעכטער, וועלכע זי האָט געהיט ווי ראָס
אויג פון קאָפּ, געפיהרט אין גאָט'ס וועגען; איז איינע פּערזעסען
געוואָרען אַן אַלטע מויד, אַן אויסגעראַרטע, אויסגעקוואַרטע; די
צווייטע האָט זי געוואלט וואָס גיכער התונה מאַכען, האָט זי איהר
אויסגעגעבען פאַר א שאַרלאַטאַן א שניידער־יונג און ער האָט זי
איבערגעלאָזען אַן עגונה. זיינען זיי ביידע פּערצאַרענט, טראַגעדיען

זיי ביידע א האס אויף קיינעם ניט, נאָר אויף זייער אייגענער
 טאַמען, וועלכע האָט זיך אוועקגעשטעלט „צווישען זיי און דער
 וועלט, צווישען זיי און דער זון“. וויל זי ניט פערפינסטערען דאָס
 לעבען פון איהר מיזינסע. „זי ארבייט — זאָגט גרונע — אין אַ
 פאַבריק! זעכצען שעה א טאָג ארבייט זי, קוים אויף טרוקען
 ברויט פערדיענט זי... זי וויל צוקערקעס אויך, זאל זי עסען! זי
 וויל לאַכען, שטיפען, קושען זיך — זאָל זי! הערסט חנה — זאָל
 זי! איך קען איהר קיין זיסע זאַכען נישט געבען, קיין מאָן אורדאי
 און אורדאי נישט! א ציטרין פון איהר מאַכען וויל איך נישט, אַ
 לונגען־פּעהלער געבען — נישט, נישט! זאל שוין מיין טאכטער
 מיך נישט האַסען, אויף מיך נישט וויינען!“

די שכנה פרענט איהר, וואס וועלען אבער לייט זאָגען אויף
 דער אויפפיהרונג פון איהר טאכטער, ענטפערט דערויף גרונע מיט
 כעס: „זאָלען לייט פריהער אויף ארימע יתומים רחמנות האָבען,
 נישט ארבייטען מיט זיי, ווי מיט עזלען אומזיסט! זאָלען מענשען
 האָבען הערצער פון מענשען און ניט האלטען ארימע לייט צום
 אויסדריקען, ווי לימאָנען;“... אויף דער שכנה'ס בעמערקונג צום
 סוף, אז גאָט וועט דערפאר בעשטראַפען, שרייט גרונע אויס: „נישט
 מיך, נישט מינע טעכטער! גאָט איז עהרליך, ער וועט עמיץ אן
 אנדערען בעשטראַפען, עמיץ אן אנדערען!“...

אז גרונע'ס ענטריסטונג איז א גערעכטע, בעווייזט דייטליך
 דאָס ליעד „דריי נעהטאָרינס“. אין דעם ריטם פונ'ם ליעד הערט
 זיך דער טאַקט פון דער קלאַפּענדיגער נעהמאַשין, ביי וועלכער עס
 זיצען דריי יונגע מעדלעך; זיי ווערען פּערוועלסט פאר דער צייט
 אין שווייט־אַבריק. זיי זעהען ניט די ליכטיגע זון, זיי ווייסען ניט
 פון קיין פּערגעניגען, און יעדע אויף איהר אַרט פּיהלט אין איהר
 פּערוואונדעט האַרץ, אז אומזיסט איז די האַפּנונג ארויסצורייסען
 זיך אַמאָל פון די נעגעל פון נויט. קיין מאָל וועלען זיי ניט וויסען
 פון ליכעב, פון פּאַמיליענגליק, פון מוטערשאַפט. זיי זיינען פּער־
 שקלאַפט צו דער ארבייט. די פּראַסטיטוציע שפּרייט אַרום זיי אַ
 נעץ...

דאָס בילד, וואָס דער קינסטלער מאַחלט, איז אַ שטיק לעבען,
 פול מיט גרויף, און עס שניידט זיך איין טיעף אין זכרון מיט זיינע
 שוואַרצע ווירליכקייטס־פאַרבען:

די אויגען רויט, די ליפען בלאָה;
 קיין טראָפען בלוט אין באַס נישט דאָ;
 דער שטערען בלאַס, בעדעקט מיט שווייס!
 דער אטהעם אבגעהאקט און הייס —
 עס זיצען דריי מערלעך און געהען!

די נאָרעל — בלאַנק, די לייווענד — שנעע,
 און איינע טראַכט: איך נעה און נעה.
 איך נעה בייטאָג, איך נעה ביינאָכט,
 קיין הופהקלייד זיך נישט געמאכט!
 וואָס קומט ארויס, איך נעה?

נישט איך שלאָף און נישט איך עס...
 איך וואָלט געגען אויף מאיר בעל-נס,
 אפּשר וואָלט ער זיך געמיהט:
 אן אלמן כאַטש, אן אלטען איד.
 מיט קינדערלעך אַ שאַק!

די צווייטע טראַכט: איך נעה און שטעפּ,
 און שטעפּ מיר אויס נאָר גראַהע צעפּ!
 דער קאָפּ — דער ברענט, די שלייף — זי האַקט
 און די מאַשין קלאַפט צו צום טאַקט:
 טאַ-טאַ, טאַ-טאַ, טאַ-טאַ!

איך פּערשטעה דאָך יענעמס ווינק!
 אָהן אַ חופּה, אָהן אַ רינג,
 וואָלט געווען אַ שפּיעל, אַ טאַנץ,
 אַ ליעבע אויף — אַ יאָהר אַ גאַנץ!
 נאָר דערנאָך, דערנאָך?

די דריטע שפּייט מיט בלוט און זינגט:
 איך נעה מיך קראַנק, איך נעה מיך בלינד.
 עס צוויקט די ברוסט ביי יעדען שטאַך,
 און ער האַט חתונה די וואָך!
 איך ווינש איהם נישט קיין שלעכטס!

עט, פערגעסען וואס אמאל,
תכריכים וועט מיר געבען קהל,
אויך א קליינטשיק פיצעל ערד;
איך וועל רוהען אונגעשטערט,
איך וועל שלאפען, שלאפען!

אַט אזוי פינסטער און טרויעריג איז עס די לאגע פון די אר-
בייטערניס, און זיי ווילען כאָטש אין דער פאנטאזיע אנדערש לע-
בען, זעהן א ליכטיגען שטראהל. די יונגע פוילישע נייטאַרין פון
„מעשיות“ געהט צום אידישען שרױבער, ווױל ער דערזעהלט איהר
שעהנע מעשה'לעך, וואס טראגעדיז און אוועק אין אן אנדער וועלט.
דאָס איז פאר איהר א מין אַפיוס, כדי זיך צו פערגעסען אן אלע
צרות. דעם אלטען וואסערטרענגער'ס עלטסטע טאכטער אין דאס
בילד „די לעזערין“ שלױנגט שמר'ס ראָמאַנען שבת צו נאכט ביי
א צאנקענדיגען ליכטעל; זי איז צורודערט, זי שרעקט זיך, אז
האָס ליכטעל זאָל ניט אויסגעהן און זי וועט זיך ניט דערוויסען
דעם סוף פון פיפערנאָטער. דערמיט לעבט זי, אין די אומגעלומ-
פערטע געשיכטעס געפינט זי אן אברוה פיר איהר עלענדער נשמה...
אַהן אויפהער ארבייטען זיי, די האָרעפאשניצעס, ביז וואגען זיי
ווערען שיער ניט בלינד ביי דער ארבייט. אמאל טרעפט, אז די
היזער, וואו מען האָט אַט די מיידלעך בלינד געמאכט, לעגען זיך
צונויף און בעזאָרגען זיי מיט „גליקליכע“ שידוכים. אזא פאל
ווערט געשילדערט אין דער ערזעהלונג „פורים-שפיעלער“.

גוטע לייט האָבען רחמנות געהאט אויף אן ארימע מיידעל;
זיי האָבען געמאכט א באל און אויסגעזוכט און „אויסגעטאַנצט“
איהר אן אלטען אלמן פאַר פינף און פערציג רובעל נדן. מען האָט
דער כלה געקויפט א חתונה-קלייד. די נייטאַרין האָט זיך אָבער
דורך דער גאנצער צייט ניט אריינגעמישט, אקוראַט ווי ניט זי
מיינט מען עס. ביז צו דער חופה איז זי געלעגען אויפ'ן בעט
און זיך צוגעלעגט „ניקס-וואסער“. זי האָט דעם חתן ניט געדאַרפט,
ניט געוואָלט און אפשר ניט געקאָנט זעהן... די חבר'טאַריןס האָבען
אויף איהר געזאָגט, אז זי איז „א שטיק האָלץ, רחמנא לעלן, א
שטיין“, און איהרע בעלי-טובות האָבען געמורמעלט, אז זי פער-
שטעהט ניט „ווי דאנקבאַר צו זיין“.

ווען מען האָט אָבער אריינגעבראַכט דאס אבגעקויפטע חופה-

קלייד, האָט זי געווארפען אן אויג אויף דער פּערגעלטער ווייס־
אַטלעסענער שמאַטע, און „שדים זיינען אין איהר אריון, — זי
רייסט זיך ביי דער ברוסט, זי רייסט זיך אויס די האָר, און ברעכט
אויס אין א קראמפהאַפט געוויין. עס האָט לאַנג געדויערט, איידער
מען האָט זי בערוהיגט, איידער מען האָט פון איהר צוריק געמאַכט
א שטיק האָלץ אדער א שטיין, און געפיהרט צו דער חופּה —

„נאָך דאָס קלייד האָט זי דערקענט... זי האָט עס אליין גע-
נייט, זי געדענקט פאר וועמען... זי איז דערנאָך אין סינאגאגע
אריינגעגאנגען זעהן, ווי דער בלאַנדער מלאַך וועט אויסזעהן אין
געבעל פון העל בלויע גאַזען און וויסע שפיצען“...

„און — זי האָט אין איינוועגס דעם חתן דערקענט“ —

די ערצהלונג ענדיגט זיך מיט א מוסר השכל: „נאָך די וועלט
פיהרט זיך שוין אזוי! רייכע כלות בענייען די חופּה־קליידער פאר
ארימע נייטאָרינס, און ארימע נייטאָרינס בענייען די חתנים פאר
רייכע כלות“....

ניט קיין בעסערער שיקאַל עחווארט אויף די צוויי דלות-
קינדער פון בילד „שוועסטער“. די פאַבריק זויגט זיי אויס, ווי די
נייטאָרינס, כאָטש זיי זיינען נאָך יונג און זייערע הערצער זיינען
פול מיט לעבען. זיי קענען זיך ניט איינע די אַנדערע, אָבער זיי
בעגעגענען זיך אלע טאָג, געהענדיג צו דער ארבייט און פון דער
ארבייט, און זיי פיהלען א נאהענטקייט צווישען זיך, ווייל איין
מזל פּעראייניגט זיי. קומט דער זומער פּערבענקען זיך ביידע נאָך
גרינס, נאָך בליהמעלעך, נאָך עפעס וואריס־לעבעדיגס, נאָך „וואַג-
סעלעך מיט אויגעלעך“. זיי געהען אוועק אין שטארט־פאַרק. דאָרט
שפּיעלט מוזיק; פון די קאנדיטאָרייען טראגען זיך די ריחות פון
גיטע מאכלים, און איינע טראכט פון געברענטער און געהאקטער
קאווע און די צווייטע פון וואַסער־זאַפט; „מען ניט עס אָבער ניט
אומזיסט“, און זיי בלייבען מיט פּערשמאַכטע ליפען ביי זייער
פּערלאַנג. זיי זעצען זיך אוועק. עס קומען צוגעהן „וואנסעלעך מיט
אויגעלעך“ און פּערפיהרען מיט זיי א געשפּרעך. ווי דער זייגער
בעווייזט אבער א פּיערטעל צו נייך, שפּרינגען אויף די צוויי דלות-
קינדער און געהען אוועק יעדע מיט איהר זועג. זיי קענען זיך אפילו
רעכט ניט זעהן, און דאָס בילד פּערענדיגט זיך, אז זיי וועלען זיך
אפשר נאָך אמאָל דערזעהן אין שפּיטאַל; אהין ברענגט דאָס די
פאַבריק פּיעלע, פּיעלע ארבייטס־מעדלעך....

פול איז, אלזא, דער וועג פון די אַרימע טעכטער מיט שמרויכי-
לונגען און שווערע נסיונות.

אין דעם איינאקטער „שוועסטער“ איז שוין איינע פון די צוויי
לייבליכע שוועסטער געשמרויכעלט געוואָרען. לאה און נחמה זיינען
ביידע ריענסמיידלעך. זיי זיינען פול מיט לעבען, האָבען צאָפּלענדי-
דיגע נשמות. ווערט לאה רואינירט פון משה'לען דעם פעלשער-
יונג און נחמה האַלט רואינירט צו ווערען פון זרח'ן דעם שוסטער-
געזעל. זיינען זיי אָבער אַרבייטערינס, לעבט אין זיי טיעף די
סאָלידאָריטעט, די אָפּפּעררוויליגקייט; לעגט פּאָר לאה אָבצוגעבען
זיך זרח'ן, ווייל זי האָט מעהר גאַרנישט וואָס צו פּערלירען: איהר
וועג איז שוין אָנגעצייכענט. דערמיט וויל זי פּערהיטען פון אַן
אומגליק איהר שוועסטער נחמה, וועלכע איז נאָך אויף אַט דעם
געפּעהרליכען וועג ניט אַרויפגעטראָטען. כאַראַקטעריסטיש איז אין
דעם פּרט דער געשפּרעך צווישען לאה'ן און זרח'ן:

ל א א ה: אַז דער יצירהרע וועט דיר בעפּאלען, זרח...

ז ר ח: איז וואָס? וואָס?

ל א א ה: מאַך זי נישט אומגליקליך, זרח... ענטלויף דעמאָלט

פון איהר... און...

ז ר ח: און וואָס, לאה, וואָס?

ל א א ה: און קום צו מיר... איך בין שוין... א פּערפּאלענע...

לאַמייך באַטש אַ קרבן זיין פאַר איהר....

דער זעלבער מאַטיוו הערט זיך אויף אין דעם איינאקטער „א
פריה מאָרגען“ אָדער אין דער ערצעהלונג „משופּע“. דארט לעב-
צען צוויי יונגע מעדעלשע נשמות נאָך גענוס, און עס ווינקט זיי
צו דאס זינדיגע לעבען. ביידע זיינען זיי די טעכטער פון אן אַר-
מען אלטוואַרגעהנדלער. די עלטערע, די לעבענסלוסטיגע רבקה,
איז א נעהמאָרין. די אינגערע לאה איז אַ קראַנק קינד, שוואַכ-
זיניג. רבקה לעבט דעם גביר'ישען בחור גאָלדשטיין. ער דאַרף
דאס איהר פּערשאַפּען גענוס. ער נארט אָבער אב איהר האַפּנונג
און ווערט אַ חתן פאַר דער טאָכטער פון דער רייכער מאַדאם פּיט-
סענהאַלץ. זי דערוויסט זיך דערפון פון איהר מוטער, וואס דאַרף
איינקויפּען פאַר מאַדאם פּימסענהאַלץ אויף תנאים. איהר גליק
איז צושטערט, פּערשוואַנדען איז אפילו דער טרוים וועגען גליק,
פאלט זי מיט אַ שלוכצען אויפ'ן געלעגער.

ווען רבקה שלוכצעט אזוי, געהט צו צו איהר די שוואכזיניגע
לאה. לאה דערצעהלט דאן, אז עפעס א פרעמדער יונגערמאן אין
א בלאנצענדיגען צילינדער, וואס שטעהט אין גאסט־הויז, האָט זי
אריינגערופען צו זיך דורכ'ן פענסטער, ער האָט איהר געמושט אין
טויל אריין, אין די אויגען, אָנגענומען ביי די בריסט און געגעבען א
זילבערנעם רובעל. אויף מאָרגען האָט ער צוגעזאגט צו געבען נאָך
א זילבערנעם רובעל. ער וועט מיט איהר פאָהרען ווייט, ווייט
אויף א שיף און געבען אלע טאָג א קערבעל. ער האָט זיך נאָכגע-
פרעגט צו זי האָט נישט א שוועסטער, צו איז זי א שעהנע. די
שוואכזיניגע, נאָאיווע לאה פערשטעהט ניט וואס עס וויל דער יונג-
ערמאן אין צילינדער. דער מוין פון דעם יונגענמאן מיט זיין
זילבערנעם רובעל איז אבער דייטליך: ער וועט שוין פערפיהרען
די ארימע קינדער, און בידע וועלען זיי פאלען א קרבן פון די
רייכע. גראד ווען לאה דערצעהלט די געשיכטע, דערהערט זיך
אין פענסטער א פרעכער אויסגעשריי פון א שאכער: האַנדעל,
האַנדעל! און דער אויסגעשריי קלינגט ווי א סימבאָל, אז פער-
שאכערט ווערען אונשולדיגע לעבענס....

שרה לאה, פון דער פאָלקסטהימליכער ערצעהלונג „נחת פון
קינדער“, ווייזט אויס, איז שוין דעם נסיון ניט בייגעשטאַנען און
איז אריינגעפאלען אין אַבגרונד. דאס שטויסען מיר זיך אן פון
איהר פאטער'ס ווערטער. געדיענט האָט שרה לאה אין א פרעמד-
דער שטאָרט ביי א רייכען בעלי־הבית, און ווען איהר מוטער איז
געשטאָרבען, איז זי געקומען צו דער לוייה. פאר דער צייט האָט
אבער איהר בעלי־הבית באנקראָטירט, און צווישען אלע זאכען, וואס
זיינע בעלי־הובות האָבען אָבגעשריעבען און ליציטירט, איז אויף
געווען שרה לאה'ס אויסשטוייער, וואס זי האָט מיט אזוי פיעל
מיה אָנגעזאמעלט; זי איז געבליעבען אַחז א העמד אויפ'ן לייב.
דער פאטער האָט איהר געוואלט חתונה מאכען מיט א גרוש, איז
זי ענטלאָפּען, ווי זי שטעהט און געהט קיין לובלין, וואו זי דיענט
ווייטער; פון דארט קלייבט זי זיך קיין ווארשא.

„א פאטאָגראפיע האָט זי מיר געשיקט, — דערצעהלט דער
פאָטער — שוין נאָר נישט דאָס קינד... נאָט ווייסט, וואס מיט
איהר טהוט זיך... משונה'נע אויגען עפעס... איך האָב מורא צו
זאגען: ממש פערשייטע... היינטיגע צייטען... א חתן, הער איך.

האָט זי... ווען וועסטו חתונה האָבען? פרעג איך אין יעדען בריעף.
אויף אלץ ענטפערט זי; אויף דעם — נישט!...

דער פאטער איז אונרוהיג; ער פערשטעהט, אז מיט זיין
טאכטער איז עפעס ניט גלאט, און זיין אונרוהיגקייט איז ניט קיין
אומזיסטע: היינטיגע צייטען לױערען דאך אויף די ארימע מער-
לעך אזוי פיעל אומגליקען, און שווער איז זי צו בעשיצען דערפון
— זיי ווערען אריינגעצויגען אין נעץ...

א שרעקליכער פעסימיזם וועהט פון די אלע זאכען פּרױס.
דער גהינום פון דער קאפיטאליסטישער עקספּלאַטאציע שליינגט
איין אלץ מעהר און מעהר יונגע מענשליכע וועזענעס. פריה הויבען
זיי אָן צו פיהרען א קאמפּף פאר עקזיסטענץ. די היים, וואו דער
דלות פייפט אין אלע ווינקלעך, קען זיי ניט ערנעהרען, ווערען זיי
ארבייטערניס, דיענסטען, כדי צו בעזאָרגען זיך אליין און זייערע
נאָהענטע. דאָס לעבען איז פאר זיי א תפיסה, און זיי ווילען זיך
ארויסרייסען פון איהר; יאָגען זיי זיך כאטש נאָך א שאַטען פון
גליק, און בעצאהלען דערפאר א צו טיערען פרייז: עס ווערט
אוועקגערויבט זייער אונשולד, זייער גאנצע ריינקייט, זייער מענ-
שענווירדע. געהען זיי אוועק אין פאבריק אריין, פערדארבט זי
זיי נאָר מיט איהר אבטעמפּפּענדער ווירקונג, מאַכט זיי פאר אוי-
טאָמאַטען, פּערוואַנדעלט זיי אליין אין מאַשינען, אין
שרייפלעך פון די מאַשינען. די יונגע וועזענעס דערפיהלען
אָפּט די שוידערליכקייט פון זייער לאַגע, און עס דער-
וועקט זיך אין זייערע הערצער א פּראָטעסט. זיי זעהען אָבער
פאר זיך קיין אויסגאַנג ניט; זיי זיינען מאַכטלאָז, ווייל די פאב-
ריק טרייבט זיי אלץ טיעפער אין תהום אריין און צוברעכט זיי
אינגאנצען פיזיש און גייסטיג. א מאָדנע איז זי, די פאבריק:

„פול איז זי מיט וואַרשטאַטען. און ביי יעדען וואַרשטאַט
שטעהט א פּועל. דער וואַרשטאַט ווארפט זיך, און דער פּועל
ווארפט זיך מיט'ן וואַרשטאַט. און דער פּועל מיט'ן וואַרשטאַט
זעהען אויס ווי איין גוף, ווי איין חולצה־נופל, וואס ווארפט זיך,
שאַקעלט זיך און זעצט...“

„און וואס איז די נשמה פון דעם גוף? די פּאַרע! זי ריר
דערט מיט אלעס דורך לעדערנע רימען, מיט וועלכע יעדער וואַר-
שטאַט איז ארומגענומען...“

„אויסער דער פּאַרע האָט דאָ קיין גוף קיין אנדער נשמה

נישט, נישט דער ווארשטאט, נישט דער פועל, וואס טהוט נאך דעם ווארשטאט; זיי האָבען קיין נשמה נישט, קיין רצון נישט, קיין ידיעה נישט"...

אזא איינדרוק מאכט די פאבריק אויף דעם פארצייטיגען קלר גען יוחנן מלמד אין „וואָס אַמאָל וועניגער“. יוחנן מלמד פיהלט די טיפּעלשע קראפט פון דער פאבריק און ער שטעלט זיך אַ פראגע: „און ווען עס קומען אהער, אין דעם גהינום אריין, די גרעסטע נביאים, ישעיה, ירמיה... און ווען משה רבינו אליין, — ווען זיי עפענען די מיילער, און זיי ווילען ריידען, — צי וואלטען זיי איבער געשריגען דעם גהינום, צי וואלט זיי אימיצער פון די געפייניגטע נשמות געהערט?"

יוחנן מלמד ענטפערט: „ניין, זיכער נישט!“ דאס איז אבער ניט דער ענטפער פון קינסטלער.

פריץ, ווי מיר האָבען שוין געזעהן, גלויבט אין דער גרויסער צוקונפט, ווען אלע מענשען וועלען זיין גלייך, און אין די פראטעסטירענדיגע ארבייט־מענשען, בעלי־מלאכות זעהט ער דאס אויפ־קומען פון דער נייער מאכט, וועלכע וועט די מענשהייט בעפרייען. אָט די פראטעסטאנטען זיינען נאָך אבער וועניג זעלבסט בע־וואוסט. זיי בעגרייפען נאָך ניט וואס פאר אַ כח זיי בעזיצען, ווען זיי זאלען זיין פּעראייניגט. טרייבען זיי אָן מיט זייער הילפ־לאָזיג קייט אזא פעסימיזם. דאָרט, וואו מענשען הויבען זיך אבער אן צו פּערטראכטען איבער זייער לאגע, וואו עס ערוועקט זיך דער מינ־דעסטער פּראָטעסט, איז דער פעסימיזם ניט קיין צושטערענדע קראפט, נאר אַ בויענדע. דאס רופט אנדערע צום קאמפּף, די מעהר שטארקע, די מעהר ענטשלאָסענע. דאס לאָזט ניט רוהען די מענשען און זיי הויבען אָן צו זוכען אן אויסוועג...

אָט דעם אויסוועג האָט געפונען דער נייער דור אירישע אר־בייטער, וועלכע האָבען אין זיך איינגעזאפט די קאמפּפ־לופט פון דער נייער צייט, וואָס עס בעשאפט די גרויסע פאבריק אָדער דער גרויסער ווערקשטאט. ארבייטענדיג צעהנרליגערווייז צוזאמען, ווע־רענדיג געוועקט פון אזעלכע נייסטער, ווי פריץ, האָט שוין דער פּראָטעסט פון דעם נייעם דור ארבייטער גענומען זיך אויסדריקען אין אַ בעוואוסטזיניגער פארם; האָבען זיי אָנגעהויבען צו בע־גרייפען וואו ליעגט דער וואַרצל פון אלע שלעכטס...

דער מאָדערנער ארכייטער ביי פּרײַן.

דער נייער דור אידישע ארכייטער ווערט געשילדערט און דער דראמאטישער פּאַעמע „ביי דעם פּרעמדען חופּת־קלייד“.

אין אַ מאָדערנעם ווערקשטאַט זיצען מאָדיסטקעס און נעחען אַ חופּת־קלייד פיר אַ רייכער כּלה. די אטמאָספּערע איז דאָ גאָר אַן אנדערע אידער אין די פּריהערדיגע שילדערונגען; זי איז פול מיט קאמפּסטימונג. מען פּיהלט, און דאָ זיצען ניט קיין נייע־דערנעשלאָגענע ארכייטערינס, וועלכע זיינען דורכאויס פּערצוויי־פּעלט. זיי זינגען טאקי פון הונגער און נויט, אבער אין זייערע ליעדער קלינגען טענער פון שטאַלץ, פון קלאסענבעוואוסמיינ. זיי דערזעהלען זיך וועגען זייער אריים לעבען און דעם לעבען פון דער מעדעלע מיט „די רויטינקע ליפּעלעך און אויגעלעך פּער־חלומ'טע—כלימעלעך גענוי“, פאר וועמען זיי פּראצעווען עס. אלע קנאַקען זיי דעם זעלבען נויט, וואס זייערע מאמעס. וועגען דעם זינגען זיי אלע אין כאָר, און דער כאָר הילכט אָב אזוי בעדייטונגס־פול אין ווערקשטאַט מיט זיינע שעהנע, טיער־דורכגעדרונגענע פּער־זען.

מיר דערוויסען זיך, און די רייכע כּלה, וואס זעהט אויס, ווי „אַ מלאך פון הימעל“, האָט זיך אפילו ניט געשעמט אריינצוזען צען אין געפּענגנים אן ארים מעדעל דערפאר, וואס זי האָט פּער־זעצט איהר'ס א שטיקעל זיידענס אויף ברויט. ווי אַ לעבעדיגע שטעהט די טורמע, וואו דער „מלאך“ האָט פּערזארגט די מעדעל אויף גאַנצע דריי ווינטער־חדשים „מיט קווארטיר און קעסט“. ווי ווייט טרויעריג עס איז דער שיקזאל פון די ארכייטער־מעדעלעך, בע־ווייזט דאס ליעדעל פון איין מאָדיסטקע, וועלכע שילדערט זיך אזוי: בלאס איז דאס זיידענצייג, פונקט ווי מיין פּנימ'על,

דורכזיכטיגדין, ווי מיין הויט...

דיהרט מען עס, קרעכצט עס „אוי!“ פונקט מינע בינדעלעך — דאָס הייסט אַ גליקליכע מויד.

די רעדער פון דער מאשין דרעהען זיך פּעראיינס. די מאָ־דיסטקע איז שרעקליך אויסגעמאַטערט, און עס ווילט זיך איהר וויסען, ווען וועט זי שוין מיט איהרע חב'ר'טעס רוהען. דערויף ענטפּרען איהר די חב'ר'טעס אין כאָר:

עס איז פארהאן א שטיבעלע
אויף א שטילער נאם!
ס'האָט קיין טהיר, קיין פענסטערעל —
אייביג שטיל און נאם.

באָטש מען צאָהלט קיין דירה־געלד!
ווארפט מען נישט ארויס!
האַרטען רוה'ן אויף אייביג שוין
די ביינדעלעך זיך אויס.

פון קיין שטעפען ווייס מען נישט,
עס ווערט שוין נישט גענייהט...
צום שטיבעלע קומט איטליכער
אויף אייביג שוין בעקליידט!

א שארפער קאָנטראסט בעקומט זיך: פון איין זייט ווערט
געשילדערט די כלה, וועלכע וועט זיצען צווישען בלומען אויף א
רייכען דיוואן, אָנגעטהאָן אין די טייערסטע קליידער מיט „בראָד־
באנדערנע שפיצען“, בעהאנגען מיט בריליאנטען, ארומגערינגעלט
מיט „שפיעגלען, זשיראנדאלען, לאַמפען אלערליי“. פון דער צוויי־
טער זייט זעהן מיר יונגע מעדלעך, וואס שמאכמען ביי דער מאַ-
שין און וועלען זיך קענען אויסרוהען בלויז אין קבר; צוקאָפענס
וועט מען זיי שטעלען „גראַשענדיגע ליכטלעך צוויי“, און „גלעטען,
פיעשטשען, טוליען וועט זיי נאָר דער וואָרם, דער וואָרם!“...

איינע א יונגע האַנד־מיידעל וויל ניט הערען דאס קלאַגען זיך
פון די חבר'טעס אויף זייער פינסטער לעבען, זינגט זי:

וואס פער'ס'ט איהר מיר דאָס לעבען?

זינגט נישט אזוי שרעקליך!

ד' האָב קיין סאמעט און קיין אטלאס —

גור די רויטע בעקלעך!

ד' האָב קיין שפיצען, קיין בריליאנטען, —

ווייס איך וואס זיי טויגען!

ד' האָב א האלז — אן אלכאסטער,

צוויי בריליאנטען — אויגען!

ף' דארף קיין פערל — זעהט די צייהנדלעך,
אך, ווי זיי נעפעלען!
און די יונגע, פרישע ליפלעך
זיינען מיינע קרעלען.

פעהלט מיר נאָלד דען? זעהט די לאַקען!
און וואס גליק איז — ווייס איך!
לאָזט מיר לאכען, לאָזט מיר לעבען —
„לֹוסטיג לעבען“ הייס איך!

די חבר'טעס גיבען איהר אבער אַנצוהערעניש, אז פאר יעדע
דען פערנגיגען מוז אן ארבייטער-מערעל בעצאָהלען צו טייער, אז
די געוועזענע „לעב-מערלעך“ מוזען דערנאָך זיך ארומשלעפען איר
בער די גאסען, פערשטויסענע, פערפאָלגטע, פעהאסטע, און
„גראבלען זיך אין מיסט“; זייער סוף איז, אז פערשיעדענע שרעקי
ליכע קראנקהייטען מאכען פון זיי א תל:
יונגערהייט א העזעלע,

געשפרונגען און געקישט;
צינד האָט עס קיין נעזעלע
און קיין גומען נישט!...

די מאדאם וויל, פערשטעהט זיך, ניט ליידען דאס זינגען און
שמועסען פון די מאָדיסטקעס. זי מוסר'ט זיי, אז די לייערער
פערשאפען מעהר ניט ווי הארץ-דריקעניש, אז די נארישע קנאה איז
אמת'ע גאל; רייכטום איז ניט אלץ, עס ברענגט נאָך ניט קיין
גליק. דערביי בעמערקט זי, אז לייערער קענען נאָך ארויסרושען
טרערען:

און אז טרערען פאלען
פון דער שווערער נויט —
אויף די ווייסע קליידער
ווערט א פלעק אויף טויט.

נאָך איהר מיינונג איז דאס קלאפען פון דער מאשין די בעסטע
מוזיק, און האָט מען ניט קיין אייגען גליק, דארף מען זינגען פון
פרעמדען. די מאָדיסטקעס הערען זיך אבער וועניג צו צו איהרע
ווערטער; און פון זייערע לייערער מיט דער מאדאם'ס אריינמישען
זיך וואַקסט אויס א פראכטפול בילד פון דעם ארבייטער'ס לעבען,

פון זיינע ליידען און זיין קאמפף. די פאָעמע פּערענדיגט זיך מיט דער מייסטערהאפטער מעשה'לע וועגען די „צוויי ברידער“, וואס עס דערצעהלט איין מאָדיסטקע דער צווייטער.

די צוויי ברידער האָבען געלעבט צווישען זיך אין דער גרעסטער פריינדשאפט, כאָטש זיי זיינען געווען ארים און געארבייט זעהר שווער. איין מאָל איז אבער געקומען אויפ'ן שוועל פון זייער היי-זעל די שלאנג, וואס האָט אראכגעפיהרט פון וועג חוה'ן און אדם'ן. איהר פעל האָט געגלאנצט פון שמאראנדען, און דעם עלטערען ברודער האָט זיך פּערוואָלט האָבען כאָטש איין שמאראנד. האָט איהם די שלאנג פּערנארט אין וואַלד אריין און אויסגעזאנט דעם סוף, ווי אזוי מען קען קריגען א שמאראנד און ווערען רייך :

„בעטראכט נור דיין ברודער, דאס איז א פאכריק,
פון קרעלען, בריליאנטען, דיאמאנטען און גליק!
עס טרעפט זיך, ער ארבייט, און וואונדערליך הייס
ווערט איהם, דער שמערן בעדעקט זיך מיט שווייס;
עס טריפען די טראפען! ... ער ווישט מיט דער האנד;
לאָז נישט! דער טראָפען דאָס איז א דיאמאנט!
נאָר אַרבייטען הייס!
קלייב אויף דעם שווייס!
שיסט דו אָן פּעסער דיאמאנטען!“

„עס טרעפט און איהם פאלט פון די ברעמען א טרעהר,
דו שוטה, דו מיינסט, עס איז וואסער נישט מעהר,
און טרייסט איהם, און האלזסט איהם, דו האלסט עס ניט אויס,
און קושט איהם די טרעהרען פון ד'אויגען ארויס!
פּערשווענדסט דיין פּערמעגען, דו, נארישער קאָפּ,
לאָז וויינען, לאָז וויינען! און קלייב יעדען טראָפּ!
א טראָפּ, האָב פּערשטאַנד,
דאָס איז א בריליאנט,
רייך וועסט דו זיין ווי א קעניג!“

„דערנאָך — האָט דיין ברודער אַן ערעלע פעל,
א שטאָך מיט א נאָדעל — דו האָסט שוין א קרעל!“

בלוט — זאָנסטו — איז עס, בלוט — זאָנסט די — א קאַפּ.
די נאַר! עס איז קרעלען, די צאַפּ נור און צאַפּ!
זאָל ער נאָר בלוטען און בלוטען נישט קאַרג!
אַנשיטען וועסטו שוין קרעלען א באַרג!
דו האָסט א פּאַבריק,
און מאַך דיר דיין גליק,
ביזט שטאַרקער און ווייסט שוין דעם סוד!
דער עלטערער ברודער פּאָלגט די שלאַנג. ער קומט אהיים און
שרייט אויס:

מיין ברודער איך ווייס!
נור טרעהרען און שווייס
זיינען בריליאַנטען, דיאמאַנטען!
פון דאן אן האָבען די ברידער אויפגעהערט צו זיין ברידער,
אין שונאים האָבען זיי זיך פּערוואַנדעלט.
„און עס איז געקומען אויף ביידע גאַט'ס שטראַף!
דאָס גליק איז פּערוואַונדען, עס ווייכט זיי דער שלאַף,
אוועק איז די ליעבע, דער פּריערען אוועק! —
דער שלאַפּט ניט פאַר וועהטאַגן, דער צווייטער — פאַר שרעק;
דער שרייט: ס'איז מיין עשירות, מיין רייכטהום, מיין גוט!
און יענער: ס'איז טרערען, מיין שווייס און מיין בלוט!“
דער סוף דערפון איז:

„אויף יענער זייט ים

רייסט מען זיך שוין ביי די האַר!“...

און דער „יענער זייט ים“ איז אומעטום, וואו עס קומט פאַר
די מלחמה צווישען קאפיטאל און ארבייט. די ברידערשאפט פּער-
שווינדט; שנאה און האָס פּערנעהמט איהר ארט.

אין דער מעשה'לע וועגען די צוויי ברידער ווערט אויף אזא
אופן איבערגעגעבען אין א העכסט פּאָעטישער פּאַרם דער גאַנצער
קלאַסענקאַמפּף פון דער קאפיטאַליסטישער אָרדנונג; און זי דיענט
אונז אלס ענטפּער, וואו עס ליעגט דער וואַרצעל פון די אלע ליי-
דען און פיין פּונ'ס ארבייטער-קלאַס. דאס האָבען נאָך ניט פּער-
שטאַנען און ניט געקענט פּערשטעהן די אַמאָליגע ארבייטס-מענשען,
זאגאַר די בעלי-מלאכות. דער „שטריימעל-מאַכער“ האָט געפיהלט,
אז עפעס איז ניט גלאַט אויף דער וועלט; דאס האָט אפילו גע-

פיהלט דעם סופר'ס ווייב גרונע. די חיינמינע אידישע ארבייטער, די קינדער און אייניקלעך פון די ארבייטס־מענשען און בעלי־מלאכות, פערשטעהען אבער דאס שוין, זיי ווייסען שוין די אורזאך כען פון זייער נויט, קעמפפען זיי פאר א בעסער און שעהנער לעבען. כדי נאך דייטליכער אונטערצושטרייבען די עקספּלאַטאַציע, וואס די ארבייטער האָבען אויסצושטעהן, ענדיגט זיך די פּאָעמע מיט דער אויפפאָדערונג פון דער מאדאס צו די מאָדיסטקעס: „קומט מאָרגען פריה!“...

דאָס בילד איז, אלזא, פּאָלשטענדיג, און ניט אומזיסט איז „ביי דעם פרעמדען חופּה־קלייד“ פּעררעכענט פאר די גלענצענדיקע זאך אין דער אידישער ליטעראטור, וואו עס איז געשילדערט געוואָרען אזוי בולט דער ארבייטער־קאמפּף. די מאָדיסטקעס זיינען אמת בעוואוסטזיניגע ארבייטערניס, און זיי האָט דער דיכטער ארומגעהויכט מיט א זעלטענער צארטקייט; ער האָט ארויסגעבראכט זייערע שעהנסטע נשמה־בעוועגונגען, און ער האָט געפונען די פאסערנסטע פארם ווי זיי איבערצוגעבען. אין הינזיכט פון טעכנישער אויסגעהאלטענקייט און בויגזאמקייט, פון אמת'ער לייט רישער שעהנקייט פּערנעהמט „ביי דעם פרעמדען חופּה־קלייד“ א גאנץ בעזונדער ארט אין פּרז'ס דיכטונג.

אין דער דאָזיגער פּאָעמע ווערט אבער נאָך ניט אָנגעוויזען, ווי אזוי די בעוואוסטזיניגקייט פון די ארבייטס־מעדלעך דריקט זיך אויס אין לעבען, אין דעם ווירקליכען ארבייטער־קאמפּף. עס ווערט דאָ מעהר ניט געשילדערט זייער ערוואכונג, ווי אזוי זיי הויבען אָן צו בעגרייפען די אורזאכען פון זייער טרויעריגער לאנע. אין דער אויבענדערמאָנטער ערצהלונג „נחת פון קינדער“ מאכט שוין דער קינסטלער א טריט ווייטער און ווארפט אן אייניגע שמריבען פון אן ארבייטערין — א קעמפּפערין.

שרה לאה'ס אינגערע שוועסטער איז א נייטאָרין. זי וויל אויך ניט פּערבלייבען אין דער היים. פּאָהרט זי פון דארטען אוועק פריהער אין דער פראווינץ און שפּעטער קיין ווארשא. זי שרייבט דעם טאַטען, אז זי פּערדיענט שוין אזוי פיעל און אזוי פיעל, און אויב ער דארף געלד, וועט זי איהם שיקען. דערנאָך ווערט שטייל. עס גיחט אוועק א חודש, צוויי און דריי חדשים — און ניטאָ פון איהר קיין איינגעטונקט פּערדער, ווי אין וואסער אריין. „שערקויה

איך — דערצעהלט דער פאָטער — דאָס לעצטע העמד און כאפּ מיר אַראָב קיין וואַרשאָ, — זי זי ציט! דאָס סמאַרקאַטע. מיין דעל ווערט אַ מורד במלכות! און מען צאָהלט איהר נישט וויפיעל זי וויל, וויל זי די וועלט איבערקעהרען, לויפט זי אַרום מיט אַ רוי־טען פּאָהן... דער סוף איז, אַז מען פּערשיקט זי אין טיעף רוס־לאַנד אויף גאַנצע פינף יאהר... זי פּערווירקליכט, אַלזא, אינ'ם לעבען די אידעאלען פון די מאָדיסטקעס...

אַ מעהר גענוי בילד פון דער מאָדערנער אידישער אַרביי־טערשאפט ווערט שוין געגעבען אין דער קאָמעדיע „אַמאָל איז געווען אַ מלך“*, וועלכע איז פּערפאַסט געווארען אין דעם שטורם־און־דראַנג־פּעריאָד אין רוסלאַנד פון די יאהרען 1905-6.

אין דער קאָמעדיע האָט פּרץ געמאַכט אַ פּערזוך צו שילדער־רען דעם ערוואַכטען אידישען אַרבייטער אין דעם רעכטען ברען פון פּרייהייט־קאַמפּף. ליידער, איז דאָס איהם ניט געלונגען. עס איז קיין ספק ניט, אַז ער האָט געקענט געפינען בעסערע טיפּען אין דער אידישער אַרבייטער־בעוועגונג פון יענער עפּאָכע, אַנדערע פּאָהנענטרעגער, איידער דעם בעגרענצטען און שמאָלקעפינען גבריאַל. דאָך איז אַ טעות צו מיינען, אַז מיט'ן טיפּ פון גבריאַל האָט דער פּריינד פון דער אידישער אַרבייטער־בעוועגונג געוואַלט אויסלאַכען דעם קעמפּענדען אידישען פּראַלעטאַריאַט, ווי פּיעלע טייטשען עס אויס.

גבריאַל בעגעהט אַ שרעקליכע טהאַט. ער שיסט אין דעם וואוילען, גוטמוטיגען, האָרעפאַשנעם יונגענמאַן יוסף, וועלכער אַר־בייט ביי זיין שווער, וואו מען סטרייקט. גבריאַל איז אבער פּער'שכור'ט פון דער אַרומיגער קאַמפּס־אַטמאָספּערע און ער בע־גרייפט אַליין ניט וואס ער טהוט. ער גיט אַליין צו, אַז ער איז יוסף'ען ניט קיין שונא. ער איז איבערגעגעבען צו דער אַרבייטער־בעוועגונג מיט לייב און לעבען; ער אפּפּערט מיט אַלץ פיר זיין אידעאַל; צוליבע דעם גט איהם אָב אפילו זיין ווייב. זי וויל ניט בלייבען קיין עגונה, ווען ער וועט ערגעץ פּערפאַלען ווערען אין

* געווען געדרוקט צום ערשטען מאל אין דער אידישער סאַציאַ־ליסטישער צייטשריפט „די פּראַלעטאַרישע וועלט“, אַרויסגעגעבען פון דער פ. פ. ס.

טורמע, אויף קאטארנע. זי גנב'עט ביי איהם צו די קינדער, און
ער האָט אפילו קיין צייט ניט צו טראכטען, צי עס טהוט איהם
וועה דערפאר. ער איז א קינד פון דער מאסע, וועניג ענטוויקעלט,
ווייס ער איין זאך: מלחמה איז מלחמה! די ארבייטערנס בער
ציהען זיך צו יוסל'ען מיט גרויס מיטלייד, דאָך טראגען זיי אויף
גבריא'ל'ן ניט קיין שום האס. זיי ערקלערען זיין אונזיניגע טהאט
מיט איין זאך: „ער האָט געטהאָן זיין שליחות“, און זיי פאָלגען
איהם, זיי הערען זיך צו צו זיינע בעפעהלען.

פריץ בעציהט זיך צו גבריא'ל'ן איראָניש, אָבער ניט אונסימ
פאטיש, ווייל ער פערשטעהט גאנץ גוט, אז ביי נאָרמאלע בעדינ-
גונגען וואָלט גבריא'ל געהאנדעלט אנדערש און געווען אין גאנצען
אן אנדערער. מיט דער קאָמעדיע לאַכט ער, אַלזאָ, ניט אויס
די אידישע אַרבייטער-בעוועגונג מיט איהרע פיהרער. נאָר ער בער-
דויערט די אומשטענדען, וואָס מאַכען, אז אזא גבריא'ל זאָל קע-
נען שפיעלען אַ ראָלע. דאָס האָט פריץ בעצוועקט מיט דער
קאָמעדיע, ווי ער האָט ערקלערט אין אַ פּערזענליכען געשפּרעך.

דאָס, פערשטעהט זיך, שוואַכט ניט אָב די אונגעלונגענהייט
פון „אמאָל איז געווען אַ מלך“. מען דאַרף אָבער ניט פּערגעסען,
אז פריץ האָט אין יענע יאָהרען זיך אַביסעל דערווייטערט פון
דער אַרבייטער-בעוועגונג, כאָטש ער האָט מיט איהר, ווי פריהער,
סימפּאטיזירט. מיט איהר פּראַקטישער, טאָג-טעגליכער טהעטיג-
קייט איז ער געווען אונבעקאַנט, און ער איז געווען אויפגעבראַכט
פאַר די סטרייקס, וואָס מען פלעגט אָנפיהרען ביי די קליינע
בעלי-בתים/לעד, וועלכע זיינען אַליין האַלבע פּראָלעטאַריער. מיט
זיין ברייטען קוק אויף זאַכען האָט ער אָבער געפונען אַ רעכט-
פערטיגונג פאַר דעם אין די אומשטענדען, און דער קינסטלער-
חוש האָט איהם אונטערגעזאָגט, אז ער דאַרף גבריא'ל'ן ניט טאַר-
לען; גבריא'ל איז אַ פּראָדוקט פון אַן אוננאָרמאַלער נערוועזער
צייט, קען מען זיך בעציהען צו איהם בלויז איראָניש, און מען
דאַרף ניט צוליעב אַזעלכע גבריא'ל'ס אַרויפּוואַרשען די שולד פאַר
אומגעלומפערטע טהאַטען אויף דער גאַנצער אידישער אַרבייטער-
בעוועגונג. מיט דער איראָניע האָט פריץ געמיינט, וועט ער
אַריינטראָגען אַביסעל אויפקלערונג אין די מוחות, „בערוהיגען די
צושטרייטע נערווען“, ווי ער האָט זיך אויסגעדרוקט אין דעם

דערמאָהנטען פּערזענליכען געשפּרעך; און דער פּאַקט אַליין, וואָס
ער האָט די קאָמעדיע געדרוקט גראַד אין אַ סאָציאַליסטישען אָר-
גאַן, נור ניט אַנדערש וואו, בעווייזט, אז זיין מיין איז געווען אַ
גוטער...

גבריאַל איז, אַלזאָ, פּרין'ן ניט אַנטיפּאַטיש; דאָך איז ער
אַן אַרבייטער, דאָך קעמפּט ער פאַר פּרייהייט, כאָטש ער איז
בענגענעצט און שמאָלקעפיג. דערפאַר בעציהט זיך פּרץ מיט
אַן אמת'ער אַנטיפּאַטיע צו אַן אַרבייטער, וועלכער ווערט אַליין
אַן עקספּלואַטאַטאָר, אַ בעל-הבית.

אין די צוויי דראַמאַטישע בילדער „וועגען קינדער“ איז מאיר
דער שניידער-געזעל פון אַנפּאַנג אַ גאַנץ סימפּאַטישע פיגור. ער איז
סימפּאַטיש מיט זיין ליעבע צו זיין קרובה מרים, מיט זיין בענק-
שאַפט נאָך אַ שעהנער לעבען. ער וויל בעהאַלטען פון מרים'ן
זיין ליעבע; ער האָט מורא חתונה צו האָבען מיט איהר, ווייל
„דער דלות לאָזט נישט לעבען“, ווייל ער וויל זי ניט פּער'משפּט'ען
צו אַ לעבען פון נויט און דחקות, „אויף קהל'ס חשבון קינדלען און
בערגאַבען“, ווי די רייכע פלעגען טענה'ן צו זיין טאַטען, וועלכער
פלעגט אויף דער עלטער אַרומגעהן צו זיי נאָך הילף. ווערט ער
אַבער אַליין אַ מייסטער, ביים זיך אינגאַנצען זיין פּסיכאָלאָגיע.
ער איז שוין אַ טיפּישע „פּיאַווקע“, אַ שמאָלקעפיגער ענאָאיסט.
וועלכער זאָרגט נור פיר זיך אַליין און וויל קיין זאַך ניט וויסען.

מרים בלייבט די זעלבע שעהנע נשמה, וואָס אַמאָל. זי דער-
קאַנט ניט איהר מאַן; זי וואונדערט זיך, ווי אזוי אַ מענש קען
זיך אזוי ענדערן. ער מאַטערט זי, און זי ווערט אַבגעשוואַכט
און געהט אַרום, ווי אַ שאַטען. איהם אַאַרט דאָס אָבער וועניג.
אַבי איהם זאָל אַלץ נאָכגעגעבען ווערען. צום סוף גט ער אָב
זיין אַמאָליגע הייסגעליעבטע מרים, ווייל ער האָט מיט איהר
קיין קינדער ניט. ער טהוט עס אזוי אויסגערעכענט, אַמוראַט
ווי עס וואָלט זיך געהאַנדעלט וועגען מאַכען עפעס אַ געשעפטעל.
ער בעציהט זיך זעהר שלעכט צו זיינע אַרבייטער, שינדט פון זיי
די הויט און קוקט אויף זיי מיט פּעראַכטונג. ער שעמט זיך ניט
אַפילו אַראָבצורעכענען זיינעם אַ געזעל פאַר אַ פּערמעל טאַג,
ווען יענער פּערשפּעטיגט צו קומען צו דער אַרבייט צוליבע'ן טויט
פון זיינס אַ קינד.

די געזעלען מאיר'ס זיינען שוין בעוואוסטזיניגע ארבייטער. זייער בעל הבית האסען זיי. דאָס קען מען זעהן פון די פאָר פּעמערקונגען, וואָס זיי מאַכען צייטענווייז אויף זיין השבון. זיי פּערשטעהען נאָנץ גוט זיין עקספּלואַטאַטאָרישע נאַטור, און, ווי עס ווייזט אויס, לאָזען זיי זיך שוין נאָר ניט טרעמען מיט די פּיס. זיי זינגען ביי דער ארבייט. מאיר'ן שמעקט עס ניט; ער הייסט זיי שווייגען, ווייל „נישט פאָר זינגען צאָהלט ער זיין בלוט“. זיי ווענדען אָבער דערויף ניט קיין אויפּמערקזאַמקייט; זיי האָבען אויך אַ דעה איבער זיך. און זיי זינגען ניט קיין אַלטמאָדישע ליעדלעך, נאָר מאָדערנע רעוואָלוציאָנערע ליעדער; דאָס איז אַ סימן, אז זיי זיינען שוין דורכגעדרונגען מיט די אידעען פון דער נייער צייט.

דער ארבייטס-מענש, דער בעל-מלאכה, דער ארבייטער, ווי מען זעהט, פערנעמען ביי פרי'ן א גרויסען אָרט אין זיינע ווערק, און אַלע מאָל זיינען זיי ביי איהם שעהנע טיפּען מיט גאַנצע נשמות. אפילו נבריאַל פון „אַמאָל איז געווען אַ מלך“ איז אויס-נעאַלטען מיט זיין גאַנצקייט, מיט זיין גראַדקייט. אַלע זיינען זיי מענשען מיט העכערע פּערלאַנגען, מיט אַ בענקשאַפט צו שעהנר הייט, מיט אַ סך לעבענס-לוסט; און אויב עס טרעפּען זיך צוויי-שען זיי אזא שלים-מזל, ווי „באַנציע שווייג“, אָדער איינער, וואָס ווערט אַליין אַן עקספּלואַטאַטאָר, ווי מאיר, קען מען זיי ניט אַריינרעכענען אין כלל. זיי שטרייכען מעהר ניט נאָך בולט'ער אונטער, ווי ווייט פריז האָט סימפּאַטיזירט מיט'ן אמת'ן ארביי-טער, מיט'ן שטרעבענדען, פּראָטעסטירענדען; און לעזט מען דורך אויפּמערקזאַם זיינע ווערק, ערקונדיגט מען זיך, אז די ארבייטס-מענשען, די בעל-מלאכות, די ארבייטער זיינען זיינע פּאָזיטיוויס-טע העלדען. אין אזא געשטאַלט טרעמען זיי אפילו ארויס אין דער דערמאָהנטער סימבאָלישער דראַמע „ביי נאַכט אויפ'ן אַל-טען מאַרק“.

אין „ביינאַכט אויפ'ן אַלטען מאַרק“ האָט דער קינסט-לער געוואַלט געבען אַ בילד פון גאַנצען אידישען לע-בען; און אין דער געשטאַלט פון די פּערשיעדענע מתים, וועלכע די פּאַנטאַסטישע פיגור פון ברחן רופּט ארויס צו חצות פון די קברים, געהען פאַרביי אַלע שיכטען פון אידישען

פאלק מיט זייערע שטרעבונגען און האַפנונגען, מיט זייערע פריי-
דען און ליידען. צווישען די דאָזיגע שיכטען צייכנען זיך וויע-
דער אויס די שאַטענס פון די אַרבייטער; זיי זיינען די פערקער-
פערונג פון עפעס העכערעס, קעמפפערנדעס, פון מענשען, וואָס
האַבען אַ בעשטימטען אידעאַל און ברענגען פאַר איהם קרבנות.

די אַרבייטער, פיער אין צאָהל, אַ בלינדע, אַ לאַמער, אַ
געהאַנגענער און געקעפטער, זיינען אַלע געפאלען אויף דער וועלט
קרבנות פון אונטערדריקונג און קאַמפף. די בלינדע האָט פערלאָר-
רען איהרע אויגען אין נאַסען קעלער, וואו זי האָט אַלע איהרע
יאָהרען אָבגעפינסטערט ביי דער אַרבייט. דער לאַמער איז יאָהר-
רענלאַנג אין קייטען געזעסען, האָט איהם אַ פום אָבגעפּוילט;
מען האָט די פום אָבגעשניטען, אָבער ער איז אַלץ זיכער, אז „פאַר-
ווערטס געהט דער וועג“. דעם געהאַנגענעם האָט מען אָנגעהאַנגן
אַ שטריק אויפ'ן האַלז, ווייל ער האָט געקעמפּט פאַר פרייהייט,
און ער זעהט אַלץ „די נייע צייט, דאָס גליק אָהן אַ סוף, און אַליין,
וואָס וועט געשעהן“. דאָס זעלבע איז אויך מיט'ן געקעפטען,
וועלכער בעגעגענט זיך אויפ'ן עולם האמת מיט זיין הענקער,
מיט'ן סאָלדאַט, וואס האָט איהם געשאַסען. דער סאָלדאַט פער-
ענטפערט זיך, אז ער איז אונבעוואוסטזיניג געווען, און ווען ער איז
בעוואוסטזיניגער געוואָרען, האָט מען איהם אַליין געשאַסען. ביי-
דע, דער געקעפטער מיט'ן געשאַסענעם סאָלדאַט, געהען אוועק
געאַרימט; איצט זיינען זיי ברידער, וואָס האָבען געשמרייט פאַר
אין זאך.

צו דער אידעע, אז אידען דאַרפען האָבען אַן אייגענע היים,
בעציהען זיך די אַרבייטער סקעפטיש, דאָס איז נאָך זייער מיי-
נונג מעהר ניט ווי אַ חלום, און זיי ענטפערען די רעדנער, וואָס
ריידען וועגען אַ סיים, וועגען אַן אייגען לאַנד, מיט די פאַלגענדע
ווערטער:

איין אַרבייטער:

איין קאַנסעקווענץ!

נישט דאָס, נישט יענעס!

אַלץ, וואָס שטיקט,

דריקט,

לעבט פון רויב

און ווערט פערנגעטערט, —
מזו ווערען צושמעטערט, —
אויף שטויב, אויף שטויב!

אַ צווייטער :

עס געהט דער נייער מענש, דער העלד —
אויף גאָט און וועלט,
אויף תפיסות און קייטען!

בלינדע :

איך הער איהם פון ווייטען!

געהאַנגענער :

איך זעה'ם די אָרים צושפרייטען!

לאַמער :

אַט טרייבט ער אין פולען גאַלאָפּ,

עס געהט דער נייער מענש, ער קומט!

ווי אַ דיסאַנאַנס קלינגען אַט די ווערטער אין דעם אַלגעמיי-
נעם מתים-כּאָר, אין דער בעגייסטערונג פונ'ם רעטזעלהאפטען דיכ-
טער פאר „די אלטע טויער, די הייליגע ווענד“. דאָס אַנזאָגען פונ'ם
דיכטער :

הנה ימים באים...

עס קומען טעג, גרויסע טעג...

האַרמאָנירט ניט מיט'ן אידעאַל פון די אַרבייטער. זיי ווילען
נייעם בעשאַפּען. ער וויל דאָס אַלטע בעשיצען, און אַלס בויער
פון אַ ניי לעבען, פון אַ נייער צוקונפט אויף נייע יסודות שיל-
דערט פּרץ אומעטום די אַרבייטער. ער ווייס, אַז דאָס זיינען זיי,
דאָס איז זייער העכסטער בעגעהר, דעריבער שעצט ער און ליבט זיי
אַזוי...

8

פּרץ אַלס פּרייהייטס-גייסט.

דאָס סאַציאַלע פּראָבלעם פּערנעהמט ביי פּרץ'ן אַ גרויסען
אַרט. אין אַלע זיינע ווערק געהט דורך, ווי אַ רויטער פּאַדיס,
דער אונטערשייד צווישען אַרים און רייך. אומעטום איז ער
אויף דער זייט פון די אַרימע, פון די אונטערדריקטע; אומעטום

פרויזט זיין פראָמעסט געגען די רייכע. אין ליעד „ראָס געבעט“
פון דער אַבטיילונג „פון דער אַרבייט“ קלאָגט ער זיך צו גאָט אויף
דעם אָבגורנד, דעם טיעפען,
וואָס טיילט דייע קינדער
אויף שטאַרקע און שוואַכע,
אויף לעמער און שינדער.

און ער מאַהלט אין שטאַרקע פּערזען די טרויעריגע רעזולטאַמען,
צו וועלכע אָט דער אונטערשיעד ברענגט. דער „אָבגורנד“ איז
ברייט און טיעף, די ריינסטע אידעען ווערען דאָרט מיט בלוט
בעשפּריצט; עס הערשט פּערצווייפלונג, עס טראָגט זיך אַ געוויין
פון יועהטאַג און יסורים, און עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס

דאָרט ברעכען די פליגעל
די אָדלער די גרעסטע;
דאָרט ווערען פּערשטיינערט
די הערצער, די בעסטע...

דער קינסטלער געהט איבער'ן יאָמער-טהאַל, דער „אָבגורנד“
לאָזט איהם ניט רוהען און עס מאַטערט איהם די פּראָגע. וואָס
טראַכטען און קלערען“ אלע די, „וואָס שטופּען די טאַטשקע פון
צרות“. שרעקליכע בילדער זעהט ער פאר זיך, אבער ער פיהלט
דאָס אַנקומען פון אַ נייעם טאַג, פון אַ טאַג, ווען דער „אָבגורנד“
וועט פּערשווינדען.

מיט אָט דעם געפיהל, מיט אָט דער שטימונג זיינען דורכגע-
דרונגען אלע פּרז'ס ווערק. דער „היינט“ מאַכט איהם אָפט פּע-
סימיסטיש, אָבער ער זעהט אין איהם די שפּראַצען פון אַ נייעם
„מאָרגען“, און ער ווערט פול מיט אָפּטימיזם. ער ווייס, אז דאָס
סאָציאַלע פּראָבלעם לענט אַרויף זיין שטעמפּעל אויף דאָס גאַנצע
לעבען, בעשטימט "דעם וועג פון דער מענשהייט", און עס שטופּט
ביי איהם אַרויס דאָס נאַציאָנאַלע פּראָבלעם. אפילו ריין-אידישע
טהעמען קריגען ביי איהם אַן אַלגעמיינ-מענשליכען כאַראַקטער.

אינס פון פּרז'ס שטאַרקסטע ליעדער איז „יוכבד“. זי,
יוכבד, איז געווארען אַן אַם פון איהר אייגען קינד, משה רבנו,
וואָס פּרעה'ס טאָכטער האָט אַרויסגענומען פון טייך גיל. יוכבד
איז אַ אידישע העלדין, אָבער פּרז' שילדערט זי אַלס פּאַרקעמפּפּע-
דין ניט בלויז פון נאַציאָנאַלער פּרייהייט, נור פון פּרייהייט בכלל.

איהרע ווערטער קען זינגען איבער'ן קינד'ס וויעג יעדע מוטער,
וואָס געהערט צו אַן אונטערדריקטען פּאָלק אָדער קלאַס.
יוכבר זינגט דעם צוקינפטיגען משה רבנו און טראַכט וואָס
וועט פון איהם אויסוואַקסען. זי זינגט איהם:
איך זויג דיך מיט מיין בלוט, מיין קינד,
זויג דיך טעג און נעכט...
צי זויג איך אויס אַ פרייען מענש,
צי זויג איך אויס אַ קנעכט.

וועל איך צו די טויענדער
נאָך אַ קנעכט ערציהען?
וועסט פאַר פּרעה'ס געטער נאָך
און פאַר'ן פּרעה'ן קניהען?
פון דעם געדאַנק כאַפט אָן די מוטער אַ גרויל. אויב דאָס
זאָל זיין איהר קינד'ס שיקזאַל, דאַן זאָל עס שוין בעסער זיין
„אַ רויב פאַר ווילדע פּויגעל“. ניין, זי וועט ניט דערלאָזען, אַז
איהר קינד זאָל לעקען פּרעה'ס שטויב, און זי שרייט אויס:
איך וויל אַליין דערשטיקען דיך!
וואַרפען אין דעם ניל!
שלינגען זאָל דיך בעסער אין
דאָרט די קראַקאָדיל!

וויפיעל האָס צו קנעכטשאַפט קלינגט אין אַט די ווערטער.
וויפיעל פּרייהייטס־שטאַלץ דריקען זיי אויס. די מוטער איז אַבער
זיכער, אַז איהר זוהן וועט ניט אויסוואַקסען קיין קנעכט. ער הערט
די קייטען קלינגען, ער איז אין זיי געבאַרען, און עס זאַמלען זיך ביי
איהם אין האַרצען קוואַלען פון פּראַטעסט, פון רעוואָלט. ער
פיהלט דאָס געיאַמער פון די אומגליקליכע, וועלכע די קנעכטשאַפט
דריקט אַזוי אונ'ברחמנות'דיג, דאָס סוויסטשען איבער זייערע פלייז
צעס פון דעם מצר'ים בייטש; ער „בעהאַלט אין זיך די אלע טראַג
פען ניט“, און אַט צו וואָס פיר אַ שלום יוכבר קומט:

און עס מישט זיך אַלץ צוואַמען,
אַלצדינג אין דיין מח...
און דו וועסט אַ העלד אויסוואַקסען,
דו וועסט קריגען כח...

און דו וועסט די יאָך צוברעכען...

און בעפרייען ברידער...

קיין אַנדער צוקונפט קען זיך יוכבד ניט פאַרשמעלען פאַר איהר זוהן. די גרויסע האָפנונג וועגען דעם ניט איהר מוטא און קראַפט אַרבערצוטראַגען אַלע ליידען און פיין, די שרעקליכע טראַג געדיע פון איהר מוטער'ס האַרץ, וואָס זי דאַרף זיך פאַרשמעלען אַלס אַם פיר איהר אייגען קינד, וואָס זי טאָר ניט אַרויסווייזען אָפּען איהר ליעבע צו איהם.

אַט דער האָס צו קנעכטשאַפט, אַט דאָס שטרעבען צו בע- פרייאונג פיהלט זיך בעזונדערס שטאַרק אין פּרץ'ס ביבלישע מאָד טיווען, הויפטזעכליך אין די בעאַרבייטונגען פון „יחזקאל“, און אין פיעלע פון זיינע אַלעגאָרישע מעשה'לעך.

די אַלעגאָרישע מעשה'לעך דריקען אויס טיעפע פרייהייטס- געדאַנקען. ענטהאַלטען אין זיך אַ שאַרפע קריטיק אויף דער עק- זיסטירענדער אָרדנונג, אויף איהר אונגאַרמאַלקייט. אָפּען האָט דער קינסטלער אין רוסלאַנד די קריטיק ניט געקענט אַרויסזאָגען, האָט ער דאָס געטהאָן פערשמעלטערהייד, און מען האָט זיך שוין דערגראַכען וואָס ער מיינט.

„די פרומע קאץ“, וועלכע פערנאַרט מיט איהרע זיסע רייד די דריי זינגפויגעלעך און דערשטיקט זיי איינציגווייז אויף אַ בעזונדער כּיטרען אופן, איז דער סימבאָל פון דער שרעקליכער אונטערדריקונג, וואָס הערשט אין אונזער לעבען. אַלע אונטער- דריקער און הערשער טהוען אָב זייערע בלוטיגע מעשים מיט גאָט'ס נאָמען אויף די ליפּען, און אַ פּלֹך רייסט זיך צו זיי, אַ פּלֹך. פּול מיט גאל און גיפּט. אויף די ארבייטער, וואָס האָבען געהערט פּרץ'ן פאַרלעזען „די פרומע קאץ“ אויף די כלומר'שטידע „תנאים“ אין וואַרשע, פאַר וועלכע ער איז געוואָרען אַרעסטירט, האָט אַט די מעשה'לע געמאַכט אַ סך אַ גרעסערע ווירקונג ווי די שטאַרקסטע אַגיטאַציאָנס-רעדע. זי איז געווען די הויפט-טהעמע אויף דער „בירזשע“ פאַר וואָכענלאַנג. יעדער האָט אין איהר געפונען אַן אַנדער מיינ. אַזוי איז אויך געווען מיט אַנדערע זאַכען פּרץ'ס. ער האָט געוועקט אין דעם אידען דעם מענשען, דעם קעמפּפּער, און פּרץ איז געוואָרען אונזער אַ י נ ט ע ר נ א צ י א נ א ל - ס ט ע ר קינסטלער.

שטענדיג שטרעבט ער צו א שעהנער און ליכטיגער צוקונפט, וואו דער מענש זאל קענען ענטוויקלען אלע זיינע גייסטיגע קרעפטן, און אין זיין שטרעבונג דערצו שטעלט ער זיך אָב אויף דער אידעע פון סאָציאַליזם, אזוי ווי פיעלע גרויסע קינסטלער פון דער נייער צייט. ער ניט צו אין אן ארטיקעל „מאטעריאַליזם און אידעאַליזם“, וואָס איז געווען געדרוקט אין אברהם רייזענ'ס אַ סוכות־בלאט, אז אלע זיינע ווערק זיינען דורכגעדרונגען מיט אַ סאָציאַליסטישען גייסט. אמת, ער איז זיך מודה, אז, ער איז אויך זעהר נאָהענט, ווי ער דריקט זיך אויס, צו דער נאַציאָנאַל־ליסטישער וועלט־אנשיאונג, צום אידעאַליזם. דערין איז אבער ביטאָ, לויט זיין מיינונג, קיין געגענזאץ און קיין ווידערשפרוך. מאטעריאַליזם און אידעאַליזם זיינען ענג פערבונדען צווישען זיך; איינס דרינגט אַרויס פון צווייטען. דער גייסטיגער פראָגראַם פון דער מענשהייט הענגט אָב פון עקאָנאָמישען פראָגראַם, און ערשט דאָ, ווען די וועלט וועט ווערען עקאָנאָמיש און גייסטיג פריי, „וועט מענש ניט שטעהן געגען מענש און נישט פאָלק געגען פאָלק. דער קאמפף אום דאָזיין וועט זיין צווישען מענש און נאַטור“. צו אזא צייט, זאָגט פריץ, „פיהרען אלע קאָמונאַל־ציאָנס־רעפאָרמען, צוזאַמענפאָהרען, קאָנגרעסען, דער טויש פון נאַציאָנאַלע קולטור־ווערטען דורך איבערזעצונג, ווי אויך די אלגע־מיינע שטרעבונגען צו פערוויקליכען אן אלגעמיינע צווישען־פעל־קערישע שפראך און א י ב ע ר ה ו י פ ט דער צווישען־פעלקער־רישער קלאַסענקאמפף“.

די גרעסטע בעדייטונג ניט, אַלזאָ, פריץ צו דעם קלאַסענ־קאמפף; ער האַלט עם פאַר די הויפט־קראַפט, וואָס טרייבט די מענשהייט אלץ מעהר פאָרווערטס און פאָרווערטס, און ער זעהט בעשיינפערליך, אז „די שטערען, וואס רעגירען די נאכט, — דיטער־טהום, העלדענטהום, פאטערלאַנד, הערשזוכט, — ווערען בלאַסער פון טאָג צו טאָג“. זייער אָרט פערנעהמט „די מאַסען־און פעלקער־בעפרייאונג“.

אָט די געדאַנקען האָט פריץ אַרויסגעזאָגט אין יאָהר 1907, גראד אין דער צייט, ווען ער האָט זיך דערווייטערט פון דער אַר־בייטער־בעוועגונג און איז געוואָרען אביסעל רעליגיעז־מיסטיש געשטימט. ער האָט זיך דאָן אינגאַנצען פערטיעמט אין דאָס

אלטע יודענטום, און פיעלע פון זיינע פריהערדיגע געגנער האָבען אויף איהם גענומען קוקען ווי אויף א בעל־תשובה, וועלכער האָט זיך אָבערזאָגט פון זיין ראדיקאל־סאָציאליסטישער וועלט־אנ־שוואונג און אָנגעקלאַפט אזש אין בית־המדרש אריין. דער אמת איז אָבער, ווי דאָס ווייזט דער דערמאָהנטער אַרטיקל און זיין ווייטער־שאַפען, אז פּרץ איז געבליבען טריי צו זיך אליין. דאָס אלטע יודענטום האָט איהם, ווי שטענדיג, בלויז געדריענט אַלס קאָנווע, אויף וועלכער ער האָט אויסגענעהט שעהנע בילדער פון דער צוקינפטיגער פרייער געזעלשאַפט.

אויב אין פּרץ'ס פובליציסטיק פון די לעצטע יאָהרען פלעגט זיך אמאָל הערען א צו נאַציאָנאַליסטישער טאָן, אויב עס פלעגט זיך אין איהר מערקען א געוויסע ווענדונג צוריק, א בעשטימטע בעגייסטערונג פאַר די אלטע אידישע טראַדיציעס און מנהגים, איז דאָס מעהר ניט געווען ווי א פאַרבייגעהענדע ערשיינונג. די רעליגיעז־מיסטישע שטימונג, וואָס האָט אַרומגעכאַפט די אידישע אינטעליגענץ אין רוסלאַנד נאָך דער רעוואָלוציע, האָט אָנגעשטעקט אויך פּרץ'ס אימפּולסיווע נאַטור; אין זיין קונסט איז ער אָבער געבליבען דער אלטער פּרץ, מיט זיין פריהערדיגען גלויבען, מיט זיינע פריהערדיגע איבערצייגונגען, זאָגאַר מיט זיינע קאָסמאָפּאָ־ליטישע נייגונגען, אז „עס זאָל פּערווירקליכט ווערען אן אלגעמיינע צווישען־פּעלקערישע שפּראַך און פון אַלע נאַציאָנען זאָל ווערען איין נאַציאָן“.

פון פּרץ'ס חסיד'ישע ערצעהלונגען ביז די „פּאָלקס־הימליכע געשיכטען“ און דער סימבאָלישער דראַמע „די גאָלדענע קייט“ ציהט זיך איין און דער זעלבער פּאָרדיס; אַלע זיינען זיי אָנגעזאַפט מיט דעם זעלבען פרייהייטס־גייסט, מיט דער זעלבער פרייהייטס־אידעע.

אין די חסיד'ישע ערצעהלונגען האָט פּרץ געשאַפען יענע פרייע, איינהייטליכע פּערווענליכקייט, נאָך וועלכער מיר אַלע בענקען אזוי שטאַרק. ניט האָבענדיג קיין מוסטער פאַר זיך אין דער אידישער געגענוואַרט, האָט זיך פּרץ געמוזט ווענדען צו דער פּערגאַנגענ־הייט; די פּערגאַנגענהייט איז אָבער פאַר איהם ניט קיין אידעאַל; ער האָט מעהר ניט דורך איהר געוואַלט בעווייזען, ווי עס דאַרף אויסזעהן די געגענוואַרט און צוקונפט; דאָס האָט ער פּערקער־

פערט אין זיינע „פאָלקסטימליכע געשיכטען“ און אין „די נאָלדענע קייט“.

„די נאָלדענע קייט“ איז געווען צום ערשטען מאל געדרוקט אין „בונד'ס“ זאמעלבוך „די וועלט“, און דאָס איז ניט קיין צופאַל. פּרץ האָט גאָנץ גוט פּערשטאַנען, אַז „די נאָלדענע קייט“ קען אַם בעסטען פּערשטען אַ סאַציאַליסט, אַז איהם דאַרף זי זיין בעזונדער נאָהענט. דער סאַציאַליסט איז איבערצייגט, אַז מױט דער עקאָנאָמישער בעפּרייאַונג פּון דער מענשהייט וועט אויך קומען די גייסטיגע בעפּרייאַונג פּון דער מענשהייט. דאן, ווען עס וועט אַרייַנטרעטען אַט די גליקליכע צייט און דער מענש וועט מעהר ניט פּיהלען אויף זיך דעם יאָך פּון דער אַלטעגליכקייט, ווען דער קאַמפּף פאַר עקזיסטענץ וועט ניט האַלטען פּערשקלאַפט זיין גייסט, וועט אין זיין האַרצען אַ י י ב י ג ז י י ז י ו ס - ט ו ב, וועט ער זיין פּריי אין אַלע הינזיכטען.

ר' שלמה, דער העלד פּון דער דראַמע, וועלכער האַסט די אַלטעגליכקייט פּון טיעפּסטען האַרצען און וויל זיך אויפּהויבן בען העכער פּון דער אַלטעגליכקייט, כּדי דאָס לעבען זאָל זיין אַ ש ט ע נ ד י ג ע ר י ו ס - ט ו ב, איז דעריבער ניט קיין טיפּ פּון דער פּערנאַנגענהייט; — ער איז אַ סימבאָל פּון דעם צוקינפּטיגען מענשען, פּון דעם מענשען, וואָס וועט לעבען אין פּרייע בעדינגונגען, און זיין ווילען וועט זיין מעכטיג, אונבערגערע-נעצט. ווי אַ שטיק נביאות קלינגט ר' שלמה'ס אויסרוף:

„חרוב זאָל ווערען די וועלט;

און מיר —

מיר, שבת'דיגע,

מיר, יום-טוב'דיגע,

מיר, נשמהיתירה'דיגע אידען,

וועלען איבער איהרע חורבות געהן!“...

אין אַט דעם אויסרוף הערט זיך דער גייסט פּון דער נייער צייט, ווען עס ווערט צושטערט די אַלטע וועלט און אויף איהר אָרט ווערט געבויט אַ נייע וועלט, און ר' שלמה איז די פּערזאָנלי-פיציערונג פּון דער פּרייער איינהייטליכער פּערזענליכקייט... אַט די פּערזענליכקייט פּערנעמערט פּרץ, אָבער אין דער זעלביגער צייט פּערנעמערט ער אויך דעם קאַלעקטיוו, דעם פּוֹלָק.

די פערזענליכקייט איז א סײל פון קאלעקטיוו, און וואס פאָל־
 קאָמענער דער קאלעקטיוו איז, אַלץ שעהנער איז דער יחיד, אַלץ
 שטאַרקער איז זײן ווײלען. דער יחיד, ווי שטאַרק ער זאָל נײט
 זײן, מוז פערלירען זײנע אָדלער־פּליגעל, ווען ער איז אַלײן. איז
 אָבער דער כלל מיט איהם, דאָן איז ער אַלמעכטיג. דער קאלעקי־
 מײו קען וואונדער בעשאַפען; ער קען די פערזענליכקייט אויב־
 הויבען צו אַ גוואַלדיגער הויך, און, פערקעהרט, אַראָבוואַרפען זי
 ביז דער נידריגסטער מדרגה. פאַר איהם איז נײטאָ קײן אונ־
 מעגליכעס.

מאַקסיס גאַרקי האָט אין זײן „ווידוי“ בעווײזען וואָס פאַר אונ־
 געהויערע קראַפט דער קאלעקטיוו בעזיצט, אַז אונטער זײן ווירקונג
 הויבט אָן אפילו אַ קאַליקע, פאַראַלזירט מיידעל צו געהן; זי
 נעהמט זיך בעוועגען און ווערט מיט אַמאָל געזונד. די מאַכט
 פון קאלעקטיוו האָט אויך בעווײזען פּרץ אין „צווײשען צוויי בערג“.
 מען מוז אָבער צוגעבען, אַז בײ פּרץ'ן האָט זיך בעקומען אַ מעהר
 נאַטירליך בילד. בײ גאַרקײן דריקט זיך אויס די ווירקונג פון
 קאלעקטיוו אין נסים, אין מופתים, בײ פּרץ'ן דרינגט זי אָבער
 אַרויס פון אַן אײנפאַכער קוועלע, נײט קײן אײבערמעגשליכער.

דער טרוקענער מתנגד, דער בריסקער רב, גיט זיך אונטער צום
 ביאַלער חסיד'ישען רבי'ן, מאַכט מיט איהם שלום נײט דערפאַר,
 ווייל ער זעהט פאַר זיך עפעס אײבערנאַטירליכעס. אַ מחנה חסידים
 נעהט פאַרביי דעם בריסקער רב'ס אויגען. זיי זײנען געוואוינליכע
 אידען, אָבער עס לעבט אין זיי אַזאַ אײניגקייט, אַז זי כּוּז הינ־
 רײסען; עס שטאַמט אַרויס פון זיי אַזוי פיעל לעבענס־לוסט און
 לעבענס־פּאַעזיע, אַז מען מוז בעצויבערט ווערען. די מחנה חסידים
 גײסט זיך צונויף מיט די גרינע פעלדער און לאָנקעס, מיט דעם
 בלויען הימעל אין עפעס גאַנצעס. זי הויבט זיך אויף הע־
 כער פון דער אַלטענליכקייט און ווערט מיט דער נאַטור אײנס.
 אין די טײט פון די יום־טוב'דיגע כתות חסידים קלינגט אָב די
 מוזיק פון אײן אַלגעמײנעם בעגעהר, פון אײן וואונדערבאַרען ווי־
 לען; זיי זײנען דאָן די הערשער פונ'ם לעבען, אַלץ בויגט זיך און
 בוקט זיך פאַר זיי. די געשטאַלט פון ביאַלער רבי'ן, וועלכער איז
 דער פיהרער פון אַט די כתות חסידים, שטייגט אַלץ העכער און
 העכער, און דער בריסקער רב ווערט אין דער מינוט פּערוואַנדעלט

אין א חסיד. ער קען ניט לויט זיין נרויסער שטארקער פערזענליכייט
קייט ביישטעהן געגען דער ווירקונג פונ'ם כלל, וועלכער איז איהם
בזו אהער געווען פרעמד. דאָס איז ניט קיין נס, קיין מופת, נור
די נאטירליכע קראפט פונ'ם קאלעקטיוו, וואָס איז דורכגעדרונגען
מיט א גרויסען אידעאל.

אַט דער אידעאל פון פערזענליכער און קאלעקטיווער בע-
פרייאונג איז געווען דער פייער-זייל, וואָס האָט פּר'ץ בעגלייט
זיין גאַנץ לעבען, און אלץ, צו וואָס ער האָט זיך צוגעריהרט, איז
אַנגעשטעקט געוואָרען מיט רעוואָלוציע; ער האָט קיין מאָל ניט
געקענט אַריבערטראָגען דעם שאַבלאָן, זיך איינלעבען מיט די אַל-
טע מנהגים, מיט די פּערשימעלטע פּאַרמען פונ'ם לעבען. ער
האַט שטענדיג געקעמפּט געגען אָבגעשטאַנענטיקייט, אונטערמע-
ניגקייט, געהאַרכזאמקייט. „פאַר שלום, — שרייט ער אויס אין
א פּעליעמאַן „וואָס זאָל איך וועלען“ — פאַר שלום האָב איך
מוראַ, פאַר שטילקייט ציטער איך אימת מות! שלום און שטיל
איז אויפ'ן בית הקברות... אָהן גערויש פּרעסען זיך די ווערים אַרײַן
אין די מתים'ס לייבער; שטיל האַלזט אַרום דער מאָך די אַלטע
מצבה און ציהט זי אין דער ערד אַרײַן... שטיל רוישט דאָס אַרײַמע
בוימעל, וואָס ציהט אַרײַן אין זיך דעם קברים-זאַפּט... שטיל איז
נאַכט און טױט“.

פּר'ץ, אלזא, האַסט די שטילקייט פונ'ם לעבען. ער ווייס
גאַנץ גוט, אַז ווען מען געהט ניט מיט'ן גלייכען וועג, נור מען בע-
האַלט דעם אמת און מען זאָגט אַ שקר'ל צוליעב שלום וועגען,
קען מען האָבען „אַ וואַרימע שטוב, אַ ווייכען פּאַטעל, אַ גרויס
פּאַנטאַפּעל און אַ זיידענע שלאָפּמיץ“. „מענשען — זאָגט ער —
האַבען עס אַזוי ליעב, די אַרימע אונגליקליכע מענשען... און אַזוי
פּאַלט מען אלץ נידריגער און נידריגער, ביז מען דריקט די פּער-
בלוטיגסטע האַנד, מען קוישט דאָס גרעכסטע לעסטער-מויל, און
מען מאַכט שותפות מיט'ן ערנסטען באַנדיט... אָה, ניין, שלום איז
אַ שרעקליכע זאַך... שלום איז דער ש ק ר אַלײַן!“

אַינענדיג אַזאַ ביטערער שונא פון פּאַלשקייט, פון זאַטער צו-
פּרידענהייט, פון שלום-מאַכעריי צוליעב אייגענער בעקוועמליכקייט,
פון קאַמפּראָמיסען, האָט פּר'ץ כּסדר געפּרעדיגט מלחמה, מלחמה
געגען דער פיזישער און גייסטיגער פּערשקלאַפּונג פון דעם מענ-
ש

שען. ער האָט זיך בעצויגען מיט דער טיעפסטער פּעראַכטונג צו די יעניגע, וואָס ווייסען ניט אָדער ווילען ניט וויסען פון ספקות, פון קאמפּף. אין זיין „א בריעף“, איבערזעצט פון העברעאיש און נעדרוקט אין בונד'ס זאמעל-בוך „די נייע צייט“, שילדערט ער אין א העכסט פּאָעטישער פּאָרם די גאַנצע נישטיגקייט און אינהאַלטס-לאָזיגקייט פונ'ם לעבען, ווען מען הערט נור אין איהם „דעם גע- שפרעך פון די גראָזען און דעם געזאַנג פון דעם נאַכטיגאַל, ווען מען זעחט אַרום זיך בלויז רויזען“.

אומגליקליך זיינען יענע „גליקליכע“, וועלכע בעמערקען ניט די פּערשיעדענע קאליקעס, די נאקעמע קינדער פון עלענדר, וואס שטרע- קען אויס די האַנד נאָך אפּאר גראָשען, כדי די נשמה צו דער האַלטען, נאכטגעלד צו בעצאָהלען; זיי זעהען ניט, אָט די גליקלי- כע, ווי „די טעכטער פון עלענדר צינדען אָן אין דער פינסטער זייערע מאטע אויגען מיט דעם נשמה-פלאם, וואס איז נאָך ניט אויספּערקויפט געווארען“; אין שעכטהויז הערען זיי ניט דאָס קאָר- לען פונ'ם געקוילעטען קעלבעל און אין הקדש די קרעכצען פון די קראַנקע. פאַר אָט די לייט איז די וועלט אַ גן עדן, פול מיט רויזען, וואס וואקסען אָהן דערנער, פול מיט שוין און לעבע, מיט נאכטי- גאַלגעזאַנג; זיי בעמערקען אבער ניט „דעם קאמפּף פון די ווארצ- לען אונטער דער ערד“, זיי זעהען ניט, ווי „דאס לעבען ראנגעלט זיך מיט'ן טויט“...

ניט פאַר יענע גליקליכע איז דעריבער די טורמע: אַהין ווע- לען זיי קיינמאַל ניט קומען, ווייל „רויזען זינדיגען ניט... דאָס לע- בעזינגען פון נאכטיגאַל איז ניט קיין זינד“. זיי זעהען דעם ליכ- טיגען טאָג, אבער ניט זיין שטורם, און דער קינסטלער איז זיי ניט מקנא, גיין. זיי זייגען איהם ניט וועניגער פּערהאַסט ווי די רודף- שלום'ניקעס. דאס זייגען לעבעדיגע מתים, מילבען, און פאַר איהם איז ניטאָ קיין הייליגערע זאַך, ווי דער מענש, דער שטאַלצער, דער מעכטיגער, וועלכער זוכט שטענדיג גייע וועגען, זעלכער וויל זיך אויפהויבען אין די הימלען, וועלכער וויל ווערען א פרייער און בעפרייער...

פּרץ האָט פּערשטאַנען, געפיהלט, אז ביי די הערשענדע כע- דינגונגען איז אונגעגליך פאַר דעם מענשען, פאַר דעם פרייען גייסט אויפציהויבען זיך אויף דער געווינשטער הויך. דערצו איז

נויטיג די בעפרייאונג פון גאנצען כלל; דעם כלל פעהלט נאך אבער אינערליכער שוואונג, ער איז נאך ניט רייף גענוג צו שטעלען זיך העכער פון דער אלטעגליכקייט. דעריבער איז דעם קינסטלער'ס נשמה געווען אזא וואלקאן; דעריבער האָט ער שטענדיג געזוכט צו בויען נייע וועלטען, שעהנע, פּרעכטיגע, וואו עס זאל זיצען די פרייהייט אויף איהר טהראָן און פּערשפּרייטען איבער אלץ איהר הערשאַפט. ער האָט דערמיט געזאגט די מענשען: „ווילט נור, און איהר וועט זיין פריי, וועט אייך דאָס גליק שיינען!“...

שטרעבענדיג שטענדיג צו פרייהייט, האָט פּרץ די פרייהייט בעזונגען און אָנגעזאגט איהר קומען. ער האָט פּאַראַויסגעזעהן די בעסערע, שעהנערע צייטען, ווען אלע מענשען-קינדער וועלען לעבן גליקליך, און פּערקערפּערט האָט ער עס אין הערליכע בילדער.

אין דער פּאַנטאָזיע „דער אייביגער פריעדען אין ערגעץ-לאַנד“ זעהען מיר, ווי עס גיסען זיך ימים בלומ, ווי שטערט און לענדער ווערען חרוב, ווייל די מענשען ווילען דערגרייכען דעם הויכען באַרג פון פריעדען. די אַרויפּשטיינערער רעדען פּערשיעדענע שפּראַך כּען, רופען אן גאָט מיט בעזונדערע נעמען און פּערשטעהען זיך ניט, פּערטיליגען זיך איינע די אנדערע. איינמאַל אבער האָבען צוויי, אין צופּלאַקערטען קאַמפּף, דערגרייכט דעם הויכען שפיץ באַרג, און פּלוצלונג האָבען זיי זיך אָנגעהויבען צו פּערשטעהן; זיי האָבען אָנגעפּאַנגען רעדען די שפּראַך פון דער הויך, די ליכטיגע שפּראַך, די שטראַהלען-שפּראַך. נאָך זיי זיינען געקומען נאָך און נאָך, און פריעדען איז געווארען אויף דער וועלט...

נאָך בולט'ער און שטאַרקער ווערט געשילדערט די שעהנע צור קונפּט אין דער מעשה'לע „משיח'ס צייטען“. משיח איז דאָ, ווי אין די מעהרסטע פעלע ביי פּרץ'ן, ניט בלויז דער סימבאָל פון דער אירישער נאָלה, נור פון דער וועלט-גאָולה. „אלע וואַרטען אויף איהם — זאגט דער משוגענער, וועלכער רעדט מיט דער שפּראַך פון אַ נביא — אפילו הימען זיין ערד וואַרטען!“ אין דער ער-וואַרטונג ליגעט די טרויסט פון דער מענשהייט, ווייל „ווען נישט, וואָלט זיך קיינעם נישט געגלוםט צו לעבען, צו טהאָן די האַנד אין קאַלט וואַסער... און אויב מען לעבט און מען טהוט, גלייך מען וויל לעבען, איז אַ סימן, אז אלע פיהלען, אז משיח קומט, אז ער מוז קומען, אז ער איז שוין אין וועג“...

דער זענ איז אבער זעהר א שווערער : „פריהער וועלען זיין
שרעסליכע מלחמות איבער פאלשע משיח'ען ; די מענשען וועלען
זיך ארומרייסען, ווי ווילדע חיות ; די ערד וועט אָנגעזאפט ווערען
מיט בלוט ; טייכען בלוט וועלען פליעסען פון מזרח קיין מערב
און פון דרום קיין צפון ; אלע חיות, בהמות וועלען טרינקען מענ-
שען-בלוט ; אלע פעלדער, גערטנער, אלע טראקטען און אלע וועגען
וועלען פערנאסען ווערען מיט מענשען-בלוט... און אין מיטען דעה
צייט פון בלוטיגען מכול וועט זיך ערשט בעווייזען דער אמת'עה
משיח, דער רעכטער...”

דער נביא איז אין דעם זיכער ; ער איז איבערצייגט, אז דאס
וועט אונבעדינגט זיין אזוי. דאן וועט זיך אָנהויבען א ניי לעבען,
וועט אויסוואקסען א גאנץ נייע מענשהייט. „משיח'ן וועט יעדעה
דערקענען, עס וועט קיינער נישט האָבען קיין טעות. ער וועט זיין
משיח מיט יעדער מינע, מיט יעדען ווארט, מיט יעדען בליק. ער
וועט נישט האָבען קיין חיילות, ער וועט ניט רייטען אויף קיין
פערד און א שווערד וועט איהם נישט הענגען אויף די לענדען...
פליגעל וועט ער האָבען... משיח וועט האָבען פליגעל, און אלע ווע-
לען דערנאָך בעקומען פליגעל. עס וועט זיין אזוי : פלוצלינג וועט
געבוירען ווערען א קינד מיט פליגעל, דערנאָך — א צווייטס, א
דריטס און אזוי וועט עס שוין געהן כסדר... פריהער וועלען זיך די
מענשען דערשרעקען, דערנאָך וועט מען זיך צוגעוואוינען, ביז עס
וועט ארויסקומען א גאנץ דור מיט פליגעל ; א דור, וואס וועט זיך
נישט מעהר וועלען וואלגערען אין דער בלאַטע, און וועט זיך נישט
מעהר רייסען איבער א פרנסה-ווערמעל.”

אָט אזוי דערזעהלט אונז פריז אין זיין פאנטאזיע און מעשה'לע
וועגען דאָס אָנקומען פון דער נייער צייט, וועגען דער גרויסער
איבערקעהרעניש, וואס זי וועט מאכען אין דעם גאנצען מענשענ'ס
לעבען, און מיר פיהלען, אז ער גלויבט אין דער גרויסער אלוועלט-
ליכער גאולה מיט אלע זיינע חושים. דאָס איז זיין הייליגסטער
בענעהר, זיין שענהסטער טרוים, אקוראט ווי עס איז זיין טיעפסטע
איבערצייגונג, ווי עס דריקט זיך אויס דער לעהרער אין „וואָס הייסט
נשמה“, אז „אלע מענשען זיינען גלייך, גלויבע קינדער, איין נאָט
זייער טאָטע, איין ערר זייער לאַנד!“...
ע נ ד ע .